

A PÉNZRŐL

ÍRTA

Dr. KEPES ERNŐ

BUDAPEST 1925

A „MAGYAR NEMZETGAZDA“ KIADÁSA

*Minden jog fenntartásával.
Copyright 1924 by Magyar Nemzetgazda.*

Korvin Testvérek Budapest.

Mesteremnek és Tanáromnak

Dr. Marczali Henriknek

a legmélyebb hálával, tisztelettel, szeretettel

Előszó.

Mint valami fantasztikus őserdő fantasztikus szövevényével: áll szemben a közgazdaságtan a gazdasági élettel. Naturál-gazdálkodás, aranyvaluta, papír-valuta: mint az emberen kívüli adottságok szerepelnek, amelyeket csak távolról tapogat és ír körül a *tudomány*, mintha egészen rajtunk kívül esnének. Éppen ezért eredetüket sem igen firtatják. Meglehetősen elterjedt nézet, hogy a natural gazdálkodás az emberek műveletlenségével, a pénzgazdálkodás az emberek művelődésével függ össze, így azután magának az arany-valutának a kialakulása kérdés tárgyává sem vált; még kevésbé láttak — aktuálisan — problémát a papír-valuta felmerülésében. Legkevésbé ütődtek meg pedig azon, hogy egyes jelenségek mereven ellentmondtak az eddigi elméleti megállapításoknak. Ezt általában igen fölényesein intézték el. Szánakozóan mosolyogtak a gazdasági életen, amely szembe mer helyezkedni a közgazdaság örök életű törvényeivel. Viszont a gazdasági élet napjainkban pokoli táncot járhat velünk és minden szánakozó mosolygás ellenére mind mélyebb örvénybe ragad valamennyiünket.

A valóság természetesen az, hogy a gazdasági élet a legszélesebb fokozatokban is az egyes emberek tevékenységén épül fel, abban tehát nem lehet sem több, sem kevesebb, mint amennyi az egyes emberek közötti árucserében megnyilvánul. Az emberek számának növekedése nem változtathat a gazdasági élet lényegén és törvényein. A gazdasági élet legszövevényesebb jelenségei is tehát szükségszerűleg megtalálhatók kell hogy legyenek két vagy tíz ember egymásközötti árucseréjében. Másszóval: milliós embertömegek gazdasági életének lényege és törvényei éppen olyan tisztán és világosan kell hogy előttük álljanak, mint két vagy tíz emberé; a gazdasági élet minden egyes jelensége könnyű szerre! kell,

hogy levezethető legyen az egyes emberek gazdasági helyzetéből. Vagyis a közgazdaság egyes, az emberek gazdasági tevékenységétől és helyzetétől látszólag független jelenségeinek (mint pl. arany- valuta, papír- valuta, stb.) igazi megismerése csak akkor lehetséges, ha azokat nem mint az emberektől független adott tényeket, hanem mint az egyes emberek gazdasági helyzetének fejlődési eredményét tekintjük. Ugyanilyen felfogása a dolgoknak tesz bennünket tisztábban látókká oly gazdasági tények valódi értéke felől is, mint aminő napjainkban a külföldi kölcsön.

A gazdasági élet e genetikus felfogása és kutatása — amely az eddiginél sokkal pontosabb és mélyebbre hatoló vizsgálatokat tesz lehetővé — rávezet bennünket arra, hogy a gazdasági élet mivolta és lényege az élelmiszer-szűkén, illetőleg fokozódó bőségén alapul s hogy a gazdasági élet fejlődése végső soron nem egyéb, mint az élelmiszer-feleslegek szaporodásának folyamata. — Megvilágosodik előttünk az e feleslegek létrejöttének alapjául szolgáló munka egész folyamata s annak folytonos körforgása. — Rájövünk arra, hogy a gazdasági élet „örök“ törvényei csak e feleslegek bizonyos mértékű keretei között érvényesek változatlanul. — Mindezzel fellebben előttünk a fátyol a múlt számtalan és elsőrangú fontosságú jelenségére vonatkozólag, eligazodunk napjainak nehézségeiben és útmutatást nyerve a jövő fejlődését illetőleg: kibontakozik előttünk a szocializmus egész termelési és gazdasági rendje is.

Ez új, a közvetlen kutatás módszerén alapuló vizsgálatok első kísérletét a „Korona sorsa“ című munkámban adtam (1922 Orion-kiadás). Néhány alapvető és változatlanul érvényben tartott fejezete e kutatásoknak itt is szerepel. A kaleidoszkópszerűleg váltakozó gazdasági helyzetben némely megjegyzést és fejtegetést talán idejét múltnak fog vélni az olvasó. A könyv elolvasása után azonban ennek ellenkezőjéről lesz meggyőződve.

Budapest, 1924 október havában.

A szerző.

A papírvaluta és törvényei.

I. *Árú-csere — papír ellenében!*

A korona (márka stb.) a háború előtt aranyat helyettesített. Mint ilyen: árú vált, a legáltalánosabb jellegű árú. Korona-bankjegyet adni vagy kapni annyit jelentett, mint aranyat adni vagy kapni. Árút korona-bankjegy ellenében cserélni, annyit jelentett, mint árút más árú ellenében, arany ellenében elcserélni. A külföld, — a világpiac — tehát minden további nélkül cserélte el a maga árúját koronáért. Hangsúlyozzuk: koronáért, amely aranyat helyettesített.

A háború folyamán aranyunk elveszett. (Helyettesíthetett-e ennek utána a korona aranyat? Nem! Repräsentálhatott-e ennek utána valami értéket a világpiac számára a korona? Nem! Ez a papírdarab, amely többé nem helyettesített aranyat, még a teljes — a tiszta — papír értékével sem rendelkezett ezután.

Azonban — íme — a világpiac nem dobta félre. Ellenkezőleg. Pénzt adott érte: aranyat. Nem is mindig oly keveset, mint ma. De ma is ad érte pénzt, aranyat. Bármily keveset is, de aranyat. Egy telenyomtatt, értéktelen papírdarabért! Hogyan lehetséges ez? Mért ad érte pénzt, aranyat?

A világpiacnak szüksége van árúkra Magyarországból, Németországból stb.). Magyarországon e koronának nevezett papírdarabok útján árúhoz lehet jutni, segítségükkel árúcsere-forgalmat lehet lebonyolítani. Ennélfogva a világpiac keresi, megveszi e koronákat. Nem mintha maguk a telenyomtatt, koronának nevezett papírdarabok a szemében a legkisebb értékkel is rendelkeznének, hanem, mert általuk Magyarországon különféle árúk kaphatók. Ezért fizeti meg a papírdarabokat arannyal. Azonban sohasem magáért a korona kedvéért

fizeti az aranyát, mint régebben. Szó sincs róla. Hanem mindig az árúért, amik kaphatók általa, illetőleg megfelelően az árúknak, amiket ez önmagában értéktelen papírdarabok útján Magyarországon megszerezhet.

Ezt az álláspontot foglalja el a világpiac az összes papír- valutával, — tehát a szokossal, lervell, dinárral, márkával stb. — szemben.

Tegyük fel, hogy a világpiacon valamely árú 40 svájci frankba, a belföldön 500 koronába kerül. Ebben az esetben, minthogy a világpiac számára maga a korona semmit sem ér, de 500 koronáért ugyanaz szerezhető meg a belföldön (Magyarországon stb.) mint a világpiacon 40 frankért:

500 korona egyenlő lesz 40 sv. frankkal,
vagyis:

$$1 \text{ K} = \frac{4000}{5000} = 0,8 \text{ centime}$$

Feltéve, ha ugyanez az árú a világpiacon tovább is 40 frankba kerül, a belföldön azonban az ára 8000 koronára emelkedik, akkor a világpiac számára 8000 korona lesz = 40 sv. frankkal

amiből:

$$1 \text{ K} = \frac{4000}{8000} = 0,5 \text{ centime}$$

Ha ugyanily alapon

$$20.000 \text{ K} = 40 \text{ sv frank,}$$

akkor

$$1 \text{ K} = \frac{4000}{20000} = 0,2 \text{ centime}$$

A korona (márka) világpiaci értékelése tehát annak belföldi vásárlóereje szerint alakul.

Mitől függ már most, hogy az árú ára 5000, 8000 vagy 20.000 korona-e? Általában;: mitől függ a korona belföldi vásárlóereje?

Nyilvánvalóan két tényezőtől: mezőgazdasági államban a búza-, ipari államban a szén-, illetőleg a nyers-

vas-ártól egyrészt, — a produkció mennyiségétől másrészt.

A búza-, illetőleg a szén-ártól: minthogy a búza, illetőleg a szén a termelés alaptényezője, ettől függ a kenyér-ár, így javarészen a munkabér is s ily módon vég-eredményben igen lényegesen befolyásolja az árúk árát. A búza, illetőleg a szén ára éppen ezért általában hozzávetőlegesen kifejezője a valuta forgalmi értékének is.¹⁾

Az áralakulás másik tényezője a termelés produktivitása: az árak esnek, ha a termelés növekszik, emelkednek, ha a termelés csökken.

Minthogy a búza (a szén) árát ugyancsak befolyásolja a produktivitás foka: a búza- (a szén-) ár szerepét mindig mint egy adott pillanatra korlátozott tényezőt kell tekinteni. Amikor is ennek — a búzának, (a szénnek) — további áralakulása éppen a produktivitás fokozódásától vagy csökkenésétől függ, ami az árúk árának alakulásában nyilvánul meg s mindenekelőtt a legegyszerűsebb árú: az arany áralakulásában nyer leszámítolást. Az arany egy bizonyos pillanatban való áralakulása a búza- (a szén-) árhoz képest: azon az időbeli különbségen alapszik, ami a megkezdett és bevégzett munka (munka-eredmény) között fennáll és éppen azt a tényt fejezi ki, hogy a munka végeredménye a produktivitás növekvését vagy csökkenését jelenti-e majd, illetőleg, hogy a munkához igénybe vett búza (vagy egyéb árú) a munka eredménye által szaporodni vagy csökkenni fog-e? Egy elvont példával illusztrálva: ha egy bizonyos búza-ár mellett műtrágya-gyárat vagy bútorgyárat építők: ez majd a búza olcsóbbodásához fog vezetni a jövő évben, akár, mert a műtrágyával a búza-termés fokozódik, akár, mert a bútorokért kapott arannyal a búza-

*) A következőkben az egyszerűség kedvéért azonosítjuk a búza- (a szén-) árat a forgalmi értékkel, bár, mint látni fogjuk, ez szükség szerint egyáltalában nem fejezi ki a korona tényleges forgalmi értékét. Szóval az a terminus-technikus egyáltalában nem jelenti a búza-valuta alapjára való helyezkedést.

mennyiség növekedni fog. Mielőtt azonban e hatás tényleg érvényesülne a búza-ár terén, máris megolcsóbbodik a bekövetkezendő nagyobb árú-mennyiség hatásának leszámításaképpen az arany ára, hiszen a nagyobb termelés folytán ennek mennyisége is meg fog nőni. — Ugyanez a folyamat nem következik be akkor, ha egy bizonyos búza-ár mellett pl. fogházat építünk, minthogy ennek a munkának az eredménye nem vezet sem a búza-, sem egyéb árú-mennyiség növekvésére. (Hasznos.—terméketlen, produktív—improduktív munka.)

Megdrágul a búza? Akkor a cipő is drágább lesz. Kevés cipőt gyártanak? Akkor még jobban növekszik az ára. Ha fokozzák a cipő-gyártást: akkor csökken az ára. Látnivaló, hogy *a korona vásárlóerejét* a forgalmi érték és a produktivitás szorzata határozza meg. Mint-hogy azonban ennél fogva a korona világpiaci értéke a korona belföldi forgalmi értékének és a belföldi produktitásnak a függvénye, amely két tényező egy szorzatot alkot:) a korona világpiaci értéke nő, ha a belföldi forgalmi értéke és a belföldi produktitás fokozódik, az ellenkező esetben pedig csökken. Ha a belföldi forgalmi érték és a produktitás egymáshoz való viszonya megváltozik: akkor a szorzat változásához képest változik a korona világpiaci értéke is. És minthogy a forgalmi érték és a produktitás szorzata, amelyen a korona (márka—stbi) értékelése alapul, legjobban a legáltalánosabb árú, az arany árában nyilvánul meg: *általában a világpiac a korona értékét nem az egyes áruk, hanem a legegységesebb árú — az arany ára alapján állapítja meg.*

A papírvalutás országokban az arany a nyugati valuták illetőleg a dollár formájában forog közkézben.

Ennél fogva a fentiek alapján: a papírvaluták (korona, márka stb.) világpiaci értékelése a legáltalánosabb árú: az arany — a dollár — belföldi áratól függ. A dollár belföldi áremelkedésével csökken, a belföldi árcsökkenésével növekszik a papír-valuta világpiaci értéke. Ha a dollár Zürichben 525 centimeba kerül, Budapesten pedig 2500 koronába, akkor $2500 K = 525 c$, amiből $1 K =$

525

$\frac{525}{2500} = 0.21$ centime; ha a dollár ára Zürichben 550 centime, Budapesten 2500 korona, akkor $1 K = 0.22$ centime, stb. Milyen mértékben hat az ily módon kialakult árra a kereslet és a kínálat: később fogjuk látni.

Ha azonban a korona világpiacon értékelése az arany-
nak a — dollárnak — belföldi árától függ, és ha ez ismét a belföldi forgalmi értéken és a belföldi produktivitáson alapul, akkor ennek a két külön tényezőnek a szerepe a legalaposabb vizsgálatot követeli meg, folytonosan szem előtt tartva, hogy az egyik tényező esetleges változatlansága — pl. változatlan búza-ár — mellett a másik tényező változása teljes mértékben érezteti hatóerejét. Kérdezni kell tehát: 1. Mi idézi elő a korona forgalmi értékének változását? 2. Mitől függ az ország produktivitása?

Azonban mielőtt e kérdésekre megfelelénk, előbb még egy másik, súlyosabb problémát kell megfejtenünk.

A világpiacon a papír- valutát nem tekinti aranyat helyettesítő pénznek, — nyilván, mert a belföldiek szemében sem helyettesít aranyat. Akkor azonban mindenekelőtt azt kell kérdeznünk: miben rejlik egyáltalában a korona, illetőleg valamennyi papírvaluta belföldi értéke? Hogyan lehetséges, hogy értéktelen papír-darab ellenében odaadjuk értékes árúinkat, akár aranyunkat, dollárunkat? *Hogyan lehetséges árucseré papír-valuta ellenében?*

E kérdésre a feleletet a korona érték-elemzése fogja megadni.

II. A papír-valuták érték-elemzése²⁾

Minden, amihez munkám fűződik, bizonyos értéket képvisel előttem. A Sette Comuni fensíkjáról hozott gránát-hüvely az íróasztalomon, — egy hervadt virágszál Bukovina egyik hegycsúcsáról, — első irodalmi ki-

²⁾ Lásd ez alapvető fontosságú kutatást bővebben: A korona sorsa c. munkámban. (Orion-kiadás, 1922.)

sérleteim kéziratai stb.: mindez egy bizonyos értékkel rendelkezik előttem, mert mindegyikhez munkám fűződik.

Ezt azonban kiterjedtebb értelemben is lehet, sőt kell felfogni. Visszfényeként ama mély és titokzatos természeti erőnek, amelyet jövőbe valló hatásában „ösztönnek“ nevezünk: értékes ellőttünk minden, amihez anyánk, apánk, őseink munkája fűződik. Sőt, minthogy azt az emberfaját, amelynek körében élek, túl a származás kódén, vérrokonomnak érzem: értékkel rendelkezik előttem az a föld is, amelynek minden talpalatnyi területéhez ezeknek az embereknek munkája — vagy éppen vére — fűződik. Értékes a szemünkben a föld, amely ugyan nem a mi tulajdonunk, de, amihez testvéreink munkája — a legtagabb értelemben érteve ezt — fűződik.³⁾

Az az érték, amit az egyes dolgok a szememben nyernek, mert a saját munkám, vagy az apáim, illetőleg a fajtám munkája fűződik hozzá: a saját személyemmel áll összefüggésben, mert az értékelés alapja a *munka*, amit én teljesítettem, vagy vérrokonaim (fajtabelieim) teljesítettek. És miután az értékelés alapja a szubjektív munka, a szubjektív erő kifejtés: a dolognak eme, e szempontból bennük rejlő, nekik tulajdonított értékét *szubjektív érték-elemnek* nevezhetem.

Minden, amihez munkám fűződik: szememben szubjektív értelemmel rendelkezik. Pénzemhez is munkám fűződik, — hiszen munkával keresem —: pénzemhez tehát szintén szubjektív érték-elem fűződik.

A szubjektív érték-elem a munkán alapul. Ha több munkám fűződik valamely daloshoz: a benne rejlő szubjektív érték-ölem nagyobb lesz, ha kevesebb munkám fűződik hozzá: kisebb lesz. A szubjektív érték-elem te-

³⁾ Közönségesen ez érzésünket hazaszeretetnek nevezük; a hazaszeretet mivoltából következik, hogy az csak mint magasabb kultúrfejlődés eredménye jelentkezhetik: túl azon a rideg egoizmuson amikor csak önmagát ösmeri az egyén, főként pedig a munka értékének tudatossá válása mellett. Ez utóbbi hiányában csak fajszeretetről lehet szó, ami a hazaszeretetnél sokkal alacsonyabbrendű fogalom.

hát munkámtól függ, munkámmal arányos, vagyis: a szubjektív érték-elem mértéke: a munka.

A munka — amely a munkaeredményben testesül meg —: az energia-kifejtés és az idő szorzata. Ha a két tényező egyikét 1-gyel fejezem ki, akkor a másik tényező fejezi ki az egész értéket.⁴⁾ A munka tehát mérhető az idővel (órabér, hetibér stb.), vagy az energia-kifejtéssel (akkord-bér). Minthogy a pénzhez is munka fűződik: ennek a szubjektív érték-élemét is a (munka-) idő, illetőleg az az erő-kifejtés szabja meg, ami a megszerzéséhez szükséges. A pénz ebből a szempontból munka-mérő (idő- vagy energia-mérő). Szoktuk is mondani: nehéz munkával keresett vagy könnyein szerzett pénz (és e szerint is értékeljük).

*

A dolgok közül, amelyekhez munkám fűződik, van olyan, amelyik csak az én szememben értékes (éppen ama munka alapján, amelyet ráfordítottam) és van olyan, mely más számára is értékes, teljesen eltekintve a munkától, amely reáfordított, ellenben amaz okból, mert valamely *szükséglet kielégítésére* szolgál és ennél fogva kívánatos. Az ily dolgoknak az értéke tehát — *ebből a szempontból* — nem függ a bennük rejlő, rájuk fordított munkától. Ennek az értékelemnek semmi köze a szubjektív értékelemhez. A dolgoknak ez az értéke magához a dolgok mivoltához fűződik, minél fogva valamely *szükséglet kielégítésére* alkalmasak. E dolgok értéke tehát magán a dolgokon alapszik, ezeknek tehát objektív értékük van. A fentebb említett gránát-hüvely tehát rendelkezik szubjektív és — mint ócskavas — objektív érték-elemmel.

⁴⁾ Mindegy, hogy 5 kg-ot viszek 2 km-re, vagy 10 kg-ot 1 km-re egy bizonyos időn belül, pl. 30 perc alatt. Minthogy azonban a megtett út arányos az idővel, mondhatom: mindegy, hogy 5 kg-ot viszek 60 percig, vagy 10 kg-ot 30 percig.

Vannak tehát dolgok, amelyek csupán szubjektív érték-elemmel rendelkeznek (például a fentebb említett hervadt virágszál), vannak olyanok, amelyek csupán objektív érték-elemmel rendelkeznek (az összes dolgok, amelyeket emberi munka igénybevétele nélkül a természet szolgáltat: a víz, a szén, a vad elefánt, a datolya a fán); s végül vannak olyanok, amelyek szubjektív és objektív érték-elemmel rendelkeznek: ezek az árúk.

Árúk csak oly dolgok lehetnek, amelyek szubjektív és objektív érték-elemmel rendelkeznek: egyrészt, mert a csere oka a tárgy önmagában való objektív értéke, tudniillik szükségletet kielégítő mivolta, — másrészt, mert a csere alapjául — *mértékéül* — elsősorban mindig a tárgyban rejlő munka szolgál.⁵⁾

Dolgok, amelyek *csupán* szubjektív, vagy csupán objektív érték-elemmel rendelkeznek: nem lehetnek árúk. Az elsők nem elégítenek ki szükségletet; az utóbbiaknál nincs alapja (mértéke) illetőleg lehetősége a cserének. (A datolyát először le kell szedni.)

Az aranypénz — a papír, amely az aranyat helyettesíti, — úgyszintén a többi csere-eszköz: a kagyló, az üveggyöngy, stb.: mindkét érték-elemmel rendelkeznek, tehát árúk.

Csak a szubjektív érték-elem érvényesül azoknál a tárgyaknál, amelyek csupán emlékezésül szolgálnak, minthogy ezek — híjján minden objektív érték-elemnek (mint például a fentebb említett fonnyadt virágszál) — senki más számára értéket nem képeznek.

Az árúknál, minthogy ezek s köztük kiváltképpen a pénz, folytonos csere tárgyai: a szubjektív érték-elem elhalványul, az objektív érték-elem kidomborodik. Még

⁵⁾ A tárgyakat olyan áru ellenében igyekszünk elcserélni, ami legalább is annyit ér, mint az elcserélendő; ha ez valamely ok miatt nem lehetséges: vesztes, az ellenkező esetben nyereséges félnek érezzük magunkat. A kérdésnek pontos, részletekbe ható felderítése, a kereslet és kínálat módosító befolyása, a következő fejezetekben kerül megállapításra.

az ősi családi ékszernél is, ahol egyébként a szubjektív értékelem tisztán érzékelhető, előtérben áll az objektív érték-elem, a csere-érték. Minthogy a pénz is áru: ennél sem a szubjektív, hanem az objektív érték-elem kerül hangsúlyozásra és ennél fogva *értékmérő* jellegét szoktuk kiemelni,

*

A régi béke-korona aranyat helyettesített, objektív értékkel rendelkezett tehát. Ennél fogva áru volt, kívánatos és csereképes, amiért lehetett valamit adni.

A papír-korona nem helyettesít aranyat (árút), ennél fogva nem rendelkezik objektív érték-elemmel. *Tehát nem rendelkezhetik áru-jelleggel, nem áru.* E koronáért tehát nem adható semmi, e korona tehát nem lehet értékmérő sem.

A korona azonban mégis mint érték cirkulál. „Mi ez a korona?” — mondjuk. — „Semmi! Egy darab mit sem érő papír!” De azért e mit sem érő papír mégis értéket képvisel előttünk, egészen eltekintve attól, hogy áruhoz juthatunk általa.

Mi ad a számunkra becsét e papírnak? Miért érezzük mégis értékesnek, holott másrészt mit sem érő, értéktelen papír-darabnak tekintjük?

Az értéktelen papírdarabot értékesnek tartjuk és érezzük, mert *munkánkért kaptuk, mert egy bizonyos munkánk fűződik hozzá!* Aranyat (árút) nem helyettesít, a papír-pénz rég megszokott értelmében tehát objektív érték-elemmel nem rendelkezik, e szempontból tehát abszolút értéktelennek tekintjük; másrészt azonban elnyeréséhez munkánk fűződik, — tehát szubjektív érték-elemmel igen is rendelkezik, e szempontból tehát értékes előttünk. Értékes előttünk, mert munkánk fűződik hozzá, csupán ezért, s minthogy a koronát egy bizonyos mennyiségű munkáért adjak: ennél fogva a korona munka-mérő gyanánt szerepel. A munkát méri tehát a korona, semmi egyebet. *Értékmérő helyett tehát munkámérő,* — más szóval *munka-jegy* a papír-korona.

De ha a korona munka-mérővé vált, akkor mi történt a gazdasági életben? Akkor nem történhetett *egyéb,*

mint hogy az *árúk felbonttattak a bennük rejlő munkára s így közös nevezőre hozva: a bennük rejlő munka alapján — amit a korona fejez ki — kerülnek kicserélésre.* E folyamatban: 1 liter bor = 40 vagy 300 koronával = 20 zsemlyével: én semmit sem adok, én semmit sem veszek a 40 vagy 300 koronáért. A korona itt csak egy közös nevezőire hozó. A közvetlen árucseré-forgalomban, amelyben mi már jelentősebb idő óta benne élünk, amit azonban nehézsége folytán a munka-mérő koronával bonyolítunk le: a korona nem pénz, illetőleg csereeszköz, amiért adnánk valamit, csak egyszerű technikai segéd-eszköz, amellyel a közvetlen árucserét könnyebb szerrel lebonyolíthatjuk. *A korona tehát csupán csereközvetítő eszköz, nem pedig magának a cserének a tárgya. A korona külső funkciója megmaradt, lényege egészen megváltozott.* Hogyan történt ez az átalakulás a gazdasági élet tudta nélkül?

III. *A papír-valuta — a munka-jegy — létrejötté.*

A csereközvetítő korona maga nem áru, mivolta azonban éppen azon alapszik, hogy az árúk cseréjét lebonyolítja. Árúk viszont csak két vagy több ember között, szóval csak társadalmi életben existálhatnak. Árúk továbbá csak oly tárgyak lehetnek, amelyek valamely okból az emberek számára hasznosak, célszerűek, kívánatosak, tehát a társadalom szempontjából értékes munkát foglalnak magukban. A csereközvetítő korona (márka, stb.) tehát társadalmi jellegű és társadalmi munkát fejez ki: olyat, ami az emberek számára hasznos, célszerű és kívánatos, vagyis olyat, ami az áruprodukción és az árucseré-forgalmat szolgálja.

Mondhatom tehát: 1 métermázsza búzában van 100 munkaóra s ha egy munkaórát 1 koronával fejezek ki s egy pár cipőben szintén 100 munkaóra van, akkor mondhatom, hogy:

1 métermázsza búza = 100 korona = 1 pár cipő.

Ebben az egyenletben azonban a 100 korona nem képvisel objektív értéket (nem árút [aranyat] fejez ki,

csupán egy darab papírra, vagy pléhre nyomom) és az egész feltevés szubjektív alapom nyugszik, (mondhatnám azt is: 1 órai munka = $\frac{1}{2}$ korona, 5 korona stb). Általános érvényű ez akkor lesz, ha — mint minden mértéknél — a közösség (az államhatalom) biztosítja a mérték általános érvényesülését s mindenkire nézve kötelességévé teszi ez alapon a végzett munkát mérő jegy ellenében a munkaértékek (munkaeredmények) kicserélését. Ez Magyarországon (Németországban stb.) tényleg bekövetkezett. Bekövetkezett a háború idején a búza (illetőleg szén, nyersvas) ármaximálásával, lefoglalásával stb., amikor kimondatott, hogy 20 koronáért (amit pl. a cipész egy pár cipőért kapott) 1 mm. búza szolgáltatandó ki. A gazdasági élet nem vette észre, hogy ezzel csereközvetítővé vált a korona aranyérték helyett. Nem vette észre, mert abban a pillanatban, amidőn a búzaár első ízben meghatározottat, az az aranyfedezetű korona értéke alapján történt. A következő pillanatban — közben folyton nyomták a bankjegyeket, az arany viszont folyton szivárgott kifelé,⁶⁾ — már különbözött egy hajszálnyit s ez a különbség folyton növekedett; az átmenet azonban megvolt. A korona aranytartalmának folytonos csökkenése mellett nyilvánvaló, hogy az állandóan stagnáló búzaár többé nem fejezhette ki a búza arany-értékét, hanem csak azt, hogy egy métermázsza búza előteremtésére szolgáló munkát ennyi és ennyi koronával fejeznek ki, honorálnak stb. Viszont a búzaár 'megállapítása alapján ennek megfelelően alakult a többi áru ára is. Ami más szóval azt jelenti, hogy a termelés alaptényezőjében rejlő munka kifejezésével a többi árúban rejlő munka is automatikusan meghatározást nyer. Miért indult azután a többi áru drágulásnak: azt látni fogjuk a következőkben.

⁶⁾ Az entente-államok is maximáltak. De ezek folyton kaptak aranyat a bankjegyeik mögé.

IV. *A papír-valuta — a munka-jegy — értékváltozásai.*⁷⁾

Áll az egyenletünk:

1 métermázsza búza = 100 korona = 1 pár cipő.

E koronáinak nincs semmi objektív értéke. Azonban, mert az államhatalom biztosítja, hogy az általa kifejezett társadalmi munkáért én más társadalmi munka-eredményt kaphatok: ennek a csereközvetítő koronának forgalmi értéke van. Mennyi? Amennyi társadalmi munkát kifejez. Láttuk, hogy ezt egy adott pillanatban megközelítő pontossággal a búza (a szén) ára fejezi ki (ismét hangsúlyozzuk, hogy ez különböző okok, illetőleg rendszabályok folytán irreálissá válhat). Tehát példánk esetén a korona 1 órai értéket fejez ki. Azt szoktunk mondani: 100 (200, 300 stb.) koronáért kapunk egy métermázsza búzát. Ez azonban, amint láttuk, pszichológiai csalódás, minthogy nem magáért a korona-papírdarabért, hanem aima másik áru etilénében jutunk az áruhoz, amit a korona, forgalmi értéke alapján, közvetít a számunkra. A korona csereértéke csupán látszólagos; ál-csereérték ez, pseudo-csereérték, nem valóságos. Nyilvánvaló azonban, hogy,

7) A következő gondolatmenet megértéséhez és követhetéséhez nyomatékosan utalnunk kell már előbb talált megismerésünkre, arra t. i., hogy a papírkorona nélkülözi az árújellegét, *nem áru*. Az aranypénz áru volt; minden körülöttünk: áru; egész létünk, minden ismeretünk, megszokásunk az árú világához tapad. Mindettől most el kell vonatkoztatnunk, hogy a papírkorona törvényeit megismerjük, amely nem lévén áru, természetesen egészen más törvényeket ural, mint az aranypénz. Egy egészen más világ törvényei ezek, amelyek azonban egyszerre megvilágítják és világosan érthetőkké teszik a papírvaluta eleddig érthetetlen jelenségeit. A papírvaluta funkciójának könnyebb elképzelhetése végett az olvasó gondoljon a szocialista állam árucserreforgalmát lebonyolító munkajegyre. Ugyanaz a „pénznem“ áll előttünk (nem egészen hiába emlegették a háború alatt az állami szocializmust!) s így kutatásaink végeredményben a szocialista termelés folyamatát is, ami eddig tudományos vizsgálatban egyáltalában nem részesült, megvilágítják.

ha az állam elrendelte, hogy 100 papírkorona ellenében egy métermázsza búza szolgáltatandó ki (s így az árucseré-forgalom általában papír-koronával nyert lebonyolítást), akkor a papír-koronának így előálló forgalmi értéke folytán, aki rendelkezett papír-koronákkal: áruhoz juthatott. Vagyis bár a papír-korona nem áru, nincs csereértéke: puszta forgalmi értéke alapján a pénz szerepéhez jutott s ennek megfelelően ugyanúgy kezeljük, az *árukínálat* — mindig csak az *árukínálat!* — bővebb vagy szűkebb volta alapján ép úgy ígérünk belőle többet vagy kevesebbet az áruért, mintha valóságos áru, pénz lenne. így tehát a papír-korona külső funkciója — látszatra és hozzávetőlegesen — változatlan maradt. Ez azonban arra a — papírkorona mellett végzetes — tévedésre vezette kezdetben az embereket, hogy azt hitték: akármilyen módon szaporodik is koronájuk, tényleg több valóságos csereérték jut a kezükbe.

Világos azonban, hogy ha a búza (a szén) ára 200, 300, 400, stb. koronával kerül kifejezésre, — akkor fenti egyenletünk is ennek megfelelően alakul: 1 mm. búza = 100 munkaóra = 200, 300, 400 korona = 1 pár cipő, 1 munkaóra tehát 2 (3, 4, stb.) korona lesz. Minthogy azonban emellett a munka ugyanaz maradt, világos, hogy nem az áru ára kétszereződött, háromszorozódott, stb., hanem a korona forgalmi értéke (pseudo-csereértéke) csökkent felére, harmadára stb. Következésképpen:

A csereközvetítő korona (munka-jegy) használata esetén annak értéke megcsökken a termelés alaptényezőinek, tehát a búzának (a szénnek stb.) áremelkedése esetén, ami szabadforgalom mellett folytonosan bekövetkezik, minthogy a búza (szén) birtokosa ez esetben a korona pseudo-csereértéke folytán minél „jobb“ árat törekszik elérni. (Szabadforgalom, esetén az üzleti forgalomban kialakult [tőzsdei] ár szerepel a búzában [a szénben] foglalt munka kifejezőjeként.) *A papírvaluta értékállóságának egyik alapfeltétele tehát, hogy a termelés alaptényezőinek ára változatlan legyen.*

Igen, de viszont min alapszik, hogy a forgalmi értékkel rendelkező koronából többet ígérünk az egyes árúértékért

(többek közt a búzáért, a szénért)? Azon, hogy ez árúban hiány van, vagy legalább is elégtelen a kínálat. Ahhoz, hogy áremelkedés ne következzen be, az szükséges, hogy a kínálat mindig kielégítő, illetőleg fokozódó legyen, ami csak a produktivitás kielégítő volta, illetőleg fokozódása mellett lesz lehetséges, *A papír- valuta érték-állandóságának másik alapfeltétele tehát, hogy a termelés megfelelően növekedjék s legalább is kielégítő legyen.* Látnivaló, hogy tulajdonkép en ez az utóbbi az alapvető fontosságú tény: ettől függ, hogy a termelés alap-tényezőinek ára változatlan lehessen. Minthogy a papírkoronának forgalmi értéke van, termelhetek a segítségével. Az emberek dolgoznak a papírkoronáért, hiszen kenyérhez jutnak általa. De ha dolgoznak érte, akkor a produktivitás kellő növelése elvileg nem volna probléma, hiszen minden termelés kizárólagos alapja a munka. A kérdés tehát az, hogy minő mértékben használható fel a papírkorona a termelés fokozására, forgalmi értékének veszélyeztetése nélkül?

*

Áll az egyenletünk:

1 mm. búza = 100 órai munka = 100 K = 1 pár cipő.

Ebben az egyenletben 1 korona egy órai munkát fejez ki. 20 ember él valahol együtt. Fele búzát termel, fele cipőt készít. A tíz búzatermelő 10 métermázsa búzát, a tíz cipész 10 pár cipőt bocsát a közösség rendelkezésére. Akkor lesz:

10 mm. búza = 10 X 100 = 1000 K = 10 pár cipő.

A közösség felszaporodik 100, 1000 emberre. Akkor lesz:

50 mm. búza = 50 X 100 = 5.000 K = 50 pár cipő

500 mm. búza = 500 X 100 = 50.000 K = 500 pár cipő
s így tovább a végtelenségig.

Csökkenhet ez esetben a korona szaporodásával annak forgalmi értéke? Neim! Hiszen a papírkorona csupán munkát fejez ki és — látnivalóan — csupán mint segédeszköz szerepel a közvetlen árucseré lebonyolításánál. Hiszen a papírkorona *nem árú*, természetszerűleg nem is

mint árú, csak mint a közvetlen árucseré közvetítője szerepel a jelzett árucseréforgalomban s így szó sem lehet róla, hogy a kereslet és a kínálat befolyást gyakoroljon értékére. Következésképpen:

A csereközvetítő koronák — a munka-jegyek — száma a végtelenségig növekedhetik: ha mindig ugyanannyi társadalmi — produktív — munkát fejeznek ki, forgalmi értékük nem csökken.

Fordítva:

Produktív munka céljából a csereközvetítő koronák korlátlan mértékben bocsáthatók ki, anélkül, hogy forgalmi értékük csökkenne.

Térjünk most vissza egyenletünkhöz, amely szerint

1 mm. búza = 100 K = 1 pár cipő.

1000 emberből álló közület esetén tehát: 500 mm. búza = 500 X 100 K = 50.000 K = 500 pár cipő. Ha azonban feltesszük, hogy az 1000 emberből 500 teljesen improduktív munkát végez, munkateljesítményükért azonban ugyanúgy és ugyanolyan koronák bocsáttatnak ki, mint a produktív munkáért, úgyhogy a produktív és improduktív célból kibocsátott koronák egymástól megkülönböztethetetlenek: úgy eiz esetben csupán 250 mm. búza és 250 pár cipő jelentkezik, mint az áruterelés eredménye, ellenben a forgalomban lévő munkajegyek összege 500 X 100 = 50.000 koronát tesz ki és így egyenletünk a

250 mm búza = 50.000 korona = 250 pár cipő formájában jelentkezik. Minthogy azonban koronáért mindenki részesedni kíván a búzában, 100 koronáért csupán fél métermázsa búza, illetőleg fél pár cipő lesz kapható, tehát egyenletünk

1 mm. búza = 200 korona = 1 pár cipő

formáját fogja felvenni.

Az áruk ára tehát megkétszereződik.

Nos, a háború — gazdasági szempontból — teljesen improduktív. Az e célból kibocsátott sok milliárd korona semmiféle társadalmi munkát nem reprezentált, a közös-

ség számára árút nem termelt. A fokozódó kereslettel szemben tehát csökkenő kínálat állott, s így a koronából — forgalmi értéke alapján — többet kértek, illetőleg kínáltak az árúért, vagyis a korona forgalmi értéke csökkent.⁸⁾ Következően:

A csereközvetítő korona (márka stb.) értéke nem általában a korona-mennyiség szaporodásával, hanem csak a nem társadalmi munka fejében kibocsátott — improduktív — korona-mennyiség szaporodásával arányosan csökken. Ebből következik:

Nem önmagában a kibocsátott koronák száma, hanem csak a produktív és improduktív célokra kibocsátott koronák egymáshoz való aránya bír nagy fontossággal.

*

Tegyük fel, hogy az 1000 főnyi közület minden egyes tagjának szüksége van 1 mm. búzára, vagy 1 pár cipőre, ellenben csak 500 ember végezvén produktív munkát: mindössze 250 pár cipő és 250 mm. búza áll rendelkezésre. Világos, hogy ez esetben egy (állandóan) elégtelen produktivitása állam áll előttünk. Az elégtelen produktivitás azáltal következik be, hogy nem végez mindenki produktív munkát. Az improduktív korona-kibocsátás lehetősége és ennek szükségszerűleg jelentkező következménye: a korona forgalmi értékének csökkenése: ebben a tényben — hogy nem végez mindenki produktív munkát — gyökeredzik. Ha ugyanis mindenki produktív munkát végez, akkor szó sem lehet elégtelen produktivitásról, minthogy minden ember jóval többet képes munkájával termelni, mint amennyi a szükséglete.⁹⁾ Könnyű belátni, hogy amennyiben az 500 ember

⁸⁾ Más szóval: drágulási folyamat lépett fel, dacára a maximált búzaáriaknak. A búza „túlolcsó” lett, a korona forgalmi értéke sokkal kisebb lett, mint a búzaár mutatta, amelynek az alacsony volta azonban mégis igen lényegesen akadályozta az árnyiveau emelkedését.

⁹⁾ Az asszonyok, gyermekek, stb., szóval a keresetképfelenek és ai nélkülözhetetlen improduktív munkák végzőinek szüksége éppen ebből a feleslegből nyer fedezetet.

számára improduktív munka ellenében a 250.100 korona nem kerül kibocsátásra, ellenben ugyanazon 250.100 kor. amaz embereknek produktív munka ellenében bocsáttatik rendelkezésére: a produkció elégtelensége megszűnik s így a korona értékcsökkenése is. Ebben az esetben ugyanis 500 mm. búza és 500 pár cipő lesz ismét az áruterelés eredménye és így ismét előbbi egyenletünkhöz jutunk el:

500 mim. búza = 50.000 korona = 500 pár cipő,
illetőleg

1 mm. búza = 100 korona = 1 pár cipő.

Következőleg:

Nem az elégtelen produktivitás folytán kerül sor improduktív koronakiadásokra, hanem az improduktív koronakibocsátás — az improduktív munka megfizetése — folytán következik be az elégtelen produktivitás. Az improduktív koronakibocsátás, illetőleg az improduktív munka megszüntetése és produktív korona kibocsátása produktív munka ellenében: az ország (állandóan) elégtelen produktivitásának s így a korona ez okból való értékcsökkenésének megszűnéséhez vezet.

Produktív koronák kibocsátása esetén folyton fokozottan növekvő árukínálat áll szemben a folyton növekvő kereslettel: az árak esnek. (Németország 1920 nyarán!)

Improduktív koronák kibocsátása esetén folyton fokozódó árúkereslet jelentkezik az eilégteilenül növekvő kínálattal szemben: az árak emelkednek.

Ismételten hangsúlyozni kell, hogy nem a korona (mint árú) mennyiség viszonya a többi árú mennyiségéhez idézi fel az áralakulást. Ha így volna, akkor *mindkét* fenti esetben folyamatos drágulásnak kellene beállni, csak a drágulás folyamata az eilső esetben kisebb, a második esetben fokozott volna. Az áralakulás azonban tisztán és kizárólag az *árúk* részéről nyer szabályozást: a fokozott vagy a csökkenő *árú-kínálat* eredménye, amennyiben több vagy kevesebb árú kínáltatik egy másik árúért, illetőleg ama koronamennyiségért, amelyik útján az illető árú megkapható. Vagyis az árváltozások

nál mindig az árúk fokozott kínálatáról vagy keresletéről van szó, sohasem a koronának (márkának, stb.) nevezett értéktelen papírdarabról, amiért magáért egyáltalában semmi sem kapható vagy adható. A drágulásnak és olcsóbbodásnak az árumennyiségek változása alapján beálló folyamata azonban a papírvaluta pseudo-csereértéke alapján az árak alakulásában jut kifejezésre. Többet ígérünk árban vagy többet kapunk árúban. Azt azonban már a paraszt is sejti, hogy, ha többet ígérnek neki árban, azért nem kap többet — árúban (t. i. a búza ár-emelkedése folytán valójában nem lesz gazdagabb).

Ugyancsak itt jegyezzük meg, hogy az improduktív koronák végeredményében a termelők kezébe jutnak, a termelés céljára nyerne felhasználást, *produktíválnak*. Arról tehát szó sincs, mintha a kibocsátott improduktív koronák örökösen mint ilyenek szerepelnének (mint ahogy az ember azt elgondolni hajlandó lenne a Jegyintézet kimutatása alapján, amely kezdettől fogva összegezi az állam rendelkezésére kiutalt kölcsönöket). Az improduktív koronák produktíválódása magyarázza azt, hogy nincs egy ennek megfelelő folytonos és folyton fokozódó drágulás; fokozódó jegyiorgalom esetén stagnáló (heti) mennyiségű improduktív jegy kibocsátás mindig kisebb mértékben hányadolja meg a forgalomban lévő papírkoronák értékét. Nyilvánvaló ebből, hogy az improduktív koronakibocsátás értékrontó hatása például napjainkban, inálunk aránylag igen csekély. A háború alatt rendkívül nagy volt, s ugyanígy rendkívül nagy volt a szerepe a kölcsön felvételéig Ausztriában, vagy a Ruhr-ellenállás idején Németországban. (Burkolt munkanélkülli segély.) Mindez esetekben a forgalomban lévő jegymennyiségnek jelentős hányadát tette a heti improduktív jegykibocsátás.

Tegyük most fel, hogy a fenti ezer emberből álló államban a produktivitás valamiképen fokozódik. 1 mm. búza helyett 2 mim., 1 pár cipő helyett 2 pár készül, *ugyanazon időn* belül. Ez esetben egyenletünk az

1000 mm. búza = 500 óra = 500.100 K = 1000 pár cipő formájában jelentkeznek, s így

1 mm. búza = 50 óra = 50 K = 1 pár cipő, amely esetben — minthogy 50 órába került annak a termelése, ami eddig 100 órába került (gyakorlatilag: az ugyanazon idő alatt az eddiginél kétszeresen több árú termelése folytán fellépő kínálat a felére szorítva le az árat) — a korona kétszeres munkát fejez ki, tehát kétszeres forgalmi értékkel (pseudó-csereértékkel) rendelkezik.

A kérdés most az, hogyan lehetséges egy egész nép produktivitását fokozni?

A feleletnél szem előtt kell tartanunk, hogy a munka — amely valamely munkaeredményben testesül meg — az idő és energia szorzata. Ha az energiakifejtés ugyanazon időn — például egy órán — belül fokozódik: ebben az esetben a munka fokozódik. Az energia intenzitása a legcélszerűbben a termelőeszközök intenzitásának fokozásával érhető el. Így például ha a termőföldet csatornázzák, ha szénbányáknál, víz-erőtelepeknél távolbáható elektromostelegek kerülnek felállításra, általában: ha gépmunka lép az emberi munka helyébe, ha üzemtelepeket, gyárakat építenek.

Ha a termelőeszközök intenzitásának fokozása céljából kerülnek koronák kibocsátásra: úgy a koronák száma matematikai, a munka geometriai arányban nő. Egy-egy korona tehát több munkát reprezentál.¹⁰⁾ —

¹⁰⁾ Munkát, nem árút! Éppen ez az oka annak, hogy folytonosan bocsátható ki produktív korona, anélkül, hogy a gyártás tényleges megkezdéséig is drágulást okozna. A termelés megkezdéséig (pl. az építkezés folyamata alatt) látszólag tényleg fennálló improduktív hatás a már előzőleg kibocsátott koronák folyton fokozódó munkatartalma, vagyis értékemelkedése mellett csak az értékemelkedést csökkenti, vagyis nem drágulást okoz, csak az olcsóbbodás folyamatát lassítja pillanatnyilag. S csak pillanatnyilag, mert hiszen éppen az építkezés végrehajtása a termelés fokozását követeli, vagyis a koronák az építkezés folyamata alatt is már különböző utakon a termelés célját, annak fokozását szol-

Következőleg:

Ha a korona (általában: papírvaluta) kibocsátás a termelőeszközök fokozása érdekében történik: a koronák nemcsak megőrzik forgalmi értéküket, de az általuk reprezentált munka, tehát a korona forgalmi értéke növekedni is fog.¹¹⁾

*

A produktív jegykibocsátás folytonos folyamata következtében mind nagyobb tömegű koronamennyiség halmozódik fel az embereknél. Az első pillanatra közelálló e feltevés, hogy ennek következtében a koronák elértéktelenednek. Dehogy! Hiszen e koronákhoz mindhez *munka* fűződik, akik azt megszerezték, megdolgoztak érte, tehát a „sokasodásuk“ semmiféle okot sem szolgáltat arra, hogy *ezért* kisebb legyen a hozzájuk fűződő subjektív értékelem!¹²⁾ — De, mondhatná valaki, mit csinálnak az emberek a felszaporodott koconaimennyiséggel? Versengve kínálják árúért, vagyis drágulás áll be! Ám láttuk, hogy a produktív koronák sokasodásával szemben az árúk folytonos sokasodása áll, még pedig, amint láttuk, a matematikai arányban növekvő jegymennyiséggel szemben geometriai (sőt azon túlmemőleg) növekvő árúmenyiség. Tehát hiába „dobálják“ az emberek koronáikat árúért: *az árú-kínálat folyton növekszik az emelkedő kereslettel szemben is*. A kínálat növekvése azonban az árak esésével jár, tehát a korona

g alván: ily módon a korona *teljes* összegének munkatar-
talma növekvésnek indul, stb.

ⁿ⁾ A ház nem termelőeszköz; házépítésre annál kevésbé bocsátandó ki korona, mert a produktív jegykibocsátás erős fokozása és a koronának ily módon fellépő érték-emelkedése mellett: a magántőke számára a házépítés a legjobb üzlet lesz.

¹²⁾ Csak a könnyen, munka nélkül, vagy kevés munkával szerzett sok pénz (vagy bármiféle érték) veszi el az ember előtt önmagában a sokasága által az értékét. A szorgalmas munka által gyűjtött pénz nem. (A „siber“ pazarol, a gyáros tovább investál.)

forgalmi értéke növekszik. Vagyis: a produktív célból kibocsátott koronák szaporodásával e növekvő számú koronák forgalmi értéke is növekszik.

Mindezek megfontolásánál nagyon kell arra vigyáznunk, hogy a korona pseudo csereértéke folytán látszólagosan mindig egyenrangú félként áll egymással szemben az áru és a papírkorona; valójában azonban mindig csupán az áru (mennyiség) az, ami a korona értékét meghatározza.

A papírkorona nem áru! Aki csupán koronával rendelkezik, annak tulajdonképen semmije sincsen. Mindenki igyekszik tehát koronát árukra konvertálni.¹³⁾ De ebből nem az következik, hogy a felszaporodott koronamennyiségeket odadobálják árúért! Dehogyan is! Egészen ellentétes folyamat következik be. Senki sem akar áruítól megválni, hogy tényleg csupán papírkoronákkal rendelkezék, s minthogy ezzel szemben folytonos és fokozott árúkereslet mutatkozik: nyereségeissé válik ama bizonyos felszaporodott koronám ennyiis egeket folytonosam árutermelő üzemekbe fektetni. Míg azonban ezáltal egyrészt növekszik a produktivitás, a koronák több munkát reprezentálnak, forgalmi értékük növekszik, másrészt nem csak illuzórius'sá válik a koronák felhalmozódása, de fortyton növekszik a produktív jegykibocsátás (a produktív hitelek) szükségessége!¹⁴⁾ És az emberek száma, valamint igényeik folyton növekedvén: a produktív jegykibocsátás összege szükségyszerűleg folyton növekszik és a határtalanba vész!

Következőleg:

A papírvaluta rendszere mellett sohasem lehet arról

¹³⁾ Ennek a hevéssége a papírkorona stabilizálódásával vagy éppen értékemelkedésével természetesen lényegesen mecsökken.

¹⁴⁾ A gazdasági életnek ez az automatikus, folytonos és folyamatos fejlődése, amint látni fogjuk, a papírvaluta rendszerének egyik legfontosabb és legjellegzetesebb tulajdonsága szemben az aranyvaluta rendszerével.

szó, hogy „elegendő“ a forgalomban lévő jegymennyiség, — ahogyan ezt általában gondolni szokták. A csereközvetítő korona mivolta — az a tény, hogy nem rendelkezik árújelleggel —: egyrészt a legnagyobb mértékben ösztökélően hat a termelés fokozására, másrészt éppen ezt lehetővé teszi azzal, hogy a produktív jegykibocsátás fokozatos folyamatában a végtelenség felé tendál.¹⁵⁾

Ilyen feltevés az aranyvaluta megszokott gondolköre mellett természetesen egészen ijesztően hat és — az aranyvaluta szempontjából egész logikusan — állandó az igyekvés a produktív jegy kibocsátás korlátozására. Éppen a fent felsorolt okokból azonban ez azonnal és folytantartó „pénzszükére“ vezet — anélkül, hogy viszont ez az aranyvaluta törvényeinek megfelelően az árúk árának olcsóbbodását vonná maga után. Sőt éppen ellenkezőleg, — ez folytonos drágulásnak, a papírvaluta folytonos romlásának válik eredendő okává, amint azt rögtön látni fogjuk.

A papírkorona munkát reprezentál és nem árút; időben végbemenő energifolyamatot és nem érzékelhető, mások számára kicserélhető valamit.¹⁶⁾ S világos, hogy miként a tízszer, százszor, ezerszer, milliószor nagyobb számú korona nem fejezhet ki csupán sokszorozódása folytán kisebb munkafolyamatot, mint az 1 korona, ugyanúgy a tízszer, százszor, ezerszer, milliószor kevesebb korona sem fejezhet ki csupán csökkent mennyisége folytán többet e folyamatból. Továbbmenve: ha a koronák kibocsátása a munka intenzitásának erőteljes fokozását — a termelő eszközök javítását — szolgálja, akkor az egyes papírkoronák folyton több munkát reprezentálnak. A csereközvetítő korona, a munkajegy sajátlagos természetétől következik azonban, hogy e jelenség nem

¹⁵⁾ Az olvasót ismét figyelmeztetni kell a szocialista állam munka jegyére, amelyiknek a növekvése szintén a végtelenség felé halad.

¹⁶⁾ Mindezzé, s ezzel áruvá: a munka csak a munkaszolgáltatásban, illetőleg a munkaeredményben válik.

„fordítható meg“: a korona számának csökkentésével azok „munkatartalma“ nem növelhető. A korona ugyanis csak segédeszköze, lebonyolítója, végeredményben reprezentálója a munkafolyamatnak, de nem megtestesítője: nem ebben, hanem az árúban testesül meg a munkafolyamat. Azzal tehát, hogy a korona száma megcsökken, hogy azoknak egy hányadát bevonják: egy szikrával sem növekszik a korona által kifejezett munka. Ha 1 korona 1 órasi társadalmi munkát fejez ki, akkor, ha ugyancsak 1—1 órasi társadalom munka ellenében bocsátatnak ki: 1,000.000 egykoronás is 1—1 órasi társadalmi munkát fog kifejezni. Viszont, megfordítva: ha 1,000.000 egykoronás 1—1 árasi társadalmi munkát fejez ki, akkor 500 ezer, 250 ezer, 100 ezer, 10 ezer és végül mindössze 1 darab 1 koronás is csupán 1—1 órasi társadalmi munka kifejezője marad.

Hogy Világosabban szemléltessük a tényállást, térjünk vissza előbbi egyenletünkhöz:

500 mm. búza = 50.000 borona = 500 pár cipő, s tegyük fel, hogy az 500 cipész a cipőt *egy* központi raktárba¹⁷⁾ már leszállította, — a koronákat megkapták, mielőtt azonban (egy másik központi raktárban) a lisztet átvették volna, 250 cipésznek a koronái valamiképp elégnek, úgy, hogy ily módon csak 25.000 korona marad a forgalomban. (A koronák felét bevonják.)

250 cipész tehát rendelkezik koronáival, 250 nem. Vájjon nagyobb értékűvé válnak-e az első 250 cipész kezében levő koronák azáltal, hogy a 25.000 korona elveszett (bevonatott)? Szó sincs róla! Hiszen ezeknek a koronáknak semmi objektív értékük nincs, ezek nem helyettesítenek árút, nem árú, amikért magukért adnak valamit, ezek a 100 koronások önmagukban teljesen értéktelen papírdarabok. A 250 cipész kezében levő 100—100 korona csupán 100—100 órasi munka végzéséről szóló tanúsítvány, ennyi munka fűződik e koronákhoz

¹⁷⁾ A nagyobb plaszticitás kedvéért vesszük fel a „központi raktár“ esetét; természetesen ugyanaz a helyzet, ha külön-külön az egyes embereknek történik a leszállítás.

s mint ilyen tanúsítvány — munkái egy — ellenében kiszolgáltatásra kerül 1—1 mm. búza. Minthogy pedig a korona önmagában teljesein értéktelen papírdarab s annak a forgalmi értékét éppen az adja, hogy a közvetítésével mennyi áruhoz lehet jutni, világos, hogy e jegyek (pseudo) csereértéke továbbra is csupán 1—1 mm. búza lesz. Ezen az a tény, hogy egy csomó ilyen munkajegy elveszett: semmit sem változtathat sem lefelé, sem felfelé, hiszem a búzát nem e jegyekért, hanem a tényleg leszállított másik árúért — a cipőért — adják, éppúgy nam adnak tehát érte több árút, mint kevesebbet.

Következőleg:

A koronák egy hányadának bevonása folytán a koronák által reprezentált munka s így a koronák vásárló képessége nem változik, illetőleg nem emelkedik, — amint ez a Korányi-féle pénzbevonás alkalmával is tapasztalható volt.

Mit csinál azonban a másik 250 cipész, akiknek koronái elégtek, akik ezek nélkül nem tudnak árúhoz, búzájukhoz jutni? Némelyiknek talán van néhány megtakarított koronája. Ezek talán kevesebb koronáért is megkapják búzájukat, minthogy kevesebb korona van forgalomban? Szó sincs róla! Hiszen a búzát nem a koronáért adják oda, — hiszen a korona nem árú! — hanem egy másik árúért, ami a koronák útján megszerzhető. Azonban a cipészek, minthogy a búza ára 100 korona, nem számíthatják „olcsóbban“ cipőjüket ennél, hiszen különben koronájuk útján nem juthatnának ugyanolyan munkatartalmú árúhoz. Ugyanígy nem számíthatják azonban a búza tulajdonosai sem olcsóbban búzájukat, hiszen ők viszont nem juthatnának búzájuk elleoében cipőhöz.

Mi történik tehát a „pénzszüke“ folytán? A cipészek koronákat kényszerülnek kölcsönözni, hogy megkaphassák búzájukat. Ez viszont mit jelent? A korona ugyan nem árú, hanem egy önmagában teljesen értéktelen papírdarab. Minthogy azonban az árúcsereforgalom általa nyer lebonyolítást (a hozzákapcsolódott szubjektív értékelem folytán): forgalmi értéke van, s minthogy ily módon —

pseudo csereértéke alapján — szükséglet tárgyává válik: *másodlagos árujellegét* nyer. Szükség van rá, hogy az árucsereforgalom lebonyolítható legyen, ha tehát nem áll rendelkezésre megfelelő mennyiségben: keresik és megfizetik! A cipészek kénytelenek a kölcsönvett értéktelen papírokért kamatot, esetleg súlyos kamatot fizetni (a korona pseudo csereértéke alapján persze ugyancsak papírkoronában), — hiszen máskülönben nem juthatnak búzájukhoz!

Mi történik azonban ily módon?

A kamatok folytán, amit a cipészeknek fizetniök kell, 100 korona helyett valójában — mondjuk — 110 koronába kerül egy mm. búza. A korona azonban nem áru, annak semmi néven nevezendő objektív értéke nincs, csupán forgalmi értéke, s e forgalmi érték éppen attól függ, hogy egy bizonyos munkát mennyi koronával fejez ki. Ez, amint láttuk, elsősorban a búza, illetőleg a szén-ár által nyer meghatározást. Ha már most az 1 mm. búzában foglalt munka ily módon 110 koronával kerül kifejezésre, akkor az ugyanannyi munkát magában foglaló cipő ára is 110 korona lesz, mert hiszen máskülönben nem kereste meg a cipész a búzának — a kamatokkal megnövekedett — árát. S viszont minthogy ily módon a cipő ára 110 koronára emelkedett, ennél fogva a búzatulajdonosnak is 110 koronáért kell eladni búzáját, mert különben nem juthat búzája ellenében cipőhöz. Amint látható: ily módon a drágulásnak, illetőleg a korona értékcsökkenésének archimedesi csávéra indul meg. Következésképpen:

Állandó koronaszüke az árúk folytonos drágulását idézi fel, — tehát a korona forgalmi értéke folytonosan csökken, — aminthogy ez állandóan tapasztalható.

*

Hogyan keletkezik már most a gyakorlatban tényleg pénz-szüke?

A búza (a szén) a legszükségesebb, az arany a legáltalánosabb áru. Bármelyiknek az ára emelkedik, azonnal koronaszüke áll be, hiszen az emberek birtokában

lévő koronamennyiség vásárlóképessége a búza (a szén) és az arany áremelkedésének megfelelő mértékben megcsökken. Ha már most nem kerül az áremelkedésnek megfelelő mértékben produktív korona kibocsátásra: a koronaszűke állandó lesz, aminek egyik jellemző tünete a folyton emelkedő hitelkamatláb, illetőleg a „kosztpénz“.

A termelés folyton fokozódó tendenciájáról már az előbb mondottak értelmében a pénzsűke (kosztpénz) fellép akkor is, ha a termelés alaptényezőinek vagy az arany (a dollárnak) az ára nem is emelkedik, de a tovább fejlődő termelés nem részesül kellő mértékű produktív hitelekben, Ez esetben a drágulás folyamata az ipari termelés terén lép először föl, ez maga után vonja a búza (a szén) drágulását, ami ismét megdrágítja az ipari termelést, stb., stb.¹⁸⁾

A korona emez értékcsökkenése tovább fokozódik azáltal, hogy — éppen az értékcsökkenés következtében — fokozott mértékben jelentkezik a legszívósabb törekvés a koronának árura való konvertálása iránt, — amivel szemben a produktivitás fokozása a koronaszűke folytán vagy csak emelkedő kamattételek mellett lehetséges, (ami további drágulást jelent) vagy egyáltalában lehetetlenné válik (ami még fokozottabb mértékben jelent drágulást az elégtelen produkció folytán).

¹⁸⁾ Míg az elmúlt esztendőben főként a dollár, illetőleg a búza áremelkedése idézett fel jelentős pénzsűkét, addig az 1923/24. gazdasági évben, amikor a jó termés folytán (ami fokozott produktivitást jelent, ha az Úristen adta is!) a búza ára nem „ugrott ki“: az elégtelen produktív jegy kibocsátás által felidézett magas termelési kamatok, illetőleg a kosztpénz hatott állandóan drágítóan, illetőleg rontotta a koronát. Az iparcikkek megdrágulását azután természetesen végül is a búza (a szén) áremelkedése követte. — A külföldi kölcsönrel kapcsolatban rendkívüli válság, a termelés igen erős redukciója állván be: a kosztpénz-kamat aránylag erősen lecsökkent, annak ellenére, hogy a korona-kibocsátás állandóan elégtelen. (Ezért s nem mintha a koszt-kamat a korona-esés elleni „biztosítás“ lett volna, aminek magyarázták!)

Mind az elmondottakból látnivaló, hogy a papírvaluta romlik, akár, ha a termelés alaptényezőinek ára emelkedik, akár, ha a produktív termelés céljára nem bocsátatik elegendő mennyiségű korona rendelkezésre. És ez a megállapítás tulajdonképpen nem más, mint „papírvaluta formában“ való kifejezése annak az alap-tételnek, amiből kiindultunk, t. i., hogy a korona vásárló erejét a forgalmi érték és a produktivitás szorzata szabja meg — mert hiszen az utóbbi, a produktivitás, éppen a produktív korona kibocsátása által nyer fokozást. Más szóval: produktív jegyek kibocsátása nem jelent tulajdonképpen egyebet, mint a munka fokozását, több munkát. Emellett a termelés alaptényezőinek ára — a papírvaluta rendszerében — nem jelent mást, mint az árúban foglalt munkának — a jelen esetben a termelésre döntő alaptényezőkben foglalt munkának — a kifejezését. S mint-hogy, amint már bevezető sorainkban említettük, a fenti szorzat két tényezőjének változása szerint alakul a korona vásárlóképessége: látnivaló, hogy akármelyik a kettő közül változatlan maradhat, de azért a másiknak a változása igen lényegesen megváltoztathatja a korona forgalmi értékét, vásárlóképességét.¹⁹⁾

¹⁹⁾ Gyakorlatilag ennek legjellemzőbb példája a „búza-valuta bukása“. Miután a múlt esztendőben a gyengébb termés-eredmények folytán a búza állandóan s minden más árút megelőzően emelkedett, úgy látszott, hogy kizárólag a búza szabja meg a korona értékét. A Devizaközpont felállításától kezdve azonban a búza hausseirozása erősen gát-lódott; az 1923-iki év kitűnő termése pedig egyenesen a búza olcsóbbodását idézte volna fel, ha különben minden egyéb nem drágul. Így csak az történt, hogy a búza árfejlődésében szinte állandóan visszamaradt és csak utólag követte a többi árút, amik viszont drágultak a pénzsűke, illetőleg az elég-telen produktivitás folytán. Ez a drágító momentum természetesen az elmúlt években is szerepelt, csak-hogy akkor a búzaár emelkedése mellett, amely sokkal kirívóbban nyilvánult s a legtöbbször sokkal erősebben is hatott — észrevétlen maradt. A búzának 1923-ban sokszor változatlan, sőt néha csökkenő ára mellett viszont e tényező nagyon is érezhetővé vált: az ipari termelés folyton drágult, ha a búza-ár stagnált

A papírkorona nem árú, nincs semmi objektív, csupán forgalmi értéke: a papírkoronának éppen az kölcsönzi az értéket, hogy általa bizonyos mennyiségű árú szerezhető. Ha több árú szerezhető általa, úgy nagyobb, ha kevesebb árú szerezhető általa, úgy kisebb a forgalmi értéke. Ha azonban a papírkorona nem árú, ha értékét csupán az általa megszerezhető árumennyiség szabja meg, — akkor ez azt jelenti, hogy az árúk árát igazában és valójában mindig a kínálatra kerülő árumennyiség, nem pedig az azzal szemben felmerülő koronakínálat szabja meg. És ez így is van. Előző fejtegetéseink során láttuk, hogy egy 1000 emberből álló közület esetén, ha 1 órai munka 100 koronával nyer kifejezést és ha a circuláló 50.000 korona csupán produktív célra bocsáttatott ki, akkor

500 ram. búza = 50.000 K = 500 pár cipő
a termelés eredménye s így 1 mm. búza ára 100 korona,
míg, ha a koronák fele unproduktív munkák javadalma-
zására szolgál, akkor

250 mm. búza = 50.000 K = 250 pár cipő
a terméseredmény s így 1 mm. búza ára 200 korona lesz.
Látszólag ez az áralakulás a nagyobb koronakínálat által
jön létre. A nagyobb ár azonban a kisebb árúkínálatnak
a következménye, nem pedig a nagyobb koronakínálat-
nak az eredménye, — hiszen ugyanazon koronamennyi-
ség circulálása mellett, ha az árumennyiség kétszeres,
az árak feleakkorák. (A gyakorlati életben való példája
is, sőt olcsóbbodott. így történt, hogy 1923-ban „megbukott“
a búzavaluta, ami nem jelenti azt, hogy gyengébb termék
mellett, kölcsön híjján, ne támadt volna fel ismét teljes erő-
vel. Abból, hogy a korona vásárlóképessége a termelés alap-
tényezőinek és a produktivitásnak szorzatából alakul: követ-
kezik, hogy a búza *egyedül* sohasem szabhatja meg a korona
értékét, ez mindig csak az *egyik* tényezőjét alkotja a korona
vásárlóképességét meghatározó két komponensnek A szabad
forgalmú dollár az, amelynek az árában a korona vásárló-
képességét meghatározó mindkét tényező (előre leszámítol-
tán) jelentkezik, — de ennek a szabad forgalmáról, amint
látni fogjuk, a papírvaluta. keretében szó sem lehet.

ennek: a tojás tavasszal, a produkció fokozódásával, ugyanazon vagy nagyobb korona-mennyiség cirkulációja mellett megolcsóbbodik.) Hogy azonban a koronakinálatnak az áralakulásnál mindig ily tükörképszerű szerepe van s valójában mindig csupán az árúkinálat játszik szerepet az áralakulásban: az éppen a koronaszűkével kapcsolatban válik egész világosan láthatóvá. Minthogy ugyanis a korona semmiféle objektív értékkel nem rendelkezik, nem árú, ezért magáért a koronáért az árutulajdonos nem adja oda az árúját. Odaadja azonban mint cseréközvetítő eszközért, vagyis azzal a célzattal, hogy ne papír-koronákhoz, hanem egy másik, ugyanolyan munkatartalmú árúhoz jusson. Ha tehát — tegyük fel — a búza ára 150 korona és a cipő ára is 150 koronába kalkulálódik, akkor korona-szűke esetén az esetleg ezen túlmenő hasznot — ha például 155 koronáért számította a cipőt: öt koronát — kénytelen elengedni, mert hiszen az árucsere *tényleg* a koronával nyervén lebonyolítást: fontos a számára, hogy a 150 koronához hozzájuthasson. Ennél kevesebért azonban a legnagyobb „pénzszűke“ mellett sem adhatja a cipész az árúját, mert hiszen akkor effektív veszteség érné. Ugyanez áll megfordítva a búzatulajdonosra is. Miután tehát a „pénzszűke“ egy pillanatnyi és mérsékelt árscökkenést idézett fel: mereven állnak szemben egymással a cserélő felek, anélkül, hogy a legsúlyosabb pénzszűke is továbbmenőleg bármiféle hatást gyakorolhatna rájuk az olcsóbbodás irányában. Ellenben mi történik? A pénzszűke folytán emelkedni kezdenek a kamatok, a termelés egész folyamata drágulni kezd, a cipész tehát kénytelen cipője árát emelni (hisz különben képtelenné válik a kapott papírkorona kért új cipőt előállítani) s ennek megfelelően természetesen a búzatulajdonos is drágábban adja búzáját, stb. Tehát: *korona-szűke mellett végeredményében fokozódó s mind erősebbé váló drágaság indul meg.*²⁰⁾ Éppen

²⁰⁾ Így válik érthetővé, hogy Berlinben táborozva vártak az emberek a Jegybank körül a márka-kifizetésekre, a rendkívüli „pénzszűke“ azonban nem olcsóbbodással, hanem

az ellenkező eset következett volna be pénzbőség (produktív hitelek) mellett. Ez esetben a kamatok nem növekednek, hanem csökkennek s a növekvő produktivitás mellett a verseny úgy a cipészt, mint a búza-birtokost az árak leszállítására készíti, amit minden károsodás nélkül megtehet, mert produkciója növekvése mellett kevesebb korona fejezi ki ugyanazt a munkatartalmat, amit előbb a magasabb ár, szóval olcsóbb saját-ár mellett juthat ugyanazon munkatartalmú áruhoz a másik félnél, stb. Éppen megfordítva tehát, mint az arany- valutánál: *(produktív) korona-bőve mellett az árak mind erősebben fokozódó olcsóbbodása indul meg.*

V. Az áthárítódási folyamat.

A mélyebb elemzés rávezet bennünket, hogy a gyakorlati élet, a közvetlen szemlélet számára csupán elmosódottan jelentkező és csupán alaposabb megfigyelés mellett észrevehető ama tény, hogy az árukínálat szabja meg a korona értékét és a koronakínálat lényegében irreleváns tényező az áralakulásban — a papírvalutás rendszer legjellemzőbb, sajátlagos jeleiségeinek szolgál alapjául.

Mindenekelőtt: a gyakorlati élet számára egyedül és kizárólag ama tény által, hogy „mennyi árú vehető a koronáért?” vált féligmeddig, sejtelemszerű en tudatossá, (amint az idézett kérdés is mutatja: természetesen ismét tükörképszerűen), hogy a korona nem árú, hanem a korona értékét az dönti el, hogy mennyi árú szerezhető általa. Gyakorlatilag ez a „beszerzési“ és az „utánpótlási“ ár jogosultsága közötti vitában nyilvánult, amely kérdésben valójában szó sem lehet vitáról. Világos, hogy

folyton fokozódó drágasággal járt. — A korona-szüke drágító hatása általában nálunk is mindig igen erősen mutatkozott; aránylag kevésbé erősen jelentkezett a külföldi kölcsönrel kapcsolatban, azért, mert a felidézett válság következtében a termelés igen erősen korlátozódott s így kisebb mennyiségű koronára lévén szükség a termelés lebonyolításához: a korona-szüke is kevésbé vált érezhetővé.

akár, ha a búza vagy az arany ára emelkedik, akár, ha változatlan vagy akár csökkenő búzaár mellett a többi árú ára emelkedik a koroinaszűke folytán: a korona folyton kevesbedő munkát fejez ki, folyton csökken a vásárlóképessége, tehát pseudo-csereértéke szempontjából egy állandóan csökkenő irányban változó „pénz-egység“ szerepét játssza,²¹⁾ tehát mindig csupán az „utánpótlási ár“ szerepelhet a kalkuláció alapja gyanánt, máskülönben az árutulajdonosnak, bár szaporodnak értéktelen papírkoronái, de árumennyisége folyton csökken.

Ennél azonban sokkal fontosabb a következő tény: Aranyvalutánál akár a búzaár emelkedik, akár pl. az adó — az árutulajdonosban meg lesz ugyan a törekvés, hogy ezt belekalkulálja az árú árába, azonban ez csak korlátozottan, esetleg egyáltalában nem lehetséges. Az árutulajdonos ugyanis ez esetben magáért e koronáért cseréli el árúját s minthogy a koronakínálat a búza áremelkedése mellett is változatlan marad, sőt az adó-emelésnél megcsökken s viszont az árutulajdonos éppen e koronákat törekszik megszerezni: részben a verseny hatása alatt is kénytelein a fokozott terhek áthárításáról teljesen vagy javarészt lemondani s az árút esetleg ugyanannyi aranykoronáért odaadni, mint azelőtt. Minthogy ez történt mások részéről is: az árutulajdonos hozzájutott ugyan eredeti számú aranykoronáért: régi árújához, csak éppen nyeresége megcsökkent, — annak egy része *tényleg* elment adóba, vagy a búzatulajdonosnak jutott, aki — *csakugyan* gazdagodott illy módon.

A papírvaluta ellenben nem árú, a papírvalutáért magáért semmit sem ad Oda az árutulajdonos, hanem csak az árúért, amik a papírvaluta útján megszerezhetők. Igen ám, csakhogy a papírvaluta munkát fejez ki és így, ha az egyik árúban ugyanaz a munkamennyiség több koronával kerül kifejezésre, akkor a másik árúban is megfelelően több koronával kell kifejezésre jutnia: ha megdrágul a búza, megdrágul a cipő is és megfordítva,

²¹⁾ Lásd Gál Benő érdemes kimutatásait a korona vásárlóképességének változásáról.

— ennek a folyamatnak semmiféle gátját nem képezi még a legszélsőségesebb koronaszűke sem, hiszen — amint láttuk! — ha az árutulajdonos „olcsóbban“ adná árúját, akkor vesztene, mert nem juthatna ismét árújához! Hiszen éppen azért *kell* az egyik árú árának emelkedése kapcsán a másik árú árát is megfelelően felemelni, mert máskülönben nem juthatna ismét ugyanahhoz az árúhoz!

Így válik érthetővé a papírvalutánál oly fontos és nevezetes törvénye az *áthárítódási folyamatnak*, amely szerint:

a költségek (nyersanyag árak, munkabérek, adók, stb.) minden növekvése az árúk árának megfelelő növekedésében nyilvánul, illetőleg az árúk egyik részének ár-emelkedése áthárítódik a többire is. Miután pedig ily módon a korona által reprezentált munka, illetőleg a korona vásárlóereje a gazdasági ellet egész területén le szállítást nyert; mindenki ugyanott tart, ahol volt és az egész folyamat előlről kezdődik, ha újabb áremelkedés megy végbe.

Nyilvánvaló, hogy ez az áremelkedés végtelen csavarját jelenti, minthogy a verseny ez esetben csak azt akadályozhatja meg, hogy *nagyobb* áremelkedés érvényesüljön valamely téren, mint amennyi az atharítódási folyamat szükségességének megfelel. — Más az eset a produktív jegy kibocsátás, illetőleg a termelés fokozása esetén, amikor az áthárítódási folyamat az ellenkező irányba, az olcsóbbodás irányába hat.

Az áthárítódási folyamat természetéből következik, hogy a papírvaluta rendszerénél vagy egy folyamatos drágulási, vagy egy folyamatos olcsóbbodási processzus megy végbe. (L. ez utóbbit Németországban 1920 nyarán.)

Az áthárítódási folyamat teljes mértékű jelentkezése az egyetlen megkülönböztető jel aranyvaluta és papírvaluta között mivoltuk gyakorlati megítélése szempontjából.

Az áthárítódási folyamat törvénye alapján válik felismerhetővé a következő fontos tényállás.

Valamennyi állam számára elkerülhetetlen egy sereg

improduktív kiadás, mint a katonaság, hivatalnoksereg, stb. stb. Ezek az elkerülhetetlen improduktív kiadások adókból fedezendőek. A budget deficitje nem jelent egyebet, mint improduktív koronakibocsátást. Az adók emelése azonban — az áthárítódási folyamat törvénye alapján — maradéktalanul jelentkezik az árúk árában, ezek tehát emelkednek. Az árúk árának emelkedése azonban a korona értékének csökkenésével agyértelmű. Az adók emelése ily módon a korona értékcsökkenését vonja maga után s végeredményében a budget további romlásával jár. Ennélfogva: a papírvalutas államok pénzügyeit egyszerűen adóemeléssel rendbehozni a deficitet, eltüntetni: teljesen lehetetlen.²²⁾ Adóemelés — a korona értékének rombolása nélkül — csak abban az esetben lehetséges, ha produktív célból kerülnek koronák kibocsátásra és megfelelően annak az értékemelkedésnek, amit ily módon a papírvaluta dér, emelik az adót is. Más szóval ez azt jelenti, hogy a szegény embernek, hogy többet adózzék, többet kell produkálnia. Az adó egyébként ily esetben maga a produktív kibocsátás által is emelkedik, a fokozódó jövedelmekből (horizontális adóeredmény). — Ugyanazok a szabályok, amelyek az adókra állanak, állanak a lakbérre vonatkozólag is. A lakbérek is csupán fokozódott produktivitás mellett, illetőleg produktív koronakibocsátás és a korona ennek folytán beálló értékemelkedésének megfelelően emelhetők. Ellenkező esetben a lakbéremelés áthárítódik az árúk árára, vagyis a korona romlik s így a lakbéremelés teljesein illuzóriussá válik.

²²⁾ Csodálatos módon az arra illetékesek sem veszik észre, hogy minden még oly súlyos és hangos feljajdulással fogadott adó, tarifa és egyéb áremelés legfeljebb 3—4 hétig érinti az embereket, — amíg t. i. az áthárítódási folyamat tényleg végbemegy. Ez időn túl az adók, stb. (vasúti tarifa!) elvesztik súlyukat. Viszont a drágaság „érthetetlen“ módon megnövekszik!

VI. A papír-korona stabilizációja és értékelkedése a belföldön.

Láttuk, hogy a papír-korona forgalmi értéke a termelés alaptényezőinek (a búza, a szén) árából és a produktivitástól függ. E tényezők változásai szabván meg annak lehetőségét, hogy mekkora árúmenyiség cserélhető el a papír- valuta közvetítésével (ami a papír- valuta forgalmi értékét meghatározza!) — a már eddig nyert eredményeink alapján vizsgálat tárgyává kell tennünk: minő feltételek mellett állhat be a korona stabilitása a belföldön, illetőleg miként indulhat meg egy olcsóhobdási folyamat, ami a korona belföldi értékelkedésével egyértelmű?

a) A búza-ár.

Az eddig elmondottak alapján világos, hogy teljesen mindegy, hány korona fejezi ki 1 mm. búza, illetőleg az azzal azonos munkatartalmú árú árát. Mindegy tehát, akár

1 mm. búza = 100 munkaóra = 100 K = 1 pár cipő,
akár

1 mm. búza = 100 munkaóra = 200 K = 1 pár cipő,
vagy akár

1 mm. búza = 100 munkaóra = 1 billió K = 1 pár cipő.

Az első esetben a korona egy egész, a másodikban egy fél órai, a harmadikban még sokkalta kevesebb idejű munkát reprezentál és ehhez képest számolunk vele. Hogy azonban egy egész órai vagy fél órai, vagy még kevesebb munkát jelöl-e a korona: az az árúcsereforgalom lebonyolítása szempontjából annál kevésbé fontos, mert hiszem gyakorlatilag az egész számítás a búza (a szén), illetőleg az árú árán keresztül megy végbe. Ha a szén ára Berlinben egy billiard, akkor ennek megfelelően alakul a többi árú ára is.

Az tehát, hogy a korona mennyi munkát fejez ki: teljesen mindegy. Minthogy azonban a korona egy adott pillanatban egy bizonyos mennyiségű munkát fejez ki, s ennek megfelelően egy bizonyos mennyiségű vásárló erővel rendelkezik (például 1 mm. búza = 400.000 K),

világos, hogy a legnagyobb fontosságú, hogy a korona legalább is ezt a vásárlóképességet állandóan megőrizze, vagyis — mivel vásárlóképessége a munkától függ, amit kifejez, — hogy az általa reprezentált munka legalább is állandó — stabil — legyen.

Ha a korona — a produktivitás fokozásával — lassankint több munkát fejez ki: akkor növekszik a vásárlóképessége és a koronák birtokosai vagyonosabbnak fogják magukat érezni. Joggal, mert hiszen a korona által több munkát tartalmazó árú, tehát több árú lesz megszerzhető, mint amennyi munkát a koronák eredetileg reprezentáltak. Ha azonban a korona vásárlóképessége a pillanatnyilag adott mérték alá csúszik, — tehát az általa reprezentált munka kevesebb lesz, mint amennyit minimumként ki kellene fejeznie — akkor a korona birtokosai — akik e koronákat mint legalább is egy bizonyos lehetőségű csere közvetítő eszközt kapták munkájuk ellenében, — szegényebbnek fogják magukat érezni. Joggal, minthogy számukra ez esetben a korona közvetítésével kevesebb munkát tartalmazó árú, tehát kevesebb árú válik megszerzhetővé, mint amennyi munkát e koronák eredetileg reprezentáltak.

A korona forgalmi értéke a munkától függ, amit reprezentál. Mennyi munkát reprezentál: általában és megközelítően a legpontosabban a búza (a szén) árában mutatkozik. Ha tehát meg akarjuk határozni azt a munkát, amit mint minimumot reprezentálnia kell a koronának — aminek szükségessége egyébként csereközvetítő korona lényegéből következik: akkor a búzának (a szénnek) ára meghatározandó, akkor a búzaár (a szénár) maximálandó!

Ha ugyanis ez nem történik meg: akkor a búza-ár emelkedésének végtelen folyamata indul meg a következő okok miatt.

Aki búzával rendelkezik, az élelmiszerral rendelkezik, tehát nincs semmi föltétlenül kényszerítő oka rá, hogy a búzát piacra hozza. Az összes többi embernek azonban, aki nem rendelkezik búzával, föltétlenül szüksége van arra. Az igények összeesésének eme Pontatlan-

ságából egy milliós közületben baj támad: egy nap nagyobb lesz a kereslet, mint a kínálat, még ha a produktivitás elegendő mértékű is s a búza ára emelkedik.

Mi történik már most, hogy a búza ára 100 koronáról 120 koronára emelkedett?

A búza birtokosa ugyan — elméletileg — ezáltal egyáltalában nem ért el „jobb árat“, minthogy a búza áremelkedése a korona értékcsökkenését jelenti. Milliós közületben azonban a búzaár emelkedése csak egy bizonyos idő múlva és akkor is csak mérsékeltébb tempóban válik érezhetővé: a munkabérek stb. nem tartanak azonnal és teljes mértékben lépést a búza drágulásával. Világos azonban, hogy, ha

1 mm. búza = 100 korona = 1 pár cipő és a búza 120 koronáért kerül eladásra, akkor a búza-tulajdonos, aki a cipőt még sokáig 100 koronáért veheti meg: *konjunkturális hasznót ér el.*²³⁾ Ez az egyik tény, a másik: hogy, ha már most huzamosabb ideig 120 korona marad a búza ára: akkor, lassankint az egész gazdasági élet a koronának a magasabb búzaárral-kifejezett kisebb forgalmi értékére rendezkedik be. A cipő szintén 120 koronába fog kerülni és minthogy általánossá válik, hogy 100 munkaóra 120 koronával kerüljön kifejezésre, már most egyetlenünk általános érvényű formájaként jelentkezik:

1 mm. búza = 120 korona = 1 pár cipő. Mit jelent azonban ez utóbbi tény a búza-tulajdonos számára? Azt, hogy ha búzáját már előbb 100 koronáért adta volna oda s amaz 100 koronát őrizné, — akkot nem juthatna cipőhöz, holott ő igazán nem az értéktelen papírdarabokért adta oda búzáját, hanem, hogy cipőhöz

²³⁾ E konjunkturális haszon, amelynek a búzabirtokoson kívül, mint látni fogjuk, az arany (dollár, valuta) birtokos is részese, igen fontos tünete a romló papírvalutának.

Ily módon következik be, hogy a többi rétegek fokozatos szegényedésével szemben a búza- és a valutabirtokos folyton gyarapodik.

juthasson ily módon. De hol a biztosság arra, hogy 120 korona .marad a búza ára? Sehol!! A búza ára lehet majd 170, 200 korona, — s ennek megfelelően fog a cipő ára is emelkedni. S minthogy a gazda csak egyszer termel egy évben s így fokozott gondot kell fordítania az árújától való megválásra: esze ágában sincs azt piacra hozni, *nem szabad azt piacra hoznia*, csak akkor, ha valamely tényleges szükséglet fedezésére szüksége van koronákra.

Ily módomban szükségszerűvé? az egész vonalon a búza állandó visszatartására kerül a sor. A búza állandó visszatartása azonban árának ugrásszerű emelkedéséhez vezet, ennél fogva a kínálat megszűnik éis csak az az árú kerül piacra, aminek az árát rögtön más árúba óhajítja tulajdonosa fektetni.²⁴⁾ Ilyenformáin a búza ára folyton nagyobb ugrásokkal a végtelenségig emelkedik²⁵⁾ s éppen így zuhan a végtelenségbe a korona forgalmi értéke. (Ez a szabad valuta-forgalomnál következik be; lásd bővebben odébb, az arany-ár kérdésének fejtegetésénél.)

Nyilvánvaló ily körülmények között, hogy a búza

²⁴⁾ Ezért, hogy a budapesti árútozsdén a papírvaluta ideje óta folyton érezhető a kínálat hiánya.

²⁵⁾ Megtorpanásokkal természetesen. Az ugrásszerűen emelkedő búzáarak súlyos társadalmi és gazdasági konvulziókat vonnak maguk után, az emberek vásárlóképessége is megszűnik, íá kivétel is elakad — s így a búzavásárlás is szünetel, aminek következtében a további áremelkedés lehetlenné válik. A búzáár ilymódon *a legnagyobb árszinttel társadalmi maximálás* alá kerül, ha csak időlegesen is. A búza-birtokosnak most egyszerre nem kell tartania attól, hogy a búza ára, legalább egyelőre, még magasabbra emelkedik, ellenben számítnia kell azzal, hogy a többiek is ugyanígy gondolkoznak s igyekezni fognak a felszínre került legmagasabb árat elérni. Ennél fogva sietve piacra hozzák gabonájukat, a nagy kínálat azonban, természetesen, a búzáár lemorzsolódását vonja maga után, *esetleg* egészen addig a határig, ami a konjunkturális haszon elvesztet jelenti. (A búza társadalmi maximálásáról lásd bővebben: *A korona sorsa, 1922; Magyar Nemzetgazda 1923, 22. sz.)*

árának a végtelenségig való emelkedését megakadályozandó: mindenekelőtt az a bizonytalanság szüntető meg, ami éppen a búza szabad áremelkedése, vagyis a papír- valuta folytonos romlási lehetősége következtében fennáll, s a búza állandó visszatartására s így a búza-ár folytonos növekvésére vezet. Ha a búza-tulajdonosnak nem kell attól *tartania*, hogy egy bizonyos, meghatározott szintnél a búza-ár magasabbra emelkedik: akkor ennek bekövetkeztével — minthogy annál több ügysem érhető el, — erős kínálat fog jelentkezni, ami azután a búza-ár automatikus lemorzsolódásához vezet. A helyzet e szempontból ugyanaz, ami volt az aranyvalutánál, amikor a világpiacon ár szolgált maximálólul, minthogy ennél többet nem *remélhetett* a búza birtokosa. Amint azonban a továbbiak során látni fogjuk: a papír- valuta rendszerében nem a világpiacon ár szolgál maximális árul, ha tudniillik búza-termelő, behozatalra nem szoruló országról van szó.

Ám hogyan lehet csak szó is arról, hogy a búza ára maximáltassék, sőt a világpiacon ár alul maximáltassék? Hiszen *a gazdasági viszonyokba való erőszakos beavatkozásról szó sem lehet, minden ilyen törekvés abszolút meddő, céltalan s csak hiábavaló, rendkívüli kárt okoz!*²⁶⁾

²⁶⁾ A hangsúly az *erőszakon* van, még pedig abban az értelemben, hogy a termelés és árucseré érdekeit zavarja. Nálunk az emberek abba a rendkívüli hibába esnek, hogy mindazokat a korlátozásokat, amelyek aranyvaluta mellett ismeretlenek voltak, elvetendőkné tartják, egyszerűen a „gazdasági élet szabadsága“ címén. Már az eddig elmondottakból is látható, amit majd még bővebben is megvilágítunk, hogy a papír valuta az árucseré forgalomnak egy egészen más rendjét jelöli, mint az aranyvaluta s így egészen más és új korlátozások is járnak vele. Elvi szempontból azonban rá kell mutatni, hogy aranyvaluta mellett is, a legteljesebb „gazdasági szabadság“ mellett is, a korlátozások tömkelege állott fenn, aminthogy ez társadalmi életnél nem is lehet másként. Mi mások pl. a törvények, mint korlátozások, vagy, hogy egy klasszikus példát említsünk azon a téren, ahol a

Semmi ilyesmiről természetesen nem is lehet szó. Minden lépésnek a fennforgó állapotok szem előtt tartásával, ahhoz alkalmazkodva kell történnie.

Ennélfogva maga a búzaár maximálása mindig csak az előfordult legmagasabb áron történhetik, mert hiszen a többi árú ára is ennek megfelelően alakul. Esetleg, ha valamely mesterséges befolyás álltai (például kiviteli illeték szedésére, stb.) a búza ára irreális alacsonyan alakult: akkor ennél is magasabban, a korona tényleges forgalmi értékének megfelelően kell az árat megszabni. Sohasem szabad elfelejteni: a maximálásnak a célja nem az olcsóbbítás, csupán csak a stabilizálása a búzaárnak. Ha az elért legmagasabb ár *alatt* történik a maximálás: akkor a búza-tulajdonos a búza árért nem kapja meg a megfelelő más árumennyiséget — ennélfogva a búza egyszerűen eltűnik a forgalomból, amint ez a háborúban és a háború után történt.

Nem lehet továbbá szó a búza-ár maximálásáról, miközben — amint ugyancsak történt nálunk! — az őszes többi árú ára drágult, minthogy ez esetben a búza tulajdonosa ismét nem kapná meg a megfelelő munka-

legnagyobb látszólag a szabadság: íme a tőzsde, amelynek csak a „hivatalos” időben kötött árfolyamai mértékadó! — Szóval a gazdasági életnek mindig voltak és lesznek szabályai. Csak, természetesen, e szabályoknak nem szabad a termelés, az árucserforgalom szabad folyását egy jótányit sem megbénítani, sőt éppen azokat kell szolgálniok. Nálunk azonban, sajnos, a szükségesnek látszó rendszabályokat egyszerűen el szokták rendelni, anélkül, hogy a feltételekkel törődnének, amelyek mellett e rendszabályok a termelés és árucserre érdekeinek legkisebb megzavarása nélkül is végrehajthatók; másrészt azután a kritikusok nem ama bizonyos feltételeket kutatják, amelyek mellett a szükségesnek látszó rendszabály keresztülvihető, hanem, mert az illető rendszabály a végrehajtott módon zavarólag hat: egyszerűen elvetendőnek tartják az egész „korlátozását a gazdasági életnek”. A búzaár maximálása mellett jellemző példa erre a harc a teljesen tévesen vezetett Devizaközpont *intézménye* ellen.

tartalmú árút, illetőleg az áthárítódási törvény szerint a búza ára feltétlenül megfelelően emelkedik. A búza-ár maximálásával kapcsolatosan tehát szó sem lehet improduktív jegykibocsátásról, pénzszűkéről, mint amelyek drágító hatását már láttuk. Minden oldaláról megvilágítjuk e kérdést folytatólagosan, az arány-árral kapcsolatosan.

Ellenben a papír-valuta alapvető törvényéből, az áthárítódási folyamat jelenségéből következik, hogy a többi árú olcsóbbodásával a búza ára is letöredezésnek indul. Ha a cipő ára 120 koronáról 100 koronára csökken, akkor a birtokos piacra hozza búzáját, hogy konjunkturális hasznát el ne veszítse, — de ezzel meg is indul egy lassú lemorzsolódási folyamat s ha a maximális búza-ár 120 korona volt: akkor az olcsóbbodási folyamat megindultával már az egész maximálás elvesztette gyakorlati jelentőségét, minthogy a búza-ár úgyszólván alája sülyed. Olcsóbbodási folyamat megindulása mellett tehát, amely rögtön bekövetkezik, ha a papír-valuta törvényeinek megfelelő a pénzügyi politika, az egész maximálás inkább csak elméleti jelentőségűvé válik; igazi fontossága, amint látni fogjuk, az arany-ár megállapítása szempontjából van. Mert ugyan mit bánja a közvetlenül érdekelt gazda, hogy 300.000 koronával maximálták a búzát, ha ugyanakkor minden egyébnek csökkenni kezd az ára s ő fényes *tényleges* nyereséghez jut — s nem konjunkturálishoz! — ha 290.000 koronáért adja el a búzát?! Olcsóbbodás azonban hogyan következik be? Csupán a produkció fokozódása esetén. A produkció kellő és akadálytalan fokozódásának pedig mi a föltétele? A kellő-mértékű produktív célra szolgáló jegykibocsátás. Ha ez nem történik meg, azonnal jelentkeznek a kamatok, a kosztpeinz, mindennek következtében az ipari termelés terén a drágulás, ami a búza drágulását is maga után vonja. Vagyis *a búza maximálása*, — amely, ismét hangsúlyozzuk, teljesen elméleti jelentőségű olcsóbbodási folyamat esetén — *csupán tökéletesen kielégítő produktív jegykibocsátás mellett lehetséges!*

b) Az arany-ár.

Az aranyban, mint a legáltalánosabb árúban, a termelés eredménye testesül meg. Ám az arany, éppen legáltalánosabb árú mivoltánál fogva, nyersanyag beszerzésére szolgál. Ennélfogva az arany, nemcsak mint a termelés eredménye, de egyben — a búza és a szén mellett — mint a termelés alaptényezője is szerepel. A korona forgalmi értékét az az árúmenyiség szabván meg, amennyi közvetítésével megforgatható: világos, hogy az arany áremelkedése ugyanúgy csökkenti a korona forgalmi értékét, mint a búza drágulása. Világos továbbá az is, hogy egyetemesen ható mivolta folytán az arany ár-változása éppen úgy hat a búza árára, mint a búza ára az arany-árra.

A kérdés már most: miért emelkedik az arany ára?

Amint láttuk, a papír- valuta rendszerében az árú — és így az arany — ára a termelés alaptényezőinek és a produktivitásnak szorzatából alakul.

Mínthogy az árúk ára növekszik a búza (a szén) megdrágulásával, — a legáltalánosabb árú, az arany, ára is elsősorban ezzel kapcsolatosan növekszik, még pedig esetleg fokozottabb mértékben, mint ahogyan a búza ára növekedett. Mínthogy ugyanis a búza ár-emelkedése a korona forgalmi értékének csökkenését jelenti: a búza rohamos drágulása esetén rendkívüli aranykereslet támad, mert vagyonát mindenki aranyban, változatlan értékben óhajtja elhelyezni. Ilyen formán az arany ára jelentékenyen magasabbra emelkedhetik, mint ahogy a búza-ár alapján megfelelő volna, — amely esetben azután ismét az arany-ár nyomán drágul a búza, mínthogy a túlmagasra emelkedett aranyár alapján kisebb a korona forgalmi értéke, mint a búza-ár szerint. Ennek a folyamatnak, amint láttuk, csak a búza-ár emelkedésének valamiképp való megállítása szakít véget.

Mínthogy az aranyban, mint a termelés legáltalánosabb eredményében, előre leszámítolásra kerül a gazdasági élet minden momentuma: az arany drágulásnak indul már akkor is, ha a búza-ár még nem is emelkedett, de

ennek bekövetkezése bármi okból valószínű (pl. rossz termés, a búza visszatartása). Ha a búza ára egy bizonyos, meghatározott szintnél nem emelkedhetik feljebb: akkor *ez okból* az arany ára sem emelkedik.

A produktivitási tényezőt illetően: az elégtelen produkció az arany megdrágulását idézi elő, mindenképp azért, mert ennek folytán az árúárak emelkednek, tehát a korona forgalmi értéke csökken, ennél fogva az arany is drágább lesz az áthárítódási törvény alapján. Továbbá: elégtelen produkció mellett csökken az arany mennyiség is, amelyik csere által arannyá változtatható át. Az arany-mennyiségnek e csökkenése azután ismét az arany áremelkedéséhez vezet.

Ennél fogva: az arany ára minden oly esemény következtében erősen emelkedik, amely a produkció folyamatosságának megzavarását teszi valószínűvé. (Nyugtalanító belpolitikai események, háborús hírek, stb.)

A produktivitási tényező szempontjából azonban a legnagyobb szerepet játssza, magától értetődően, maga a produktív jegykibocsátás elegendő vagy elégtelen volta, hiszen a termelés lefolytatásának ez a technikai segédeszköze s ettől függ magának a produkciónak elégséges vagy elégtelen volta is. Láttuk, hogy az elégtelen jegykibocsátás (a (pénzszűke) a papír- valuta esetében a legnagyobb fokú „pénz“-rontás tényét foglalja magában, minthogy ily módon nemcsak, hogy a termelés nem fejlődhetik kielégítő módon, de, minthogy a fokozódó kamatok is teljes mértékben áthárítódnak az árú-árakra, ez okból is folyamatos drágulás vagyis a korona forgalmi értékének állandó csökkenése következik be, ami egyben az arany folytonos drágulását jelenti.

A produktív jegykibocsátás elegendő mértéke esetén eltűnnek az abnormális kamatok, tehát megszűnik az ezáltal felidézett drágulási folyamat, illetően a papír- valutának ily módon végbemenő érték-rontása; megszűnik továbbá az elégtelen produkció s az ezáltal fellépő drágulási folyamat is. Ellenben a produkció növekedésével csökken az arany ára, tehát növekszik a korona forgalmi értéke, vásárlóképesége.

E dolgokon kívül bekövetkezik az arany drágulása a következő okból is:

Valamely ország arany-kincsében az illető ország élelmiszer-, illetőleg áru-főlöslégének egy része testesül meg. Az arany, amely e főlöslégekből származik, arra szolgál, hogy általa megszerezhetők legyenek a szükséges és csak a világpiacon beszerezhető dolgok.

Az összes államok azonban, amelyek papír-valutával rendelkeznek, elvesztették a háborúban teljes élelmiszer-, illetőleg áru-főlöslégüket, — mindegy, hogy akár aranyban, akár egyéb áruban testesült is ez meg. Az összes papír-valutás államok ennél fogva csak azzal a főlösléggel rendelkeznek, amely folyó termelésükből marad meg a számukra és csupán ez a maradvány szolgál ama szükségletek fedezésére, amelyeket a világpiacon kell beszerezni. A termelés azonban a legtöbb papír-valutás állaimban elégtelen: a folyó termelés feleslegei (az idegen-forgalom, stb. jövedelmével együtt) a legtöbbször nem fedezik a behozatali szükségleteket, illetőleg az összes fizetnivalókat (Passiv a kereskedelmi és a fizetési mérleg.) A feleslegek csak relatívak, nem abszolútak, csak időlegesek, nem ténylegesek.

Ha már most szabad aranyforgalmat engedélyeznek, illetőleg fenntartják a szabad kereskedelmet: akkor ezt (az elégtelen arany mennyiséget különböző célokra fogják igénybe venni.

Bár a rendelkezésre álló arany mennyiség alig, vagy egyáltalában nem lesz elegendő a feltétlenül szükséges orvosságokra, biztosítási díj-fizetésekre, nyersanyagokra, — mégis luxus vagy egyébként nélkülözhető cikkekért is a világpiacra fogják az aranyat hurcolni. Az efféle árúik behozatalával azonban az arany nem nyer helyettesítést és még kevésbé szolgálnak az ily árú cikkek arra, hogy általuk újabb arany (áru) mennyiség termeltessek. Ellenben, minthogy a tényleg rendelkezésre álló arany mennyiség kevesebb, mint szükséges: az ily körülmények között jelentkező nagymérvű kereslet nyomán az arany drágul, még ha esetleg a búza — nagyobb termés folytán — olcsóbbodik is. Az arany áremelkedése azon-

ban a korona forgalmi értékének csökkenését jelenti, mert csaknem minden *áruhoz* szükség van olyan anyagokra, amelyek a világgpiacról származnak és ilyenformán az arany megdrágulása következtében jóformán minden áru azonnal megdrágul. Az arany áremelkedése folytán azonban, — éppen úgy, mint a búza drágulásánál, — egyrészt mindenki ugyancsak aranyra igyekszik papír-valutáját konvertálni, hoigy vagyont biztosítsa, másrészt az arany-birtokosok visszatartják, nem hozzák piacra valutájukat. Az aranykereslet s ezzel az arany ára tehát tovább növekszik, ennél fogva a korona forgalmi értéke tovább süllyed: az egyiknek az emelkedése, a másiknak az esése a végtelenbe vész!

Most mi történik? Hogy az arany megdrágulását akadályozzák: a kivített forszírozzák, hogy ezáltal több aranyat szerezzenek. Agrár államban a forszírozott kivitel az élelmiszereiket éri, ipari államban esetleg a szemet, vasat, stb. Ha azonban az élelmiszerekből többet exportálnak, mint amennyi a relatív fölösleg, drágulás áll be, vagyis a korona vásárlóképességének a csökkenése, mert hiszen az illy módon nyert arany mennyiség is éppen a nélkülözendő áru-cikkekre fordítatik s így sem az élelmiszer-mennyiség, sem az arany-mennyiség nem szaporodik. Az élelmiszerek drágulásával azonban növekednek a munkabérek, drágulnak az árúk s így drágul az arany ára is, — vagyis ismét romlik a korona.

E folyamatot elkerülendő, nyilvánvaló, hogy az *árú kivitel* — a mi esetünkben ez főképp az élelmiszer-kivitelre vonatkozik, — *csak az abszolút feleslegekre korlátozandó.*²⁷⁾ E feleslegek azonban, ezt el ne felejtjük, nem „abszolútok“, hanem valójában csak relatívok: hiszen az összes „feleslegeik“ sem elegendők a behozatali

²⁷⁾ Magától értetődőleg e korlátozáson túl a kivitel abszolút akadálytalan legyen, illetőleg forcirozandó. Nálunk megesezt, hogy a kivitel korlátozása címén a kivihető mennyiség exportját is lehetetlenné tették, — ami azután — nálunk! — rögtön fegyver lesz egyáltalában a kivitel korlátozásával szemben.

szükségletek és egyéb fizetési kötelezettségek fedezésére nálunk se, a többi papír-valutás országban se, kivéve Cseh-Szlovákiát.

Az arany áremelkedésének mélyebb oka azonban, amint láttuk, ott rejlik hogy az összes feleslegek elvesztek és a termelés eredményeiből származó feleslegek mennyisége sokkal kevesebb, semhogy tetszésszerűleg lenne felhasználható. A papír-valutás országok — felesleg nélkül szükölködvén, — abszolút szegény emberekhez hasonlók, akik csak addig nyújtózkodhatnak, amíg a takarójuk ér. Ez más szóval azt jelenti, hogy a *behozatal korlátozandó*.

Magának az áru-behozatalnak a korlátozása azonban egy bizonyos fokon és mértéken túl annál nehézkesebb, mert hiszen elvileg nem is az árubehozatal korlátozásáról van szó, hanem arról, hogy a rendelkezésre álló arany kevés²⁸⁾ s ez a kevés arany is kiszámíthatatlan részletekben — a kivitel lebonyolítása során, — szivárog az országba. Ha tehát szabad lenne az aranyvásár: mindem árubehozatali korlátozás mellett is folyton emelkedne a kereslet folytán az arany ára, még ha a spekulációs vételektől teljesen el its tekintünk. Világos ennél fogva, hogy az árubehozatal korlátozásának az arany szabad felhasználása (szabad kivitele) korlátozásán keresztül kell végbemennie.²⁹⁾

Az az egész arany-mennyiség tehát, ami a fent említett relatív feleslegeknek a világpiacon való eladásából származik: *az állam által veendő át és az állam ál-*

²⁸⁾ A luxus-cikk behozatalát könnyű egyszerűen teljes egészében tiltani. Az ópiumot azonban be kell engedni, — minthogy azonban éppen szegények vagyunk, kevés az aranyunk: időről-időre csak a szükségletnek megfelelő mennyiség hozható be, amennyire éppen aktuálisan a pénzünkből futja!

²⁹⁾ Már most megjegyezzük azonban, amiről majd részletesebben is fogunk szólni, hogy *export céljából jeldolgozandó nyersanyag* korlátlan mértékben hozható be *papírkorona* ellenében!

tol osztandó szét a közösség legfontosabb, legsürgösebb és nélkülözhetetlen szükségleteinek szem előtt tartásával, megfelelő, meghatározott árért (amiből rögtön következik, hogy megfelelő, meghatározott, tehát maximált árért veszi is át az állam az aranyat). Ily módon megakadályozást nyer, hogy az áru-behozatali aranykereslet nyomán emelkedjék az arany ára, illetőleg csökkenjen a papír- valuta forgalmi értéke.

Ez állami arany-gazdálkodás feladatát a *Devizaközpont* látja el. S világos, hogy miután egy szemer arany sem bocsátható rendelkezésre oly árúkért, amelyek a belföldön előállíthatók s viszont minden áru előállítható a belföldön, ha nyersanyag áll rendelkezésre: a Deviza - központ intézményével egy fokozódó nyersanyagkiviteli és egy fokozódó készárúbehozatali *tilalmi* rendszer s egy fokozódó *nyersanyagbehozatali* rendszer (belföldi szükségletre és export céljából) kapcsolatos. Az egészből világos, hogy a Devizaközpont, mint egy szegény ország *zsebe* szerepel.³⁰⁾

Amint tehát látható: a papír- valutás országokban — felesleg nélküli, szegény országokban! — a kereskedelem szabadságáról szó sem lehet. Ez csak abszolút feleslegeknél lehetséges, — mint ahogy a vízzel is csak ott lehet szabadon gazdálkodni, ahol abszolút vízbőség van. De hogy lehet ilyesmiről csak beszélni is ott, ahol a víz a legsürgösebb szükségletek kielégítésére is alig elég? A közgazdaság számára az arany az Élet vize! Az emberek mindig arról beszélnek, hogy minek a korlátozások, amikor a háborúnak régen vége van?! Az emberek azonban elfelejtik, hogy a korlátozások a háború idején sem az ágyúdörgés folytán kerültek alkalmazásra, hanem a — *szükség* folytán. És az emberek elfelejtik azt is, hogy csak az ágyúdörgés szűnt meg. De a feleslegek, amik a háborúban — s nálunk még a háború után is — elpusztultak: mindeddig nem regenerálódtak (ennyi idő alatt még nem is regenerálódhattak volna!), de egyelőre egyáltalában szó sincs a regenerálódásról, sőt

³⁰⁾ Lásd bővebben: Magyar Nemzetgazda 1923, 15, 16. sz.

éppen ellenkezőleg!³¹⁾ *A szükség* (eladósodás fomájában) éppen, mert szabadabban élünk, mint a háború alatt (behozatali!), anélkül, hogy megfelelően többet termelénk: *ma nagyobb, mint a háború alatt volt!* Az emberek még mindig nem tudják, mennyire szegények vagyunk!

A gazdasági élet azonban semminemű erőszakot sem tűr el.

Amint nem lehet maximálni a búzát, akár áron alul, akár, ha a termelés elégtelen, akár, ha a többi árú drágul: éppen úgy nem lehet az arany árát sem maximálni hasonló körülmények fennforgása mellett, .mert éppen úgy eltűnik, mint a búza. Az arany esetében tehát éppen úgy, mint a búzánál!, az áremelkedés megállítása végeredményében csakis és egyesegegyedül a termelés legerőteljesebb fokozása mellett vihető keresztül, amikor is ezáltal az arany mennyiség és kínálat nő, illetőleg csökkenésnek indul az arany ára is. Ily módon az arany maximálása, — hogy az milyen elv alapján történik, arról külön fonsunk beszélni, — épp úgy ment lesz minden erőszaktól, mint a búza esetében láttuk. A termelés erőteljes fokozódásának megindulása elegendő már arra, hogy eredményeinek leszámítolásaképpen jelentékenyen essék az arany ára s illymódon az aranyár maximáltsága gyakorlatilag érezhetetlenné váljék. Az arany (a dollár) olcsóbbodás aval azután olcsóbbodás lép fel a termelés egész vonalán vagyis *a korona forgalmi értéke növekedik.*

A termelés fokozása oldja meg egyben azt a lát-szólagos nehézséget is, amit a behozatal és kivitel korlátozása idéz fel.

A behozatal korlátozása ugyanis árúhiányra vezet,

³¹⁾ Búzánk és összes egyéb termelvényeink ugyan most nem szolgálják a — gazdasági szempontból! — improduktív háborút, azonban feléledtek összes kamatfizetési kötelezettségeink, távolról sem élünk oly megszorítással, mint kellene, a külföldi kölcsön, amely a termelést nem szolgálja, újabb kamatterhet jelent, amihez még a jóvátételi stb. fizetés is járul, ha egyelőre kis összeggel is.

ezzel ismét csak drágulást idéz fel, vagyis a korona romlását. A behozatal korlátozása azonban nagyon is lehetséges, sőt csak azzal kapcsolatban lehetséges, ha a belföldi termelés a legerőteljesebb fejlesztésben részesül, amely esetben a produktivitás erős fokozódása folytán, a külföldi verseny kizárása ellenére, olcsóbbodási folyamat lép fel. (A belföldi termelés fejlődése magától értetődő a kereskedelem áruhiány miatti panaszait is aliminálja!)

A kivitel korlátozása folytán fellépő esetleges árvesztesség ugyancsak a termelés fokozása és így, végeredményében, nagyobb tömegű kivitel s a belföldi piac fogyasztóképességének fokozása által küszöbölődik ki. (Mezőgazdasági hitelek, mezőgazdasági iparok fejlesztése!)

Amint látjuk: a papírvaluta rendszerével a termelés alaptényezőinek ár-maximálása s a kivitel és behozatal korlátozott volta egyaránt a legszorosabban összefügg. Világos, hogy akár a búzát maximálják az artany-ár maximálása nélkül, akár megfordítva, akár pedig a kivitel és behozatal szempontjából szükséges korlátozások maradnak el: a gazdasági élet folytonos görcsös válságok színtere lesz.³²⁾ De mind e bajon több-kevesebb nehézséggel átlábolhat a gazdasági élet a produkció rendkívüli fokozása esetén, amely a papírvaluta által megkövetelt rendszabályok egyikének vagy másikának

³²⁾ Hangsúlyozzuk, hogy csupán a felsorolt korlátozások — amelyek a produktivitás fokozása mellett érezhetetlenné válnak, de e nélkül nem is hajthatók végre — szükségesekek. Azonban a búza szabad áremelkedése mellett az árúárakat Árvizsgáló Bizottság útján korlátozni akarni épp oly naivítás, mint volt a búza árának a megkötése az árú szabad áremelkedése mellett. A termelés alaptényezőinek maximálása és a produktivitás fokozása (gyakorlatilag csupán ez utóbbi a fontos!) szabad verseny mellett nemcsak az árak stabilizáltságához, de azok lemorzsolódásához vezet.

elhagyása mellett is a felmerülő nehézségek bizonyos mértékű kiküszöbölődését biztosítja. Teljességgel katasztrófálisra fordul azonban a helyzet, ha — mint a legtöbb papír valuta s országban történik, — az összes vagy bármelyik korlátozás érvényesítése, vagy éppenséggel e korlátozások mellőzése, a produktivitás legerőteljesebb fokozása nélkül megy végbe.

A produktivitás fokozása: ez az alapja a papírvaluta belföldi stabilitásának, illetőleg értékelkedésének, — ami, más szóval, azt jelenti, hogy a szegény embernek fokozott mértékben kell dolgoznia, hogy jóléthez juthasson. A produktivitás fokozása, amint látjuk, technikailag a produktív jegy kibocsátás útján megy végbe. Mint történik azonban ennek gyakorlati végrehajtása?

A produktív hitelnyújtás szempontjából elegendőnek szokás tekinteni a Jegyintézet részéről a bankoknak és a vállalatoknak szóló fokozott mértékű váltóleszámítolást. Az ily módon nyújtott hitel azonban hanyatló valuta mellett a produktivitás erős fejlesztése szempontjából nem elegendő.

E hitelek folyósítása ugyanis már a forgalomban levő jegymennyiség felhasználásán alapul, viszont a forgalomban levő jegymennyiség, amint láttuk, egy adott pillanatban, — a legjobb esetben! — éppen csak a termelésnek a meglévő keretek közt levő lefolytatására lenne elegendő, feltéve, hogy a búza, vagy az arany áremelkedése folytán nem veszít stabilitásából. Ennek bekövetkeztével, tehát hanyatló értékű valutánál már ez a feltevés sem áll meg. Az új beruházások már most mindenestre a forgalomban levőnél sokkal nagyobb jegymennyiséget követelnének meg, — ezzel szemben a Jegyintézet visszleszámítolási hitelnyújtását is lehetőleg korlátozzák, de meg az új beruházások eléggé jelentékeny része nem is kerül visszleszámítolásra a Jegyintézetnél. Mindennek végleges eredményeként állandó, esetleg fokozódó marad a pénzsűke, ezzel a kosztpénz, a kamatdrágaság, ezzel a drágulás, ami a korona romlását jelenti s ami viszont fokozottan ösztönöz a beruházásokra, hogy ily módon ismét fokozódjék a pénzsűke s éppen

a kamatdrágaság a produktivitás erőteljes fejlődésének útját állja.³³⁾

E circulus vitiosusom csak az segít, ha a produktivitás fokozása céljából a Jegyintézet teljesen külön, új, beruházási hitelt bocsát rendelkezésre oly módon, hogy a Jegyintézet által nyújtott hitel nagyobb, mint a jegyforgalomból elvont összeg (a beruházásra kerülő magántőke). Míg ugyanis az utóbbi részesülése által biztosítást nyer, hogy a termelés a polgárok s nem az állam útján nyer lefolytatást, másrészt a Jegyintézet által nyújtott nagyobb hitel a produktivitás fokozódásán illetőleg az olosóbbodási folyamat megindulásán keresztül biztosítja, hogy a meglevő jegymennyiségből történt elvonás — a magántőke részvételié által történt beruházás — fokozottan csökkenő »mértékben jelenti a koranaszüke állapotát, majd ennek teljes megszűnéséhez vezet.

Elvileg ez az eljárás végbe is ment az állam részéről az építkezési hitel folyósítása formájában, ahol a szükséges tőke 40%-ának biztosítása mellett 60%-ot a Jegyintézet bocsát rendelkezésre. Azonban a hitel nem improduktív lakóház építkezésekre, hanem termelőeszközök — gyárak, vállalatok — létesítésére és az egyik legfőbb termelési eszköznek, a földnek, a javítására folyósítandó (mezőgazdasági hitelek!) s nem összegszerűleg korlátozott mértékben. Annak felülvizsgálására, hogy a beruházás tényleg rentábilis (tehát produktív)-e, továbbá az egész kölcsön reális felhasználásának ellenőrzésére: az állam kész szervezettel rendelkezik a Pénzügyintézeti Központban.

A produktív jegy kibocsátás magától értetődőleg kamattal terhelt hitel formájában történik: hiszen éppen ez biztosítja, hogy a koronát csak produktív munka ellenében kerülhetnek átvételre. (Máskülönben olcsóbbodási folyamat vagyis a korona belföldi érték-emelkedése mellett] hogy fizesse vissza az adós, aki biztosítékul a saját

³³⁾ Lásd ezt Bécsben is, ahol egyébként a jegyintézeti hitel-nyújtást sokkal liberálisabban kezelik, mint nálunk. (Bécsben is 35—40% a hitel-kamatláb s állandó a koszt pénz!)

vagyonát kötötte le!?) Maga a kamat azonban sohasem lehet több, mint amennyi a Jegyintézet önköltségét fedezi. Ez az utóbbi tétel egyébként általában érvényes a jegyintézeti hitelekre, — a legnagyobb tévedések egyike s a papírkorona árújelleg-nélküliségének félreismeréséből származik, amidőn a Jegyintézet ennél egy fillérrel is magasabb kamatot számít.³⁴⁾

Látnivaló, hogy ily módon a Jegyintézet, illetőleg az állam válik a termelés legfőbb irányítójává, amennyiben mindenkinek, aki megfelelő anyagi és erkölcsi biztosítékot tud szolgáltatni: hitelt bocsát a rendelkezésére, ha szakértői a termelést rentabilisnek találják. (Ami előre is bizonyos minden jelentősebb, a belföldön nem produkált fogyasztási cikknél.) Maga a termelés azonban teljesen az egyén szabad iniciatívájának megőrzésén és képességeinek szabad kifejtésén alapul.³⁵⁾

VII. A papír-korona értékelése a világ-piacon.

Amint már láttuk: a világpiac sem tekinti a koronát önmagában való értéknek, árúnak, amiért magáért ad valamit, hanem értékelésében mindig arra támaszkodik, hogy a koronának nevezett, egyébként abszolút értéktelen papír-darabért mennyi árú kapható a belföldön? Amint ugyancsak láttuk: a világpiac számára e szempontból a legáltalánosabb árú: az arany (a dollár, a nyugati valuták) ára a mértékadó. Szabad valuta-forgalom mellett a devizák ára a tőzsdei vagy magán üzlet-kötés során önként adódik, — s ennek alapján történik a korona értékelése is. Devizaközpont mellett a közzétett hivatalos árfolyam szolgál útmutatóul, hogy a dollár hány magyar koronáért kapható?³⁶⁾ Ha tehát a dollár ára a vi-

³⁴⁾ Lásd bővebben: *A Jegyintézet kamatláb politikája*. Magyar Nemzetgazda 1923, 26. sz.

³⁵⁾ Ez történik a házépítéseknel is, a tervbe vett mezőgazdasági hiteleknel is.

³⁶⁾ Ennek a ténynek az alapján történt azután meg nálunk egy időben, hogy változatlan összeggel jelezték a dollár-árfolyamot, ennek megfelelően váltották is be a kül-

lágpiacon 500 svájci centime, Budapesten pedig (szabad forgalom mellett), avagy a budapesti Devizaközpont világpiacon megbízottjánál (kötött forgalom esetén) 100 koronáért kapható a dollár (minden felajánlott 100 koronáért ennyit ad): akkor 100 korona a világpiaconak 500 centimeot ér, vagyis 1 K értéke 5 centime lesz.

Amint látjuk: a korona értékelése a dollár világpiacon és magyarországi árának összevetése alapján kerül megállapításra. A világpiacon azonban számtalan helye van. A sok közül melyik legyen már most az, amelyik a legfőbb dollár-piaconak tekinthető s így dollár-ára általános érvényűnek leginkább elfogadható? Közép- és Kelet-Európára nézve ez a hely *Zürich*. Innét, hogy a világpiacon a zürichi jegyzést tekinti a legfontosabbnak, a mértékadóknak.

Világos azonban és erre igen nyomatékosan kell rámutatni, hogy a zürichi (általában az összes világpiacon) jegyzés voltaképpen nem a papírvalutát (a koronát, márkát stb.) értékeli, — az ő számukra mindig az *arany* (a dollár) a fontos. A világpiacon szempontjából a zürichi kurzus mindig csupán annak egyszerű komstatálását jelenti, mennyi *dollárt* lehet a koronával szerezni? Ezzel szemben a belföld számára a zürichi árfolyam mindig a korona értékbecsléseként jelentkezik.

Ily körülmények közt világos, hogy a legnagyobb tévedések egyike a papír-valuta világpiacon „vásárló erejéről“ beszélni (szó szerinti értelemben). Vásárló ereje annak az aranyknak van, amire a korona a belföldön — forgalmi értéke alapján — beváltható; ennek alapján jut a korona a világpiacon automatikusan alacsonyabb vagy magasabb értékeléshez, — de nem mintha „vásárló ereje“ változna!

földről felajánlott koronákat s így a zürichi árfolyam természetesen változatlan maradt, — bár a belföldi vásárlók részére felárral bocsátotta a valutákat a Jegyintézet rendelkezésre stb.

Tegyük most fel, hogy előttünk egy asztal áll, az asztalon 1,000.000 m. korona (márka, stb.) Feltéve, hogy a dollár a világpiacon — Zürichben — 500 centime, Budapesten pedig 250 koronáért árulják, akkor 250 korona = 500 centime, vagyis az asztalon heverő minden egyes 1 korona = 2 centime értékű, anélkül, hogy egyáltalában kereskedelmi forgalomba került volna. Ugyaníly módon, ha a dollár Budapesten 500 K, Zürichben pedig 550 centime, akkor 1 K = 1.1 centime, stb.³⁷⁾

Vegyük az 1,000.000 korona felét el, — tegyünk hozzá még 1 milliót: a korona értéke mindig ugyanaz marad, illetve a világpiacon és a belföldi dollár-ár quotionisének lesz megfelelő.

Következőleg:

Megfelelően ama ténynek, hogy a korona (márka, stb.) nem árú, annak értékét — elvileg — teljes kizárásával minden keresletnek és kínálatnak, tehát teljes kizárásával a világpiacon cirkuláló mennyiség befolyásának: egyedül a korona belföldi vásárlóereje illetőleg, — elvileg— egyedül a belföldi dollár-ár szabja meg.

Azonban nemcsak dollárt, hanem egyéb belföldi árút is vásárainak a koronával. Amint látni fogjuk: a belföldi árúk ára a papír-valuta rendszerében normálisan mindig az arany belföldi ára, tehát mindig a világpiacon ^paritás alatt marad. A világpiacon persze az árúk ára teljesen az arany árához, illetőleg a világpiacon paritásokhoz alkalmazkodhatok, hogy azonban a versenyt győzzék: az árúkat ott is a világpiacon árnál alatt ajánlják fel. Például:

Mikor a dollár ára Budapesten 1000 korona volt, Zü-

³⁷⁾ Ha a dollár Zürichben 560 centime, Budapesten 20.000 K, Bécsben 71.100 osztrák korona, — akkor ebből Zürichben: 1 magyar korona = $\frac{560}{20000} = 0.028$ centime, 1 osztrák korona = $\frac{560}{71100} = 0.00777$ centime; Bécsben: 20.000 magyar korona = 71.100 osztrák korona, tehát 1 magyar korona = $\frac{71100}{20000} = 3.55$ osztrák korona, Zürichre átszámítva: $3.55 \cdot 0.00777 = 0.027$ centime, stb. Ha a dollár Budapesten 77.000 korona, Zürichben 525 centime: akkor ugyanígy 1 korona = 0.0068 centime, stb.

richben pedig 525 c, akkor 1000 K = volt 525 centime-mal, tehát 1 K = 0.52 centime értékű volt.

Ugyanakkor a búza Budapesten 4000 koronába, a liszt 6000 koronába került, — a világpiac számára azonban, ahol 43 svájci frank volt métermázsája, 8000—8500 koronáért adták a lisztet. Tegyük feil, hogy 8000 koronáért — 41.6 svájci frankért — adták el. Ebben az esetben a világpiaci kereskedő számára, aki egyébként (tegyük fel) 43 frank alatt lisztet nem kaphatott, a legrosszabb esetben is 8000 K megért 43 frankot, vagyis

$$1 K = \frac{4300}{8000} = 0.53 \text{ centime}$$

értékű volt, 0.52 centime helyett tehát ennyit is adhatott a koronáért s még mindig csupán 43 frankot fizetett 1 métermázsa lisztért.

Más esetben, más árúnál azonban ugyanez a számítás még sokkal jobb eredményt adhatott, — a kereskedő számára esetleg 1 K értéke 0.60 centimera is felment.

A korona a világpiac számára, éppúgy, mint itthon, értéktelen papír, utalvány árúra, de nem árú. Minthogy azonban eszközül szolgál arra, hogy általa a belföldön árúk szereztesse be: a korona a világpiacon is *másodlagos árú-jelleget* nyer. Adják-veszik, kereslet és kínálat jelentkezik benne. Világos azonban, hogy éppúgy, ahogy amaz ár alatt, aminek megfelelően árú vehető érte, nem adják oda, ugyanúgy senkisé is fog többet érte adni, mint amennyit az egyes esetekben az illetőnek megér. Tehát a fenti példában 0.52—0.60 között kellene a különbözetnek ingadoznia. Akár kevesebbet, akár többet adni érte teljesein értelmetlen lenne. Világos továbbá, hogy ily különbözet mellett — a dollár-alapon számított 0.52 centimes-től eltérőleg — 0.56 centimes-mal alakulna ki a korona átlag-ára, kurzusa. Ily nagy különbözet azonban, az arany-ár hátrányára, a valóságban nem igen fordul elő, minthogy az árúkat a világpiacon lehetőleg csak kevéssel a világpiaci ár alatt kínálják. Ennélfogva a korona (márka, stb.) árfolyama mindig csak kevéssé fog a dollár-paritástól (ezt felülmúlóan) eltérni. Például:

Ausztriában a dollár árfolyama állandóan 71.100 korona, a világpiacon kereskedő 71.100 koronáért az osztrák Devizaközpont útján mindig kaphat 1 dollárt. Ez 525 centimes zürichi dollár-kurzusnál megfelel

1 o. K = $\frac{570}{71100} = 0.00737$ centimesnek,
550 centimes zürichi dollár-kurzusnál pedig megfelel

$$71.100 = 550 \text{ c.}$$

1 o. K = $\frac{570}{71100} = 0.00767$ centimesnek,
végül 570 centimes zürichi dollár-kurzusnál megfelel

$$71.100 = 570 \text{ c.}$$

1 o. K = $\frac{570}{71100} = 0.0080$ centimesnek,
— a tényleges árfolyam azonban az első esetben 0.0075, a másodikban 0.0078, a harmadikban 0.0081 centime volt.

Következőleg:

A csereközvetítő koronánál (márkánál, stb.) a kereslet és kínálat önmagukban nem árképző faktorok, ezek hatása csupán a korona tényleges belföldi forgalmi értékének korlátjai között érvényesülhet.

Ez más szóval ismét azt jelenti, (amit már találtunk), hogy a papír- valuta értékelése független a világpiacon keringő mennyiségtől, — mindig annak föltételezése mellett, hogy a korona ellenében azonos árért kapható dollár vagy (megfelelő árért) egyéb áru.

Teljesen téves tehát az a feltevés, hogy a koronák számának a világpiacon való csökkenésével emelkedik azok értéke (ami áll az arany- valutákra). A korona (márka stb.) nem áru. Akár 1 millió, akár csupán 100 darab forog belőle a világpiacon: ez értéktelen papírdarabok nem nyerhetnek nagyobb értéket, mint amennyi áru általuk szerezhető. Ha 100 koronáért csupán 1 dollár vásárolható, akkor 1 korona értéke akkor sem lesz 5 centnél több — 500 centimeos dollár esetén — ha összesen csak 100 darab kering is a világpiacon. Hiszen önmagukban értéktelen papírdarabok, amelyek fejében összesen csak 1 dollár kapható!

Ennélfogva téves az a feltevés is (amint már szintén találtuk), hogy farcirozott — t. i. a belföldön *drágulást* felidéző — kivitellet a korona árfolyama tartható, vagy éppen emelhető. A számítás ilyenkor mindig az, hogy e forcírozott kivitel fokozott- korona-keresletet idéz fel, ami a korona stabilitására vagy éppen emelkedésére vezet. A korona azonban nem árú, — tulajdonképpen sohasem a koronát keresik, hanem az árút. Ennélfogva hiába növekszik a korona-kereslet, ha az arany vagy az árúk ára növekszik: a koronáért sohasem adnak többet, mint amennyi az arany, illetőleg az árú-árak összevetése alapján adható. Ezért, hogy hiába produkált Magyarország 1923-ban rekord-termést, 1 millió métermázsávali több búzát. Minthogy ugyanakkor — még az aratást megelőzően — a búza s így a liszt ára folyton emelkedett s így 10 majd 20 ezer korona vált egyenértékű a világpiacon 43 svájci frankkal: a koronának esnie kellett. Hiszen nem az önmagában értéktelen papírdarabokat óhajtja megszerezni a világpiacon, hanem az árut (illetőleg aranyat), amit a koronák fejében kiszolgáltattak!

Világos mindebből az is, hogy ama bizonyos — nálunk sokat emlegetett — „spekulációs“ vásárlásoknak vagy eladásoknak semmiféle komoly szerepük a papír- valuta árfolyam-alakulására nincs.³⁸⁾ Ezek helybelileg és pil-

³⁸⁾ A termés mindig a produktivitás fokozódását, az arany-készlet — legalább is időleges — megnövekedését jelenti: ezért a tavaszi hónapokban (március legvégétől kb. június közepéig) ennek előre való leszámítolása gyanánt rendszerint a dollár-árfolyam bizonyos csökkenése észlelhető (szabad valutaforgalom mellett) a papír-valutás agrár-államokban. Ez a jelenség fokozott erővel lép föl, ha ugyanekkor a búza ára maximált, mert hiszen ez esetben a búza drágulása nem ronthatja a papír-valuta forgalmi értékét s ily módon nem hathat ugyanakkor ellentétesen, a dollár-árfolyamra emelően. így tehát a dollár árfolyamának jelentékeny csökkenése, illetőleg a korona világpiacon értékelésének jelentékeny emelkedése következhetik be. Ez történt nálunk 1920-ban is (akkor a Korányi-féle korona-bevonással

lanatnyilag felszöktethetik vagy alászállíthatják a korona árfolyamát, — de minthogy ez mindig attól függ, hogy a koronáért mennyi dollár, illetőleg áru vásárolható: ezen túlmenőleg önmagukban nem befolyásolhatják az árfolyamot. Végeredményében e feltevés mindig azon alapszik, hogy önmagában a papír- valutának a világpiacra keringő mennyisége játszik szerepet. Ezen alapult — régebben — egyik-másik állam részéről az az eljárás, hogy papír- valutájának jelentékeny tömegét felvásároltatta. Az árfolyam természetesen emelkedett, míg a forcírozott vásárlás tartott. Mihelyt ennek vége volt, az árfolyam a belföldön megvásárolható arany, illetőleg áru-árak szerint alakult, hiába csökkent a világpiaci jegy-mennyiség. Ugyanígy feltartóztathatatlanul esett a német és a lengyel márka, a spekuláció óriási vételei ellenére (1921). A „jóakarató“ (?) spekuláció éppen úgy nem javíthatja a papír- valuta árfolyamát, mint ahogy a „rosszakarató“ (!) spekuláció nem ronthatja: a papír- valuta árfolyamát mindig az szabja meg, hogy mennyi arany, illetőleg áru kapható érte.

Amilyen határozottan tiltakozni kell azonban ama gyermekes naivitással szemben, hogy „rosszindulatú“ spekuláció *okozhatja* a papír- valuta romlását (a hozzá nem értő és felületes emberek könnyű vérű magyarázata

hozták összefüggésbe); ez történt 1921-ben is (akkor a Hege-
düs-féle reformoknak tulajdonították). 1922-ben ugyanez
időben már nem volt maximálás, szabadon emelkedett a
búza ára s így a fenti jelenség csak abban manifesztálódott,
hogy a búza áremelkedése ellenére a dollár ára ez időszak-
ban körülbelül azonos maradt. — A különböző okokból folyó
általános drágulás június közepe tájától már rendszeresen
megingatta a dollár lecsökkent vagy nem emelkedő árfolya-
mát s júliusban — ama tény leszámítolasaként, hogy a ter-
méseredmény nem fogja megszüntetni az ország arany-
inségét — már ismét mindig emelkedett a dollár. — Deviza-
központ mellett az egész jelenség elmosódott körvonalakban
is alig észlelhető. — Az egészből látnivaló, hogy a korona-
értékelések fluktuációja egészen más, komoly tényekre s nem
a spekuláció fantasztikumára vezetendő vissza.

ez, épp olly nyomatékosan rá kell mutatni, hogy — természetesen — *van* spekuláció, sőt egész életünk, minden gazdasági tevékenységünk nem egyéb, mint spekuláció, amely az adott helyzetre, a gazdasági körülményekre alapítja számításait és ennek valószínű alakulásait szem előtt tartva jár el. Ez lehet téves, mint a fentemlített német és lengyel márka-vásárlás esetén, de ez esetben épp oly kevéssé volt „jóindulatú“, mint ahogy más esetben nem „rosszindulatú“, főképpen pedig egyik esetben sem *ok* a spekuláció, hanem mindig és kizárólag a fennforgó helyzet vagy annak változásai alapján felépülő *okozat*. Következő fejtegetéseinkben ez szem előtt tartandó.

Eddigi megfontolásaink során abból az alapfeltevésekből indultunk ki, hogy az arany, illetőleg az áruk ára a belföldön pillanatnyilag változatlan és hogy a világpiacon keringő korona teljes összegükben beválthatók e pillanatnyi árak alapján aranyra (dollárra, stb.), illetőleg árukra, Ebből következik, hogy

1. ha a belföldi árak (s a világpiaciak is!) állandóak maradnak, akkor a papír- valuta világpiaci értéke is állandó marad. Amint láttuk, ilyenkor a kereslet és kínálat árképző szerepe minimális;

2. ha változik a korona forgalmi értéke, tehát (szabad valuta-forgalom esetén) a dollár belföldi ára (mint amiben ez azonnal és közvetlenül jelentkezik) vagy ennek osak a valószínűsége is fennáll: akkor változik a korona értékelése is a világpiacon. Minthogy a korona értékelése azon alapszik, hogy érte egy bizonyos mennyiségű áru, illetőleg arany, dollár, kapható: a világpiacot értékelésében főleg azok a jelenségek befolyásolják, amelyek a produktivitás növekvését vagy csökkenését s ezzel az olcsóbbodását vagy drágulását a belföldi dollárának vonják maguk után, mint pl. háborús hírek, túlzott jóvátételi követelések, illetőleg az állandóan növekvő produktivitás jelei. Hogy a belső vásárlóerő mennyire hanyatlik vagy növekszik: csak becsülhető, amely becslés a papír- valuta kínálatában és keretében nyer leszámítolást.

Ilyenkor tehát pillanatnyilag a kereslet és a kínálat nyer döntő szerepet ama határok között, amelyeket a belföldi arany-ár változása emberi valószínűség szerint megenged — és tényleges határolást is nyer e kereslet és Mnálat hatása az arany — a dollár — belföldi árának valószínű időleges stabilizálódásával. Mert a dollár-ár (megfelelően ama érzékenységnek, amivel a gazdasági tényekre és valószínűségekre reagál, megőrzi belföldi árszintjét a világpiac aláértékelésével vagy többre értékelésével szemben is, amennyiben a paritás fölé emelkedik vagy az alatt marad és árszintjének megőrzése folytán a kereslet és kínálat pillanatnyi látszólagos szerepe ismét a minimumra redukálódik, vagyis csupán a korona tényleges vásárlóerejének korlátjai közt érvényesülhet³⁹⁾)

3. A harmadik eshetőség a következő:

Eddig mindig abból az alapfeltevésből indultunk ki, hogy a világpiac minden egyes koronáért, megfelelően a belföldi dollár-ár által jelzett vásárlóképességének, aranyat (dollárt, árut) vásárolhat Tegyük fel, hogy a világpiacon 1 millió korona cirkulál, hogy Budapesten

1 dollár = 100 korona,

aminek folytán a korona értéke, mint föntebb láttuk, a világpiacon 5 centime lesz, — áru (avagy arany, dollár) azonban különböző okokból csak 500.000 koronáért kap-

³⁹⁾ A német márka esését a világpiacon mindig a berlini dollár alakulása állította meg, amennyiben ez (szabad árképződésnél!) a paritás fölé emelkedett. — Igen tanulságos volt a magyar korona esete 1922. szept. 14-ikén. Állítólagos háborús hírekre, amelyek a külföldön mint pozitívumok terjedtek el (hogy t. i. szabad csapatok állnak készen a betérésre Csehszlovákiába), 2475 koronás hazai és 537 centimeos dollár mellett 0.22 centimérről 0.17-re esett a korona zürichi árfolyama. Minthogy azonban a belföldi dollár-kurzus változatlanul 2475 korona maradt (illetőleg a Devizaközpont változatlanul körülbelül ennyi felajánlott magyar koronáért fizetett egy dollárt!): a következő napokban a zürichi kurzus (533 centimeos dollár-árfolyam mellett) ismét 0.22.5 centimera ugrott.

ható. Ez esetben a koronák egyik fele természetesen teljesen elveszti értékét, minthogy az értékelés alapja: hogy a koronákért egy bizonyos mennyiségű áru kapható, nem áll fönn. A valóságban a helyzet persze másként alakul: a koronamennyiség értékelésében nem kerül felezés adá, hanem a hasznavehetetlen 500.000 korona piacra kerül eladás végett.

Ez esetben a kereslet és kínálat által automatikusan az a koronakurzus alakul ki, amelyik egyrészt a világpiacra cirkuláló koronamennyiségből, másrészt a vásárolható árumennyiségből adódik: a fentebb említett esetben tehát a korona árfolyama 2.5 centimera fog esni.

Ellentétben áll vajjon a két utóbbi esetben konstataható azon tény, hogy a korona-kínálat okozta a korona értékének csökkenését amaz előbbeni állításainkkal, hogy „a korona értékét — elvileg — teljes kizárásával minden keresletnek és kínálatnak, tehát teljes kizárásával a világpiacra cirkuláló mennyiség befolyásának: egyedül a korona vásárlóereje szabja meg“, — továbbá, hogy: „a csereközvetítő koronánál a kereslet és kínálat önmagukban nem árképző faktorok, ezek hatása csupán a korona tényleges belföldi forgalmi értékének korlátjai között érvényesülhet“?

Semmiesetre sem. Amint látható: a koronakínálat (vagy kereslet) hatása mindig tükörképszerű jelenség. Nem azért csökken a korona világpiaci értékelése, mert az embereknek egyszerre csak eszükbe jut a koronát kínálni (megkontreminálni!), hanem éppen azért kínálják a koronát, mert csökkent a belföldi vásárlóképessége vagy ez valószínűnek látszik (avagy — kereslet esetén — megfordítva)!⁴⁰⁾ *A kereslet és kínálat által ez esetekben*

⁴⁰⁾ Jellemző példát szolgáltatott erre s a már előbb mondottakra is a német márkának 1923 őszi esése. Nyilvánvaló, hogy az egész világpiacra alig néhány dollár értékű .márka keringett, amikor a berlini dollárárfolyam a billiószámok felé közeledett: de azért a márka folyton esett. Hogy emellett *de facto* még csak kínálatra sem volt szükség: az is világos. Lásd bővebben: — A német márka. — A halhatatlan márka. Magyar Nemzetgazda 1923, 33—44. sz.

tulajdonképpen nem történik más, mint éppen annak az eltolódásnak kiegyensúlyozása, ami esetleg bekövetkezett vagy bekövetkezendő: hogy t. i. a világpiacon cirkuláló papír- valuta értékelése az általa megszerezhető áru (arany) mennyiség tömegéhez alkalmazkodik. Éppen ezért következik be — ha ez megtörtént — pillanatnyilag a világpiacon nyugalmi állapot, pillanatnyi stabilizálódás. Ha a kínálat (vagy a keresiét) önmagában árképző faktor lenne: akkor ilyesmiről szó sem lehetne. (Avagy ama bizonyos „rosszindulatú spekuláció“ kifárad vagy aludni megy? Megdöbbenő az a felületesség, amivel „pénzügyi szakemberek“ — nemcsak nálunk! — a leg- elemibb problémákat is elmellőzik!)

Felelnünk kell már most még arra a kérdésre: mi- képpen következhetik be, hogy a világpiacon több papír- valuta cirkulál, mint amiennyi áru (arany) kapható érte a belföldön? — ami végeredményében odavezet, hogy vagy a Devizaközpont nem képes mind a felajánlott koronát a megállapított dollár-árért beváltani (kötött forgalom esetén) avagy (szabad forgalomnál) a dollár belföldi ár- emelkedésével, tehát ismét a korona értékcsökkenésével nyer kiegyenlítést az öltérés, ami a világpiacon cirkuláló koronák száma és az azokért nyerhető áru-mennyiség között fennáll.

Ez a helyzet — amely passzív fizetési és kereske- delmi mérlege folytán a legtöbb papír- valutás országnál fennáll — nyilván azért következik be, mert az arany- szüke folytán korona ellenében kerülnek bevásárlásra oly árucikkek, amelyek nem szolgálnak exportra vagy az export fokozására s így e koronákkal szemben nem áll megfelelő áru-mennyiség. Világos ellenben, hogy ha csu- pán exportálandó nyersanyag ellenében kerül a világ- piacra papír-korona, *bármily mennyiségben is*, az a ko- rona romlását nem idézheti fel, mert hiszen míg a ki- áramló korona csak számtani arányban nő, addig az árúk fizetése fejében szükséges koronamennyiség mértani arányban növekszik is így nemcsak a kiáramlott korona

kerül felszívódásra, de még azonfelül aranyhoz is jut az ország. A passzív fizetési és kereskedelmi mérleg tehát csak addig gyakorolhat koronarontó hatást, míg a papír- valuta egyéb árukért áramlik a világpiacra, mint feldolgozandó nyersanyagért s míg a produktivitás nem nyer az e célon folyósítandó hitelekkel kellő fokozást. Ha ez megtörténik: akkor a fizetési mérleg passzivitása megszűnik a papír- valutát rontó tényezővé válni, mert fokozatosan eliminálódik egyrészt s mert a papír- valuta vásárlási óképessége mellett azok nem kerülnek azonnali felajánlására másrészt.⁴¹⁾ A világpiacon nagymennyiségű szokol kering, amit az emberek nyugodtan thesaurálnak, minthogy mindig előnyösen átváltható árúra, illetőleg aranyra.

Igen: előnyösen. Ahhoz, hogy a papír- valuta árúra átváltható legyen, nemcsak a produktivitás fokozódása szükséges, de az is, hogy a kivitel az áruk ára szempontjából is akadálytalan legyen. Mik ennek a föltételei?

VIII. *A papírvaluta világpiaci stabilizációjának feltételei.*

Amint láttuk, a papír- valuta világpiaci értékelése az áruk, mindenekelőtt a legáltalánosabb árú, az arany (a dollá) belföldi árától függ. Az áruk, az arany belföldi ára viszont, amint ugyancsak láttuk, a termelés alap- tényezői árának és a produktitásnak (a munkának és a munka- intenzitásnak) a szorzata. Igen nevezetes dolog azonban, hogy az arany — a legáltalánosabb árú — árában a szóbanforgó bét tényező minden — esetleg még végbe sem ment, csupán valószínűnek látszó — változása azonnali leszámítolást nyer: az arany tehát „előre“, vagyis fokozottabban, mint a többi árú ára drágul, illetőleg olcsóbbodik, oly momentumok fennforgása esetén, amelyek az áruk drágulását vagy olcsóbbodását fogják maguk után vonni.

Szabad valuta- forgalom mellett, minthogy minden

⁴¹⁾ Lásd bővebben: *A fizetési mérleg és a koronaráfolyam.* Magyar Nemzetgazda 1923. 30. szám.

lehető ok fennforgott az áruk drágulására, ily módon jóformán állandóan fennállott a dollárnak emez „előre“ való drágulása. A dollár ára felkúszott 100 koronáról 200 koronára, miközben az áruk ára még stagnált, vagy még csak alig emelkedett. Minthogy azonban a világpiacon mindenekelőtt az arany ára alapján értékeli a koronát, ha annak ára 100 koronáról 200 koronára szaladt, akkor (500 centimeois zürichi dollár-ár mellett) 5 centimérről 2.5 centimérra szállít le annak az értékelése, holott a belföldi áruk még nem, vagy alig emelkedtek. Ily módon következett be annak idején állandóan az az „érthetetlen“ szintén „a rosszindulatú spekulációval“ magyarázott eredmény, hogy a korona Világpiaci értékelése akár-hányszor a felét sem tette ki a korona belföldi vásárlóereinek (ha azt tudniillik nem a dollár, hanem a többi áru árán keresztül nézték), ily módon következett be, hogy a világpiacon a korona „vásárlóereje“ kisebb, a belföldön nagyobb volt, vagy, hogy a szokásos terminológiát használjuk, a „külföldi korona“ kisebb értékkel rendelkezett, mint a „belföldi korona“. Látnivaló, hogy e jelenség mögött az arany és a többi áru árának inkongruenciája rejlik, meg pedig a jelen esetben az aranyár javára, amennyiben a jelen esetben az arany drágább volt, mint a többi áru.

Ez a helyzet azonban bizonyos — csak bizonyos! — előnnyel járt. Világos ugyanis, hogy, ha valamely belföldi áru az 5 centimeos korona idején 10.000 koronába, vagyis 500 sv. frankba került s annak világpiacon 550 sv. frank volt, akkor annak kiviteli lehetősége a koronának 2.5 centimérra való esése mellett erősebben megnövekedett, mert a vámok, adók, tarifák, kiváltképpen pedig a munkabérek csak vontatva s megközelítően sem teljes mértékben követték a korona esését,⁴²⁾ (ami megint a

⁴²⁾ Ez, a papírvaluta romlása esetén, szükségszerűleg föllépő jelenség, minthogy a papírvaluta romlása folytán előálló veszteségek elhárítására, illetőleg az ez ellen való biztosítására csak a munkabérek minél alacsonyabb szinten való tartása és a fokozott haszontételek érvényesítése áll rendelkezésre. A munkabérek valorizációja (index-rendszer)

szénárak aránylag alacsonyan maradó szintjét jelenti) s így az azelőtt 10.000 koronás árú ára talán 15.000 koronára „emelkedett“, vagyis 375 frankra — csökkent, nem anélkül azonban, hogy minden behozatali árú 100%-kal ne drágulna meg, ami azután a maga súlyos, m;ár tárgyalt, eredményeivel járt.⁴³⁾ Azt a tanulságot azonban mindenesetre vonjuk le ez esetből, hogy *az arany-árnak inkongruenciája a többi árú árával, ha ez az arany-ár javára áll fenn, vagyis az arany drágább, mint a többi árú: a kivitel lehetőségét szolgálja, sőt ennek előfeltétele.* Ugyanekkor nyilvánvaló a következő tény is: Ha a fent említett 10.000 koronás, tehát 500 sv. frankba kerülő árúval szemben ugyanaz az árú a világpiacon is 500 frankért kapható s így esetleg versenyképes, mint import-árú, a belföldi árúval, — a korona fent jelzett esése, illetőleg az aranynek a többi árúhoz képest valló megdrágulása folytán ez a versenyképesség automatikusan elvész: hiszem a mármmost csupán 375 sv. frankba kerülő belföldi árúval szemben az 500 sv. frankba kerülő világpiacon nem versenyképes. Ami azt jelenti, hogy *az arany-ár inkongruenciája a többi árú árával szemben az arany-ár javára, vagyis ez utóbbinak drágább volta a többi árú árával szemben: az import-árúk automatikus versenyképtelenségére vezet a belföldön.*

esetén a haszontételek további (abszolút) fokozásával kell a koronaromlás ellen védekezni, a koronaromlás egész vesztesége ez egy tételen keresztül nyer elhárítást, vagyis a drágulás, illetőleg a koronaromlás folyamatossá válik s maga az indexelés is, ha csak nem történik a bérfizetés és indexmegállapítás igen rövid időközökön belül, teljesen illuzóriussá válik. (Ausztria a kölcsön előtt!)

⁴³⁾ Az arany, a dollár, megdrágult mivolta végeredményben azután természetesen a gazdasági élet egész vonalán érezteti hatását s így egy bizonyos idő múlva a kivitelnek a koronaeséssel járó rendkívüli lehetősége megszűnik. Ez nem akadályozhatja azonban, hogy levonjuk amaz elvi tanulságokat, amelyek a kivitel és behozatal lehetőségét szolgálják vagy azt akadályozzák.

Ennek megfelelően: ha az arany (a dollár, stb.) drágább, mint a többi áru, akkor a kivitel gazdaságos *valuta* ellenében, a legalacsonyabb világpiaci ár elérése is magas hasznot biztosít. (Az 500 sv. frankért 20.000 koronát kap az exporteur, holott az áru ára csak 15.000 korona.) — Megfordítva: *a világpiaci korona-tulajdonos érdeke az lesz, hogy koronát árúkra s ne aranyra cserélje el, tehát, hogy ne importáljon, de exportáljon Magyarországból.* (15.000 koronáért már csak 375 frankot kapna, ha aranyat vesz fel ellenében, a 15.000 koronás áruért azonban 500 frankot kap a világpiacon.)

Miután azonban előző fejtegetéseink során láttuk, hogy mily tényezők idézték fel a papír-valuta belföldi értékcsökkentését, illetőleg az arany áremelkedését: ezzel kezünkbe nyertük a kulcsát annak a lehetőségnek, hogy e folyamat megfordítását, a papír-valuta belföldi értékelését érjük el. A papír-valuta belföldi értékelése az olcsóbbodási folyamatot jelenti, aminek a megindulása azonban, — ugyanúgy, mint a drágulásnál, — az arany árában azonnal leszámítolást nyer, vagyis a dollár ára „előre“ olcsóbbodik. Vagyis a dollár, amely, tegyük fel, 100 korona volt, leszáll 80 koronára s így 500 oentimeos zürichi kurzus mellett 1 K = lesz 6.25 oentimeial. Ugyanakkor azonban a vámok, az adók, a vasúti tarifák, stb., különösen pedig a munkabérek (részben a többi tényező változatlanságának eredményeképp), végül a búza- (a szén-) árak is nem csökkennek azonnal és semmiesetre sem csökkennek a korona értékelésének megfelelően, ami ismét inkongruenciára vezet a korona világpiaci értékelése és belföldi vásárlóereje közt, ezuttal azonban ellenkező megnyilatkozásban, mint az előbb: a „külföldi korona“ „vásárlóereje“ nagyobb mértékben növekszik, mint a belföldi koronáé, úgyhogy az utóbbi vásárlóereje az előbbihez viszonyítva csökken. E jelenség hátterében ismét az arany és a többi áru árának inkongruenciája rejlik, még pedig, a jelen esetben, az arany-ár hátrányára, amennyiben az arany ára olcsóbb lett, mint a többi áru ára.

Ennek a helyzetnek azonban ismét megvan a maga,

még pedig, amint látni fogjuk, kizárólag rossz következménye, A fentemlített tízezer koronás áru ára ugyanis az olcsóbbodási folyamat során valószínűleg legfeljebb 9 ezer koronára száll le (legalább is egyelőre), — a világpiac számára azonban, amely a sokkal olcsóbb arany ára alapján értékeli a koronát, tulajdonképpen — felemelkedik az áru ára ugyanannyiszor 6.25 oentimera, vagyis 562.5 sv. frankra, amely esetben a kivitel lehetősége — a változatlanul 550 sv. frankos világpiaci ár mellett: megszűnt. Ennek a következményeként munkanélküliség lép fel, ami a produktivitás csökkenését s ezáltal ismét a papír-valuta esését vonja maga után, akár mert drágasági folyamat indul meg, akár, mert az aranybevételek csökkenése folytán szabadforgalom esetén a dollár-ár növekszik, Devizaközpont mellett viszont a felajánlott papír-valuta nem válik teljes összegében dollárra átválthatóvá (Csehszlovákia; a cseh korona árfolyama annak idején átlépte a 20 centime-ot!) S ez a bajos helyzet eltart mindaddig, míg az egész gazdasági élet a magasabb világpiaci koronaértéfcelesnek megfelelő gazdasági berendezkedésre — alacsonyabb bérekre, adókra, tartfákra, stb. — át nem tér, ami azonban hosszú folyamat. Emellett ez az egész, rendkívüli megrázkódtatással járó válság, ami semmi mást nem jelent, mint egy magasabb számolási egységre való áttérést, semmiféle észszerű, hasznos célt nem szolgál. Mindennek tanúságát a következőkben foglalhatjuk össze: *az arany-ár inkongruenciája a többi áru árával szemben az arany hátrányára — vagyis, ha ez olcsóbb, mint a többi áru —: a kivitel lehetetlenné válására vezet.*

Világos azonban ugyanekkor a következő“ tény is: Ha a fentemlített tízezer koronás, tehát a belföldön 500 sv. frankos áruval szemben ugyanaz az áru a világpiacon is 500 frankért kapható és így esetileg a versenyképesség határán áll, mint import-áru a belföldi áruval szemben: a korona fentjelzett világpiaci értékemelkedése, illetőleg az aranyak a többi áruhoz képest olcsóbbá válása esetén, a világpiaci áru teljes mértékben versenyképesé válik a belföldi áruval szemben, ennek verseny-

képessége az import-árúval számiban automatikusan elvész: hiszen a már most 562.5 sv. frankba kerülő belföldi árúval szemben a változatlanul 500 sv. frankba kerülő import-árú abszolúte versenyképes lesz. Ami azt jelenti, hogy *az arany-ár inkongruenciája a többi árú árúval szemben az arany hátrányára, vagyis ha ez utóbbi olcsóbb lesz, mint a többi árú: az import-árúk automatikusan versenyképesek lesznek a belföldön a belföldi árúkkal szemben.*

Ennek megfelelően: ha az arany (a dollár, stb.) olcsóbb, mint a többi árú, akkor a kivitel előnytelenné, majd lehetetlenné válik *valuta* ellenében, a legmagasabb világpiaci ár elérése esetén is veszteség áll be. (Az 500 sv. frankért csupán 8000 koronát kap az exportőr, holott az árú ára 9000 korona.) — Megfordítva: *a világpiaci korona-tulajdonos érdeke az lesz, hogy koronáit aranyra és ne árára váltsa be, tehát hogy importálja Magyarországra és semmi esetre sem, hogy exportálja onnan.* (8000 koronáért kap 500 frankot, a 8000 koronáért kapható árúért azonban — a világpiacon — sokkal kevesebbet.)

Mindebből látnivaló, hogy a papírváluta világpiaci értékelése és belföldi forgalmi értéke között igen élesen kell disztingválni, a kettő nem fedi egymást.

A korona értékemelkedése a belföldön mindenki számára kedvező és kívánatos-, tehát a korona forgalmi értékének a belföldön emelkednie kell: ez a mindenki által óhajtott olcsóbbodása folyamat.

Ez olcsóbbodási folyamatról szó sem lehet másképpen, mint ha az arany ára s ezzel a korona világpiaci értékelése legalább is *stabil* marad. De hiszen olcsóbbodási folyamat megindulása esetén éppen a dollár belföldi árfolyama indul, mint tudjuk, elsősorban hanyatlásnak, tehát magát az olcsóbbodási folyamatot e szempontból mi sem veszélyezteti.

A kivitel érdekében ellenben, amint ugyancsak lát-

juk, fokozódó inkongruenciának kell fennállania az arany (dollár) ára és a többi áru ára között az arany-ár javára: vagyis a dollárnak fokozódóan *drágábbá* kell válnia az áruk árával szemben.

Moist úgy látszik: végletes ellentétbe kerültünk. A belföld amaz egyetemes érdekével szemben, amely az általános olcsóbbodást, tehát legalább is stabil arany-árat követeli, szembekerül a belföldnek ugyancsak amaz egyetemes érdeke, amely a kivitel szempontjából az arany-ár drágulását követeli, s amely mellett szó sem lehet olcsóbbodásról.

De ez a végletes ellentét csak látszat, amelyen keresztül segít a belföldi olcsóbbodás alapfeltétele: a produktivitás fokozódása, mintahogy kivétel nélkül minden gazdasági nehézségen végeredményében a produktivitás fejlődése segít át. Látni fogjuk: sokkal súlyosabb gazdasági kérdéseknek a megoldása is a produktivitás fokozásában rejlik.

Az arany ára tudniillik fokozatosan drágábbá válik az áruk árával szemben, ha a dollár ára a belföldön fellépett *olcsóbbodást* folyamat ellenére — *stabil* marad. A kivitel számára ekkor ugyanaz a kedvező helyzet áll elő, mint a korona esésénél: az arany ára drágább lesz, mint az áruk ára, — vallójában azonban nem a dollár drágul, hanem az áruk ára olcsóbbodik. Nyilvánvaló, hogyha a már említett tízezer koronás áru ára lecsökken kilenc ezer koronára, ellenben a világpiac a koronát tovább is 5 centimesra értékeli: akkor a fenti áru ára a világpiac számára már csupán 450 sv. frankot tesz ki (avagy, 500 frankért adva el, az exporteur tízezer koronáért válthatja ezt be), tehát a kivitel lehetősége növekszik, anélkül, hogy ezzel szemben a világpiacról beszerzendő áruk ára egy jöttányit is növekednék. A behozott nyersanyag tehát nem hat drágítóan, minden egyéb szerepet játszó — belföldi — tényezőben ellenben érvényesül az olcsóbbodási folyamat.

A következő kérdés tehát már most az, miképpen lehetséges a korona értékelését a világpiacon a korona belföldi értékelésének ellenére — ami hanyatló dol-

lár-árfolyamra és így növekvő világpiaci koronaértékelésre vezetne, — stabilan tartani?

Erre két lehetőség van.

Az egyik — szabad valutaforgalom esetén — a papír-valutáinak a világpiacom emelkedő árfolyamát nap-nap után mesterségesen letörve ugyanazon szinten tartani, a naponkint piacra dobott papír-valutáért aranyat (dollárt, nyugati valutákat) vásáráivá. Ily módon nyert stabilizálást a rohamosan emelkedő német márka 1920 nyarán és ily módon vásároltatott fei amaz 1 milliárd aranymárka egy része, amely azután a jóvátételi fizetés első részlete gyanánt szolgálta.

A másik és az igazi megoldás azonban a Devizaközpont általi adódik.

Ha ugyanis a papírvaluta törvényeinek megfelelően járunk el (ami mindenekelőtt a produktivitás fokozását jelenti), akkor, amint láttuk, a korona belföldi értéke növekszik, illetőleg a belföldi arany-ár csökkenne. Ha tehát a dollár-ár a Devizaközpont által nem megfelelően, olcsóbban is szabott meg, ily módon bekövetkezik, hogy a dollár ára (ha szabadforgalom lenne, vagy ha úgy tetszik, a magánforgalomban) a Devizaközpont által megszabott (az előbb meg nem felelőnek jelzett) s változatlanul tovább tartott dollárárfolyam alá esik (ami egyben azt is jelenti, hogy az azelőtt meg nem felelő dollár-ár, most már megfelelővé vált).

Tehát: *a belföldön bekövetkezett olcsóbbodás mellett semmi sem akadályozza, hogy a dollár ára a Deviza-Központ által folyton ugyanazon szinten tartassék.* Megfelelően a belföldi állandó dollár-árnak, a korona világpiaci értékelése is ugyanaz marad.⁴⁴⁾ És minthogy a fokozódó produktivitás, illetőleg a belföldi korona értékemelkedése folytán az árúknak az ára csökken: folyton fokozódó inkongruencia áll be az arany ára és a többi árú ára között, az arany-ár javára: az arany fokozódóan

⁴⁴⁾ Mindig feltételezve természetesen, hogy a Devizaközpont ugyanannyi felajánlott koronáért fizet egy dollárt, ahány koronával a belföldi dollár átvételét jelzi.

drágább lesz, mint a többi áru. Így a világpiacon számára az áru árak messze a világpiacon maradnak, a kivitel versenyképes, az exportnak megvan a maga szabad, folyton kedvezőbb útja. Ebben a helyzetben a világpiacon keringő korona-jegyek nem arany, hanem a jóval olcsóbb áruk ellenében igyekeznek beváltásra kerülni. Ellenben, minthogy a Devizaközpont a dollárért sokkal magasabb árat fizet, mint amennyit az árukért a belföldön el lehet érni: mindenki igyekszik egyrészt a maga koronáit export-árúkra konvertálni, (további fokozódása a produkciónak, beruházások a korona belföldi értékelkedése ellenére), másrészt mindenki — mindenkülönleges kényszerítő rendszabály nélkül — felajánlja aranyát a Devizaközpontnak. Világos, hoigy ily módon az állam folyton fokozódó aranykincs birtokába jut. — Emellett nyitva áll az az út, hogy az import-szükségletek fedezésére a Devizaközpont olcsóbban bocsásson a belföld számára aranyat rendelkezésre: mert míg emelkedő áru árak mellett a dollár árat változatlanul tartani a korona forgalmi értékének megtévesztő feltüntetését jelenti, addig a világpiacon számára változatlanul több koronáért adni egy dollárt, a belföldnek pedig olcsóbban adni ezt (miután — a produkció növekvésével — fokozatosan olcsóbban is vehető át, mindig szem előtt tartva azonban, hogy az arany ára drágább maradjon, mint az áruk ára!) — semmi esetre sem kifogásolható s illymódon az az áruk árának az esése, illetőleg a kivitel fokozódása tovább halad előre.

*

Összefoglalva már most eredményeinket:

A papír- valuta világpiacon stabilizálása 1. a papír- valuta belföldi vásárlóerejének stabilizálásán, illetőleg a belföldi stabil dollár-áron, 2. a papír- valutának a világpiacon való szivárgásának oly mértékű korlátozásán alapszik, hogy a kiszivárgott mennyiség az export által főlészívassék.

Ennélfogva papírvaluta ellenében az import csak oly nyersanyagok számára engedélyezhető, amelyek export

céljára feldolgozást nyernek, — amit a Devizaközpont feladata, hogy ellenőrizzen. Ebből a célból tehát korlátlan mértékben teljesíthető papírvalutában fizetés a külföld számára. (Ha tudniillik korlátlan a kiviteli lehetőség a világpiacon verseny szempontjából.) Világos azonban, hogy a nélkülözhetetlen korlátozásokon túl a belföldről az exportnak szabadnak s *koronák ellenében* lebonyolíthatónak kell lennie.

Összefoglalva, valamennyi tennivalót a papírvaluta belföldi értékelkedése, illetőleg a világpiacon stabilitás elérhetőségének szempontjából, a megvalósítás sorrendjében:

1. a belföldön szükségelt vagy exportálható áruk termelésére, tehát produktív célból, korlátlan mennyiségben bocsátandók ki koronák: — így az adójövedelem kellően fokozódván;

2. az improductív koronák kibocsátása megszüntendő;

3. az import csak az abszolút szükségletekre korlátozandó;

4. az export csupán a nélkülözhető feleslegre;

5. a termelés alaptényezőinek az ára és (minthogy ezektől függ az áruk ára:)

6. a termelés alaptényezői árának megfelelően az arany — a dollár (a valuták) — ára maximálandó.⁴⁵⁾

⁴⁵⁾ Látnivaló, hogy egészen más út vezet a korona világpiacon stabilitásának elérésére, mint amit — az aranyvaluta elvére való támaszkodással — valamennyi papírvalutas országban, nálunk is, követnek. Az „utolsó hatóerő” nyomán folyton csupán a zürichi árfolyamot tartják szem előtt s annak fenntartására törekednek egyrészt és ezt Mzárólag a dollár-ár azonos szinten való tartásával akarják elérni másrészt. Amint azonban láttuk, a dollár-ár azonos szinten való tarthatása egy *minden ízében betartandó szabály-rendszer* utolsó függvénye. S minthogy e szabályok együttes betartása elmaradt (s egészen elmaradt a legfontosabb: a kellő mértékű produktív jegykibocsátás): hamissá váltak a Devizaközpont árfolyamai! Az erőszakosan stabilan tartott belföldi dollár-ár, illetőleg világpiacon korona-értékelés

Mit jelent azonban gyakorlatilag e rejtélyes kifejezés: az arany árának *megfelelő* megszabása, mit jelent, hogy az arany ára drágább (olcsóbb) az árúnál? Ha a

ellenére fokozódó árúdrágulás lépett föl a belföldön és így az arany ára olcsóbbá vált, mint az árúk ára. Ennek nyomán pedig sorban fellétek mindazok a következmények, amiket fentebb elméletileg levezettünk: a versenyképesség megszűnése a világpiacon, a kivitel lehetetlensége valuta ellenében is, illetőleg a belföldi áraknak magasabb árszintre való emelkedése, mint ugyanazon világpiacon árúké és így az importárúk fokozódó versenyképessége a belföldön. Mindezeknek eredményeképpen a Devizaközpontnál állandó aranyhiány állott be, mert a kivitel stagnálása folytán nem is folyt be arany és ami mégis befolyt volna: azt mindenki igyekezett a Devizaközpont elöl az alacsonyan megszabott valutabeváltási árfolyamok folytán elvonni. Ily módon azután a világpiaconról feljárnak a koronák sem voltak idővel az eredeti árfolyamon beválthatók és így esett a korona árfolyama. E folyamat végbemenetele közben azonban, amely a „budapesti kifizetés“ árfolyamát tartotta az azonos dollár-árfolyammal úgy Zürichben, mint a bécsi, prágai stb. Devizaközpontnál, — a kiszivárgott korona-bankjegyek nem kerültek felvételre, illetőleg csak árúk ellenében váltak értékesíthetővé, ezek értékelése tehát a belföldi, valóságos forgalmi értéknek megfelelően alakult: mértékadóként pedig e szempontból a magánforgalmi dollár-ár szolgált, amely a Devizaközpont önkényesen megszabott árfolyamaival szemben az emelkedő árú-áraknak megfelelően alakult. így jött létre a „belföldi“ és „külföldi“ korona két, teljesen különböző értéke, amiket „egy nivóra hozni“ természetesen nem lehet: hiszen a világpiacon korona-értékelés leszállítása csupán egy újabb lökést adott az úgyis állandóan folyó belföldi drágulásnak, s így a „belföldi korona“ szükségszerűleg ismét a „külföldi korona“ alá csúszott. (Lásd bővebben: *Az „Inlandkrone“ és az „Auslandkrone“*. Magyar Nemzetgazda 1923. 45. szám). A külföldi kölcsön mellett a helyzet annyiban változott, hogy a kivitel lassú elakadása és az import növekvése ellenére a Jegybank a kölcsönből egyelőre fedezni képes a valutaszükségleteket és így a korona zürichi árfolyama is „stabil“ és a belföldön sem emelkedik a valuták árfolyama. Az egész persze csak addig tart, amíg a kölcsönből futja.

búza ára 100 korona, hány koronás dollár-ár mellett mondható, hogy olcsóbb vagy drágább a búzánál?

A felelet e kérdésre meglepő perspektívát fog előtűnk feltárni.

IX. *Az arany mivolta és értéke. — Ármegállapítása a papírvaluta rendszerében.*

Eddigi kutatásaink azon a feltevésen alapultak, hogy a szóbanforgott közület — nevezzük ezt a jövőben *A* közületnek — tagjai teljesen szegények, semmi mással nem rendelkeznek, mint pusztán munkaerejükkel s így egymás szükségleteinek kölcsönös kielégítése, az árucserieforgalom (mint ez az abszolúte szegény embereknél másképp nem is történhetik): a munka, illetőleg az egyenlő munkaszolgáltatás elve alapján megy végbe (esetünkben a munkajegy segítségével).

Tekintsünk most egy másik 20 emberből álló közületet — amelyet majd *B* közületnek nevezünk, — amelyben 5 földművesnek és 5 cipésznek akár fokozott, akár ügyesebb munka jukkái jelentékeny ebb mértékben sikerült növelniök termelésüket. Növelték pediglen annyira, hogy termelésük nemcsak fedezi életszükségeiket mindazideig, amíg további termelésük (munkájuk) ismét biztosítja számukra a megfelelő élelmiszer- (árú) mennyiséget, hanem összes szükségleteik kielégítése után még feleslegük is marad élelmiszerben (áruban). Minthogy ez a felesleg már nem szolgál arra, hogy az okvetlen szükségleteket fedezze (vagyis nem látszólagos, relatív felesleg, mint pl. a termés betakarításának pillanatában a földműves búzája, amely az egész esztendő hús, cipő, ruha, stb. fedezésére esetleg nem is elég): abszolút élelmiszerfeleslegnek nevezhető. Tehát: *az abszolút élelmiszerfelesleg az az élelmiszer- (árú-) mennyiség, amely a létfenntartás szükségletének biztosítottágán túl áll a tulajdonos rendelkezésére.* S minthogy éppen ez élelmiszer mennyiség abszolút felesleget képez, vagyis tulajdonosának létfenntartása *nem függ* e mennyiségtől, létfenntartása biztosított, bármit is csinál ez élelmiszer-

mennyiséggel: ez abszolút felesleggel szabadon rendelkezhetik. Tehát: *gazdasági értelemben, gazdasági szempontból csak az abszolút élelmiszer- (árú-) feleslegével rendelkezhetik szabadon tulajdonosa.*⁴⁶⁾

A közületben az emberek nem rendelkeznek abszolút élelmiszerfelesleggel s így lényegében élelmiszerszűkében szenvednek. Az élelmiszeriszűkében szenvedők pedig *nem várhatnak*, éppen ezért kényszerülnek az árú-cserét egymás között kölcsönösen az egyenlő munkaszolgáltatás elve alapján lebonyolítani. X és Y emberek e közületben nem tehetnek más: hiszen nem rendelkeznek nélkülözhető felesleggel, aminek ellenében szükségletüket beszerezzék, nincs egyebük, mint munkaerjük, s nincstelenségükben éhezésre (cipőtlenségre, stb.) Ítélték, ha nem így járnak ed.

B közületben, ahol a fentemlített öt földműves és öt cipész abszolút élelmiszer- (árú-) felesleggel rendelkezik, egyszerre megváltozik a helyzet. A B közület eme tíz tagja az élelmiszerfelesleg birtokában: *várhat*. Az éhség (az árúhiány) nem hajtja őket, nem kényszeríti őket arra, hogy egyenlő munkaszolgáltatással álljanak rendelkezésére a másik tíz embernek. Függetlenekké váltak azoktól; függetlenségük alapja az a tény, hogy élelmiszer-feleslegekkel rendelkeznek s ilyenformán függetlenségük mértéke is ez. Minél nagyobb mennyiségű az élelmiszerfeleslegük (minél tovább tart ez el), annál nagyobb (hosszabb ideig tartó) függetlenségük. Minthogy viszont másrészt az élelmiszer- (árú) feleslegek birtokosai rendelkeznek amaz élelmiszerekkel (árúkkal), amelyek okvetlen szükségesek az élelmiszer- (árú) szűkében szenvedők számára s ez utóbbiak nem várhatnak, míg az előbbieknél semmiféle sürgösségről sincs szó: az élelmiszer szűkében szenvedők függő helyzetbe kerülnek

⁴⁶⁾ Az, hogy mikor áll be valakire az abszolút élelmiszerfelesleg állapota: korok és egyénenként változó, az igényektől (a kultúrától) függ. Nagy igények betöltése egyáltalában nem jelenti szükségszerűleg élelmiszerfelesleg jelenlétét. „Nagy jövedelmű, de vagyontalan ember.“

az élelmiszerfelesleggel rendelkezőkkel szemben. Az élelmiszerfelesleggel rendelkezőt mi sem kényszeríti, hogy az élelmiszer-szükében szenvedővel szemben az árucseré-forgalmat az .azonos munkatartalom alapján bonyolítsa le, ellenben minden érdeke arra készíti, hogy élelmiszerfeleslegét növelje (hogy a többi embertől és a különböző esetlegességektől való függetlenségét minél további időre biztosítsa). Viszont az élelmiszer-szükében szenvedőnek, éppen ez állapota folytán, nincs módjában elhárítani az előbbinek az élelmiszerfölöslege növelésére célzó törekvését. Ily módon az, aki élelmiszerfölösleggel — közhasználatú néven: tőkével — rendelkezik, túlsúlyba kerül azzal, aki élelmiszerszükében szenved (ez a proletár): az előbbi több munkaszolgáltatást magában foglaló árút követelhet az utóbbtól, mint amennyi munka abban az áruban rejlik, amit ő ellenérték gyanánt az élelmiszerszükében szenvedőnek ad. Az ily módon előálló különbség, a marxi érték többlet, a felesleggel rendelkezőnek, a tőkésnek a *profitja*. Minthogy e profit éppen azáltal áll elő, hogy az abszolút élelmiszerfelesleg birtoklása megadja a lehetőséget rá, hogy kisebb munkatartalmú árú (a munkabéreként fizetett élelem) nagyobb munkatartalmú árú (a munkaeredmény) ellenben kerüljön elcserélésre, könnyű belátni, hogy abban a pillanatban, *midőn az árú élelmiszerfelesleg gyanánt szerepel, e potenciális helyzete folytán nagyobb értéket képvisel, mint amennyit tulajdonképpen a benne rejlő munka neki kölcsönöz.*

Lássuk most a kapitalisták viszonyát egymás között. Valamennyien élelmiszertfelesleggel rendelkeznek és egymás között cserélik el a szükséges árúkat. Minthogy azonban a rendelkezésre álló árúk élelmiszerfeleslegek: egyikük sem kénytelen rá, hogy a másik javára az árúk értékének egy részéről lemondjon. A csere tehát az áruban rejlő munka alapján fog végbe menni? Szó sincs róla! A kapitalista azt fogja mondani: „Ebben a pár cipőben 100 órai munka rejlik. A legkevesebb tehát, amit nekem ezért kapnom kellene, olyan árú lenne, amelyiknek az elkészítéshez ugyancsak 100 órára volt

szükség. Én azonban várhatok! Megyek a piacra, körülnézek, mit kínálnak, mit keresnek? Talán jobb cserét is csinálhatok, — ha ma nem, hát holnapután! Lássuk, milyen a *konjunktúra*?!”

Megy a piacra, és nyilvánvaló lesz előtte, hogy egy hét múlva nagy kereslet fog támadni árúja iránt a többiek részéről. Minthogy elegendő élelmiszerfelesleggel rendelkezik, van ideje várni és egy hét múlva tényleg 110 órai munkát tartalmazó árút cserélhet a maga 100 óra munkatartalmú árújáért. Ily módon tehát *hasznot* érhet el.

Nyilvánvaló, hogy ebben az esetben is az a helyzet kölcsönzött nagyobb értéket az árúnak, hogy mint élelmiszerfelesleg szerepelt és ily módon nagyobb értéket képviselhetett, mint amennyit neki a benne rejlő munka kölcsönzött.

Tehát:

Az élelmiszerfelesleg helyzeti energiájánál fogva mindig nagyobb érték, mint az éppen csak a szükségletet fedő vagy ennél is kevesebb élelmiszermennyiség, mert a felesleg szabadon felhasználható, s e felhasználás útján szaporítható maga az élelmiszer-mennyiség. Ez utóbbi tényt közönségesen a tőke kamatoztatásának nevezzük. Felesleg hiányában, az élelmiszer-mennyiség szabad felhasználásáról, az élelmiszer-mennyiségnek ezáltal való szaporíthatásáról, szó sem lehet, hiszen ez múlhatatlanul szükséges a szűkölködő tulajdonos létfenntartásához.

Minthogy szabadon csak az élelmiszer-felesleg felett rendelkezhetik tulajdonosa, kínálatban és keresletben csak ez állhat a tulajdonos szabad tetszése szerint rendelkezésére a piacnak: *sajátlagosan árúnak csak az élelmiszer-(árú-)felesleg nevezhető.*

A közületben, hol, mint láttuk, az emberek nem rendelkeznek élelmiszer-felesleggel (s így tulajdonképpen élelmiszerszükében szenvednek) az árúk a bennük rejlő munka alapján kerülnek kicserélésre, munka nyer kicserélést munkával: tehát *munka-értékek* cseréje folyik.

B közületben az említett öt földműves és öt cipész

élelmiszer- (árú-) feleslegeik felhasználásával bonyolítják le szükségleteik beszerzését egymás között. Itt tehát élelmiszer-felesleg kerül kicserélésre élelmiszer-felesleggel szemben, árú árúval szemben, a kereslet és a kínálat alapján, — tehát *árú-értékek* kerülnek kicserélésre.

Az előbb kifejtettek alapján világos, hogy: *az árú-érték nagyobb, mint a munka-érték.*⁴⁷⁾

A ruha, amelyet a szabósegéd, akinek nincs élelmiszerfeleslege, készít: munkaérték. A szabósegéd csupán a munkájáért nyer fizetést.

Ugyanaz a ruha a szabószalon tulajdonosának a kezében — aki rendelkezik élelmiszer-felesleggel —: árú. A ruha ára a benne rejlő munkán túl, a konjunktúrának megfelelően alakul.

Az érték-különbözet, az árú-érték és a munka-érték között, igen különböző lehet: általában az élelmiszer-fölösleg mennyiségétől — a produktivitástól — függ. Általában az érték-különbözet 20%-ra becsülhető.

Már most: az élelmiszer-fölösleg természetesen igen különböző formákban jelentkezhetik. A különböző megjelenési formák közül azonban már az első pillanatra félreérthetetlen biztonsággal élelmiszer-fölösleg gyanánt szerepelnek: a drágakövek, illetőleg a nemesfémek — a gyémánt, a rubin, az arany, az ezüst, stb. —, minthogy ezek sem táplálkozásra, sem pedig más egyéb szükségleti célra nem szolgálnak.

Aranyra, ezüstre, drágakövekre, éppen fogyasztási szempontból való *felhasználhatatlanságuk*⁴⁸⁾ folytán, kétségtelenül csak az abszolút élelmiszerfeleslegek (az a búza, az a szövet, stb., amire az életfenntartás végett

⁴⁷⁾ Mi eddig is, ezután is általában a munkaértéket is árúnak nevezzük. Az összefüggésből mindig nyilvánvaló, hogy tényleg sajátlagosan árúról, (élelmiszerfölségről), avagy csak munkaértékről van-e szó?

⁴⁸⁾ Attól az egészen minimális mértékű fogyasztási felhasználhatóságtól, amihez az utolsó századok kultúrfejlődése juttatta ezeket az árúkat (a rubin az órában, az arany a villámhárítón stb.), bátran eltekinthetünk.

egyáltalában nincs szükség) cserélhetők át. Különböző technikai tulajdonsága folytán (oszthatóság!) valamennyi nemesfém és drágakő közül az arany vált a legalkalmasabbá arra, hogy az abszolút élelmiszerfeleslegek e formában őriztessenek meg. Tehát: *arannyal (tartós tulajdonként) csak az rendelkezhetik, aki abszolút élelmiszerfelesleggel rendelkezik.*⁴⁹⁾

Mint hogy fogyasztási szempontból az arany felhasználhatatlan: élelmiszerszükében szenvedők között, munka ellenében, az arany nem kerülhet eloszerülésre, mert hiszen a szükölködő nem tudja hasznát venni. Az arany tehát csak felesleggel rendelkezők közt jelentkezhet, mert csak felesleg cserélhető el aranyra, tehát csak felesleg testesülhet meg benne. A felesleg viszont benne testesül meg, mert elromolhatatlansága folytán erre az arany a legalkalmasabb. így tehát mondható: *az arany (az ezüst, a drágakő) az a specifikus áru, ami feltétlenül élelmiszerfelesleget reprezentál.* Ha azonban okvetlenül felesleget reprezentál, vagyis feltétlenül sajátlagos áru jellegű, akkor az arany feltétlenül fokozott értékű is. Ez magától értetődik akkor, ha tényleg abszolúte élelmiszerfelesleget helyettesít. Azonban lehet az arany birtokosa kezében csupán relativ élelmiszerfelesleg is, Éppen azért azonban, mert a felesleg legjobb megőrzési lehetőségét az arany nyújtja: az arany után a feleslegek birtokosai részéről különleges kereslet nyilvánul. A felesleg birtokosa feleslegének aranyra való elcserélésére nem várhat, részben, mert feleslege megromlik, részben, mert arany formájában tudja feleslegét más egyéb

⁴⁹⁾ A koldusnak is lehet aranya, de nem rendelkezhetik vele, hiszen életszükségletei fedezésére feltétlenül el kell cserélnie. Ugyanígy nem lehet az arannyal való rendelkezésről beszélni azoknál sem, akik kínos nélkülözések közepette őriznek egynéhányat a ládafiában „végszükség“ esetére. Éppen az, hogy nem rendelkezhetnek e néhány arany felett szabadon, mutatja, hogy itt mindig csak pillanatnyi, relativ és nem abszolút élelmiszerfeleslegekről van szó, ha egyébként ez az állapot átmenetet is képezhet az abszolút élelmiszerfelesleg helyzeté fele.

szükségleti holmijára legjobban elcserélni. Minden más egyéb formájú felesleg birtokosa tehát úgyszólván függő viszonyba kerül az arany birtokosával szemben s ama határok között, amit az általános árucserélehetőségei szabnak, a felesleg birtokosa kénytelen megfelelő részt feleslegeiből az aranyért felajánlani, ami az arany és egyéb árúk kölcsönös keresletének és kínálatának formájában nyílt meg. Míg tehát minden más esetben a felesleg tulajdonosa, ennek birtokában, felsőséges helyzetbe kerül a szűkölködővel szemben s arra készíti magát, hogy nagyobb munkaértékű árut adjon kisebb munkaértékű áru ellenében, — ez az álláspont az arany birtokosával szemben, ha az még oly szűkölködő is, az aranyat illető vonatkozásban nem érvényesíthető, hanem az arany mindig a megfelelő, a konjunktúra szerint változó, árumennyiség ellenében kerül elcserélésre. Tehát: *az arany sohasem lehet munkaérték, hanem mindig, minden körülmények között áruérték, azaz sajátlagos áru⁵⁰⁾ és így bármilyen valutarendszer keretében is „drága” áru.*

Abból, hogy az arany specifikusan élelmiszerfelesleget reprezentáló áru, következik, hogy tulajdonosa számára mindig nélkülözhető áru;⁵¹⁾ abból, hogy az arany fogyasztási szempontból felhasználhatatlan áru, következik, hogy csere szüksége esetén a tulajdonos szempontjából a legkönnyebben nélkülözhető. Ha azonban az arany mindig nélkülözhető és a legkönnyebben nélkülözhető áru, akkor a kettő eredményeként (a dolgok viszonylagosságát mindig szem előtt tartva) világos, hogy: *az arany mindig és feltétlenül rendelkezésre álló*

⁵⁰⁾ Ez a magyarázata annak az egyébként érthetetlen ténynek, hogy egyesegyedül és kizárólag az arany a koldus tenyerében éppen olyan érték, mint a milliomos kezében.

⁵¹⁾ Ha szövetem, könyvem, vagy bármiféle más árum van, amire egyelőre nincs szükségem, továbbá aranyam is van: akkor, ha valamit cserélni akarok, elvileg mindig a jövőben is felhasználhatatlan és szükségtelen aranyat (a pénzt), sohasem a majdan esetleg szükséges és felhasználható szövetet stb. cserélem el.

árú,⁵²⁾ továbbá, hogy: az arany az elcserélésre a legalkalmasabb, tehát a legforgathatóbb, s így a legkívánatosabb s így a legáltalánosabb árú⁵³⁾ Az aranynak eme

⁵²⁾ Minthogy az arany fogyasztási szempontból felhasználhatatlan: semmi más, de éppen ezen feltétlenül túl ad a koldus; megfordítva: ha a szükségét szenvedő emberrel — nem lévén árúja — más árucere nem is bonyolítható le, de aranya okvetlenül elcserélésre kerül, minthogy felhasználhatatlansága folytán ez feltétlenül abszolút feleslegként szerepel a számára (bár valójában, mint már rámutattunk, csak relatív felesleg).

⁵³⁾ Az tehát, hogy az arany a legáltalánosabb árú, nem nélkülözhetetlenségén, hanem éppen abszolút nélkülözhetőségén alapszik. Igen ám, de árú csak az lehet, ami valamiféle szükségletet elégít ki. A legáltalánosabb árúnak tehát szükségképpen mégis egyben valami legáltalánosabb szükségletet is ki kellett (legalább eredetileg) elégítenie. Miért éppen a nemesfémek, drágakövek formájában kerültek megőrzésre az élelmiszerfeleslegek, miért nem valaminő más, ugyancsak nem romlandó és esetleg még a közvetlen felhasználhatóság előnyével is kecsegtető formában, amint ez némely vidéken tényleg megtörtént (madagaskari sópézn!)? Azért, mert az ember, mint az már az állat-világban is szemlélhető, a fajfenntartással kapcsolatosan eredendően aesthetikai természettel rendelkezik és kívánatos előtte a színes, a csillogó, a ragyogó, amint az már korai gyermekkorában ki is ütközik belőle s ugyanígy kiütközik a népeknek primitív korszakában, amidőn még a szellemi fejlődés szempontjából a gyermeki korszakot élik. Ezért a színes, fényes holmik, a virágokkal, arcfestéssel, tetoválással stb. együtt, először mint *díszítőszer*ek jelentkeznek. Azonban a díszítőszer^{ek} egynémelyike (üveggyöngy, réz, arany, ezüst, drágakő) ritka: csak az juthat hozzá, aki tud valamit érte cserébe adni, aki felesleggel rendelkezik. Így válik az *ékszer*, melynek lényegéhez tartozik felhasználhatatlansága és ritkasága, a felesleg jelzőjévé. A réz, amely idővel felhasználhatóvá vált és így elvesztette azt a tulajdonságát, hogy kizárólag csak élelmiszerfelesleg testesülhetett meg benne, elvesztette ékszer-szerepét is. És miért vált a kétségtelenül élelmiszerfelesleg birtoklásáról tanúskodó ékszer valamennyi díszítőszer közül a legfőbb díszítő eszközzé? Mert a létért való küzdelemben az az erősebb, aki lelmi-

tulajdonságából ismét fokozottan következik, hogy a feleslegekkel rendelkezőnek érdeke feleslegét aranyban megtestesíteni. De éppen, mert minden felesleg tulajdo-

szerfelesleggel rendelkezik, viszont a létért való küzdelemben az erősebb és a szebb korrelatív fogalmak: az erősebb, mert felesleggel rendelkező: egyben a szebbik is; aki szebb, mert ékszerrel díszített, az az erősebb is. Ezért férfidisz eredetileg az ékszer és ezért illeti a legszebb ékszer, a napról másolt korona, a legtöbb ételmiszerfelesleggel rendelkezőt, tehát a legerősebbet, a fejedelmet. Már most: a szabad rendelkezés lehetőségét, azaz a *szabadságot* az ételmiszerfelesleg, vagyis az arany biztosítja. A szabadság az egyéni képességek szabad kifejtési lehetőségét jelenti, minden képesség léte azonban automatikusan a vonatkozó akaratban testesül meg és jelentkezik. Életünk nem egyéb, mint képességeink kifejtésére igyekvő törekvés. Az élet lényege tehát az akarat. Ennélfogva az aranyra való törekvés, amely a képességek szabad kifejtési lehetőségét adja meg, az élet legbensőbb princípiumát: az akarat szabad kifejtésére való törekvést jelzi, ami azoknál, akiket képességük éppen az organizálásra, szervezésre utal, (a politikus, a hadvezér, a vállalkozó, [ipari termelő, pénzember]), kifejezetten és egyenesen a hatalomra való törekvésben (Wille zur Macht) jelentkezik, de lényegében mindenki lelkében ott lappang. (A gyermek álma: ha én király lennék . . .) Az embereknek (az emberiségnek) az arany után való keserves — nem egyszer elfajzott formában jelentkező — küzdelesei tehát lényegében nem egyéb, mint a képességek szabad kifejtésére való törekvés, nem egyéb, mint az akaratnak önmaga által való felszabadítására való igyekvés, — tehát nem földhözragadság, hanem a legmagasabb ideálok felé vezető göröngyös út. — És éppen azért, mert az aranyra való törekvés energiakifejtést jelent, s mert ez rejlik mögötte: ösztönös lenézéssel viseltetünk a maga viszonylagos lehetőségei között is örökké nyomorúsággal küzdő emberre. A vázolt helyzettel nem ellentét, csak negatív és az akaratnak még fokozottabb erejű jelentkezési formája, amidőn a kutató, a genie, minden igénye ellenére a minimálisra korlátozza szükségleteit (itt az akaratit többlet egy része!) s ilymódon válik ételmiszerfelesleggel rendelkezővé, illetőleg függetlenné a viszonyoktól, a többi emberektől: csakhogy biztosíthassa magának a szabadságot képességei akadálytalan kifejtésére. A kutató, a genie szegénysége a

nosa elsősorban erre törekszik egyrészt, azonban viszont az arany tulajdonosok is bizonyos árúkra kénytelenek aranyukat elcserélni, másrészt: ily módon az arany és az egyéb árúk kereslete és kínálata közt bizonyos hullámzás jön létre, aminek folytán az aranynek árúra való elcserélésével s aztán a feldolgozott árúnak ismét aranyra való visszacserélésével az arany menny is ég megszorítható. Minthogy pedig ennél az egész folyamatnál és annak minden egyes részletében az a tény szerepel kizárólagos és döntő momentumként, hogy az árucseré lebonjolítása útján mennyi arany nyerhető (kapható), aszerint lesz egy árú kisebb vagy nagyobb becsű, hogy több, vagy kevesebb arany kapható (adandó) érte: előttünk áll az arany, mint *értékmérő*. A már említett *B* közületben tehát, ahol öt cipész és öt földműves élelmiszerfelesleggel rendelkezik, és a földművesnek két aranyban megtestesülő élelmiszerfeleslegét a cipész — tegyük fel — három pár cipőben megtestesült élelmiszerfeleslege ellenében cseréli el: a két aranyra azt mondjuk, hoigy a három pár cipő *ára*. Világos azonban, hogy ugyanily joggal azt is mondhatnók, hogy a három pár cipő a két arany ára, hiszen a másformájú árú ugyanúgy „drága árú“ mint az arany, ha egyszer élelmiszerfelesleg testesül meg benne. Ha mi mégis az arannyal jelezzük az árat: ez, azonkívül, hogy az arany a legáltalánosabb árú, azért is van, mert az arany, mint láttuk, okvetlenül sajátosságos árújelleggel rendelkezik, csak feleslegek ellenében cserélhető el, s ily módon az arany-árral ösz-

legnagyobb tiszteletre méltó. — Felszabadulván pedig az ember, azaz élelmiszerfelesleghez jutván: megvan rá a lehetősége, hogy további élelmiszerfeleslegei egy részét nem aranyban, hanem eredendő esztetikai természetének lassanként differenciálódó mivolta szerint egyéb ritka, ugyancsak felhasználhatatlan, de éppen a lelki differenciáltság folytán már csupán az egyéni ízlésének megfelelő, s így az esetleges további csere szempontjából kevésbé használható árúkbán: a *művészi alkotásokban* testesítse meg, avagy a *tudományt pártolja*, amit mind az ugyancsak felszabadult, mert élelmiszerfelesleggel rendelkező ember produkál.

tönszerűleg és automatikusan jelezzük, hogy feleslegek cseréje megy végbe; ha cipővel vagy búzával jelzem az árat, akkor egyáltalában nem bizonyos, hogy feleslegek kerülnek elcserélésre, mert hiszen csak az arany feltétlenül sajátlagos áru, más áru nem okvetlenül az. És éppen azért, mert az arany ára (értéke) *csak* az arany és egyéb formában megtestesült feleslegek kölcsönös kereslete és kínálata alapján alakul ki: a benne rejlő munka ellenben egészen ismeretlen előttünk (ezt csak a bányatulajdonosok ismerik) s minthogy viszont érték alatt tulajdonképpen a munkaértéket szoktuk érteni, idegen számunkra a kérdés, hogy mi az arany értéke? Továbbá: minthogy az arany és a többi fölösleg egymáshoz való viszonya normálisan alig változik (mert mihelyt változik: a fölöslegek produkciójának növelése vagy csökkentése következik be úgy az egyes iparágakban,⁵⁴) mint általában!): *az arany értéke általában s viszonylagosan a legstabilabb.*⁵⁵) Az aranyár tehát mindig azt jelezvén, hogy a *feleslegek* kereslete és kínálata alapján mennyi áru cserélhető el 1, 2, 10, 100 aranyért: *az aranyár a sajátlagos áruérték kifejezője*, vagyis: *feleslegek cseréje esetén az áruérték = arany érték, az az árumennyiség,*

⁵⁴) Ez az oka annak, hogy általában bármelyik árun keresztül is mérjük az arany értékét: végeredményében mindig azonos eredményt kapunk. Az egyik esetben látszólag több arany kapható az egyik áruért, mint a másikért: de ilyenkor mindig nagyobb a befektetés, vagy a kockázat, stb. Ha az ily koefficiensek tekintetbe vétele nélkül is tényleg többet lehet kapni: akkor sietve özönlenek a produkció e terére és a verseny ismét normálisra csökkenti az áruért való aranykínálatot.

⁵⁵) Tehát úgy az arany értékmérő mivolta, mint viszonylagos értékstabilitása semmi közvetlen összefüggésben, vonatkozásban egymással nincsen (nem azért értékmérő az arany, mert stabil-érték vagy nem azért stabil-érték, mert érték-mérő), hanem mindkettő egymástól teljesen függetlenül az arany egészen különleges árujellegének — hogy specifikusan élelmiszerfelesleget reprezentál — a következménye!

ami az aranyért adatik, méri az arany értékét. A világpiacom feleslegeik cseréje folyik. Tehát: *az árúk világpiaci ára az arany értékének a mértéke.* És minthogy a feleslegek értéke általában, nagy hozzávetéssel, 20%-kal több, mint a munkaérték: ennél fogva az aranyár, a világpiaci árúár, legalább is 20%-kal több kell, hogy legyen, mint az árú munkaértéke.

Mármost: a papírvalutás országok éppen azért papírvalutások, inert nem rendelkeznek arannyal. Ez gyakorlatilag abban nyilvánul, hogy saját arany pénzük nem cirkulál, csak idegen arany, hogy a Devizaközpont, ami az országba befolyó aranyat összegyűjti, a behozatal korlátozott volta ellenére is képtelen fizetési kötelezettségeinek eleget tenni, de még ha képes is rá, a magánforgalomban levő arany neim kurrens jószág, hanem kincsszerű, ami azt: jelenti, hogy csak igen kevesen, és minimális mértékben rendelkeznek vele. Aktaszerűleg bizonyítja azután az ország aranyhiányát a kereskedelmi és fizetési mérleg passzivitása. Világos tehát, hogy az az aranymennyiség, ami az országnak rendelkezésére áll, nem abszolút, hanem relatív élelmiszerfelesleg, tehát az országnak csak átmenetileg van aranya, mint a szegény embernek, de facto azonban nincsen. Ahol azonban nincs arany, ott nincs más formában (más árúban) megtestesülő élelmiszerfelesleg, tehát árúfelesleg sem, mert hiszen az élelmiszerfelesleg, amint láttuk, mindenkeelőtt aranyban testesül meg. De ha nincs sem arany, sem más formájú árúfelesleg, akkor az árúk cseréje sem nyerhet a felesleg alapján lebonyolítást (aminthogy a papírvalutás országokban nem is arany ellenében nyer lebonyolítást az árucseré), így tehát az árucseré csak a munka alapján mehet végbe. Ha azonban az árúk cseréje a munka alapján megy végbe, akkor, amint láttuk, ezek munkaértékek és nem sajátlagos árú-értékek, tehát nem aranyértékek. így tehát miután előbb a papírkorona mivoltának analizéséből, most az arany mivoltából, ille-

tóles a felesleg hiányából is annak megállapítására jutunk, hogy a papírvalutás országokban az árúcsere a munka alapján nyer lebonyolítást.

Láttuk mármost, hogy az arany, akár abszolút, akár relativ élelmiszerfelesleg, tulajdonosa anyagi helyzetére való tekintet nélküli mindig sajátlagos árúértékkel rendelkezik s hogy az arany, felhasználhatatlansága folytán, feltétlenül rendelkezésre álló árú. Az elmondottakból ilyenformán világos:

1. hogy a világpiacon a papírvalutát, amely maga nem árú, csupán utalvány áru, aszerint értékeli, mennyi arany szerezhető általa, mert hiszen az árúszükségben szenvedő országokban bizonytalan, hogy más árút kaphat-e a papírvalutáért (tényleg kiviteli tilalmak is állnak fenn!), de az arany, mint felhasználhatatlan, elfogyaszthatatlan árú: feltétlenül rendelkezésére áll;

2. hogy egyesegyedül az arany — ez az árúszükében szenvedő országban is feltétlenül sajátlagos árú — mindig és feltétlenül a világpiacon árat fejezi ki, vagyis őrzi a világpiacon paritást;

3. hogy a többi (természetesen a belföldön termelt) árú, mint munkaérték, a világpiacon paritás alatt áll s ezt az árat csak a világpiacon való felajánlás esetén érheti el, mely esetben az árúárak az arany értékeléséhez alkalmazkodnak. (Export ár.)

Mindezek után könnyű szerrel oldódik meg ama problémánk, hogy a papírvalutás országban az arany ára az árúáraknak, illetőleg a termelés alaptényezői árának megfelelően állapítandó meg. Minthogy az arany a papírvalutás országban is sajátlagos árú, tehát „drága” árú, míg az összes többi árú munkaértékek: ennél fogva ezek árának legalább is 20% -kal olcsóbbnak kell lenniök az arany áránál, illetőleg az aranyhoz — a dollárhoz — legalább is 20%-kal drágábbnak kell lennie az árúáraknál. Minthogy pedig az arany árat a világpiacon árúárak mutatják, ennél fogva: *a papírvaluta rendszere mellett az árú árának hozzávetőleg 20%-kal a világpiacon paritás alatt kell maradni.* Az árú ára azonban, amint már ré-

gében láttuk, a termelés alaptényezőinek árából és a produktivitás szorzatából alakul. Könnyű belátni, hogy, ha a produktivitás elégtelen: akkor növekszik a drágulás s ha az árú-árak mégis 20%-kal a világpiaci ár alatt maradnak, akkor a termelés alaptényezői még a világpiaci ár 80 % -át sem érhetik el. Ha viszont a produktivitás fokozódó, akkor a termelés alaptényezői árának emelkedése mellett sem kell szükségszerűleg az árúáraknak a fentjelzett határt átlépni.⁵⁶⁾ A paprrvaluta törvényeinek szem előtt tartása esetén (ami azt jelenti, hogy produktív jegy kibocsátás útján a termelés kellő fokozást nyer) az aranyár megállapításánál a produktívítási tényező — mint ami a helyzetet nem fogja károsan befolyásolni — nem veendő figyelembe, s így az arany ára annak alapján állapítandó meg, hogy miként az árúáraknak: a termelés alaptényezőinek is — a búza, a szén árának s ahol egyik sincs: mindenekelőtt a munkabérnek — 20%-kal a világpiaci ár alatt kell maradnia. Ha tehát a világpiacon 5 dollár, akkor a papírvalutás országban 20%-kal kevesebb, vagyis csupán 4 dollár lehet egy métermázsza búza ára, amiből már most megkapjuk az aranynak, a jelen esetben 1 dollárnak az értékét, ami eszerint (papírvalutás agrár országban) ½ mm. búza árával egyenlő. Minthogy azonban a búzát maximálni csupán az elért legmagasabb árszinten lehet: ennél fogva nem a búzaár szállítandó esetleg le, hanem az arany — a dollár — ára emelendő egynegyed mm. búza árára. Gyakorlatilag: ha a búza elérte a 400.000 koronás árszintet, akkor a dollár ára 100.000 koronában állapítandó meg a Devizaközpont által — föltéve, hogy a jegy kibocsátás

⁵⁶⁾ Ha kétannyi cipőt gyártanak, mint eddig, akkor, ha a búzaár, illetőleg a bőrár növekszik is: éppen a produktivitás fokozódott volta folytán beálló olcsóbbodás azt ellensúlyozza és a cipő ára változatlan marad, az árú a világpiaci árral szemben való 20%-os előnyt megőrzi. A nyersanyagáraknak lassú emelkedése, amit azonban a produktivitás fokozódása ismét korlátoz, az export virágzása és a belföldi fogyasztóképesség növekvése mellett kétségtelenül be is következik.

kellő mértékű s így a produkció elégtelensége nem hat drágítóan az áru-árakra s így az aranyára is.⁵⁷⁾

Az áru-árak és az aranyár közötti eme 20 % -os differencia alapvetően fontos, minthogy — amint már láttuk — a kivitel csak akkor lehetséges, ha az áruk ára olcsóbb, mint az arany ára. Mármint: a Devizaközpont a papírvaluta stabilitásának célját szolgálja. Ha azonban a termelés alaptényezőinek ára emelkedik (a produktivitás kellő fokozódása nélkül) és így az áru-árak még a búza áremelkedésén túlmenően is drágulnak részben az elégtelen kínálat, részben a kamat folytán (elégtelen jegy-kibocsátás!): akkor két eset lehetséges. Vagy napról-napra emelni kell a devizaárfolyamokat (hogy a kivitel lehetséges legyen), ami a Devizaközpont létét illuzóriussá teszi s ami egyébként csak a papírvaluta de facto végbemenő értékcsökkenésének szükségszerű szentesítését jelenti; vagy a Devizaközpont mereven ragaszkodik árfolyamaihoz, hogy a papírvaluta „stabilizált” voltát fenntartsa, amely utóbbi esetben megszűnik a kivitel, ezzel az aranybevétel, s így a Devizaközpont sem

⁵⁷⁾ Így például 1924 június havában a búza ára 330.000 korona volt, ennek alapján tehát a dollár árának legalább is 82.500 koronának kellett lennie, — a korona-szűke, illetőleg a produktivitás elégtelensége folytán azonban tényleg 92.000 korona volt. így a differencia a búza belföldi és világpiaci ára között több, mint 20% volt. — Később a Jegybank leszorította a dollár árfolyamát 76.000 koronáig, miközben a szabad kivitel viszont felszöktette a búzaárat túl a 400.000 koronán. Ez a kivitel fokozódó elakadására és az egész gazdasági élet sorvadására vezetett. — Az, hogy egy bizonyos búzaárnak milyen dollár-ár felel meg: az, amint láttuk, kiszámítható. A produktivitási tényező áralakító hatása ellenben elméletileg nem számítható ki. A produktivitás növekvésével a dollár (maganforgalmi) árfolyama csökken s utóbb — a búza-árnak megfelelő szint alá esve — azt is magával rántja, a produkció elégtelensége — illetőleg elégtelen jegy-kibocsátás — mellett folyamatosan emelkedik s maga után vonja a búzát. Az a tény senkit se tévesszen meg, hogy a Jegybank a kölcsönből szerzett dollárokkal időlegesen elláthatván a piac szükségletét: a dollár ára — míg a kölcsönből tart — természetesen nem emelkedik.

a belföldi aranyigénylést, sem a világpiacról a koronák ellenében támasztott arany követelést nem tudja kielégíteni: s így — miközben részben a kivitel teljes megszűnése, részben a behozatal teljes megakadása meillett a legnagyobb válságot idézi fel a belföldön — a papírvaluta világpiaci értékelése végül mégis csak tovább csökken.⁵⁸⁾ Vagyis: *az áru-árak világpiaci szintre jutása akár a búza áremelkedése,⁵⁹⁾ akár a produktív jegy kibocsátás korlátozottsága folytán (a kettő a legszorosabb korrelációban áll egymással)⁶⁰⁾ a papírvaluta világpiaci értékcsökkenésére vezet.*

⁵⁸⁾ Szabad valutaforgalom mellett úgy a búza áremelkedésének, mint az elégtelen produktitásnak előre való leszámítolásaként a dollárár előre emelkedett, úgy hogy a 20%-osnál is jelentősebb differencia állandóan fennállott, vagyis az árú ár állandóan mélyen a világpiaci paritás alatt maradt. A világpiaci parítások elérése csak a Devizaközpont felállítása óta következett be, amely az áremelkedések ellenére is mindig változatlanul tartotta a dollárát, amíg éppen lehetett. A mindenkori magánforgalmi dollár-árfolyam alapján számítva azonban az árú árát: ekkor is állandó a világpiaci paritás alatti szint. A kölcsön folyósításával a magánforgalmi-ár egyelőre jóformán eltűnt a Jegybank bőséges készlete folytán; ugyanazért akadálytalanul beválthatók a felajánlott koronák, tehát a stabilitás megingásáról szó sincs — míg a kölcsön tart.

⁵⁹⁾ A búza az árú árán keresztül buktatja le a koronát; a korona esését követőleg azonban a búza — kivételes termésideőkfől eltekintve — rögtön ismét világpiaci parításra emelkedik (1922—1923). Vagyis a korona esését a legtöbbször rögtön követi a búza áremelkedése, ellenben ennek hatása a többi áru árában csak lassabban jelentkezik és vezet a kivitel elakadására, illetőleg a korona esésére. Így, felületes módon, a post hoc ergo propter hoc elve alapján a korona esésének tulajdonítják a búza áremelkedését, holott a búza áremelkedése már a következő, csak később bekövetkezendő világpiaci korona-esés oka.

⁶⁰⁾ Az 1923—1924. évi rekordtermés — a produktivitás rendkívüli növekvése! — folytán ez évben a búza rendszerint csak követte a többi árú drágulását s nem járt az élén a drágulásnak.

Bekövetkezvén pedig ily módon a korona esése: vájjon meddig esik ez esetben? Egyszerre a végtelenségig? Dehogy! Addig a fokig csupán, ameddig a korona világsi értékelése elég alacsonnyá, az árúk átvételére ismét rentábilissá válik. Ha például 5 centimeos korona mellett 10.000 korona, vagyis 500 frank valamely áru belföldi ára, s ugyanaz az áru a világsiacon 550 frankkal versenyképes, akkor, ha ennek az árúnak az ára belföldön a búza áremelkedése folytán 15.000 korona lesz: világsiaci versenyképességét — hiszen most már 750 frank a belföldi ára — elveszti. Ha már most a korona esésnek indul, akkor három centime-ra süllyedt árfolyamnál már ismét rentábilissá válik koronákat vásárolni, minthogy a 15.000 koronás áru a világsiacon már ismét versenyképes, hiszen csupán 450 frankba kerül. A korona esése tehát megálil. Ez az állapot azonban az a helyzet, amidőn az áru ára alacsonyabb, mint az arany ára, mert hiszen az illető áru aranyértéke 550 fr. (ennyi lévén a világsiaci ára). Amiből következik, hogy, ha az árúk ára akár a búza áremelkedése, akár az elégtelen koronakibocsátás folytán világsiaci paritásra emelkedik, ennek következtében a korona világsiaci értékelése legalább is 20%-kai (illetőleg oly összeggel, hogy az árúárak legalább is ennyivel kerüljenek a világsiaci paritás alá) fog majd az eddigi szint alá esni.⁶¹⁾ Ily módon a Devizaközpont fennállása mellett a papírvalutának lépcsőzetes esése következik be, míg Devizaközpont nélkül a dollár folyamatos emelkedése mellett annak folyamatos zuhanása megy végbe, (Németország.)

Mind az előbbiekből világos, hogy papírvalutás országban a világsiaci paritás a papírvaluta romlására vezet, ennél fogva *papírvalutás országban világsiaci paritásról — az aranytól eltekintve — szó sem lehet, ez üres ábrándnál nem egyéb.* Éppen ezért nem lehet szó korlátlan (nyersanyag) kiviteliről sem s a behozatal is

⁶¹⁾ Kivéve természetesen, ha például kölcsön-pénzből (aranyból) teljesíthetők a világsiacnak fizetések, mint Ausztriában is, nálunk is.

csak a nyersanyagra korlátozandó. Ha ily módon minden olcsóbb a belföldön, akkor nyilvánvaló, hogy a világpiaci paritáson alul való maradás senki károsodásával nem jár: hiszen az olcsóbb eladás, de egyben olcsóbb vétel mellett a nyereségek aránya változatlan marad. Az, hogy a világpiacon kb. 20%-kal nagyobb nyereség érhető el: csupán fokozott exporttörekvésre vezet (amint hogy szemben a régi időkkel, egészen különleges előnyt jelent moist exportálni!), anélkül, hogy a belföldön elérhető szerényebb nyereség mellőzésre kerülne. Azonban olcsóbbodás a kivitel és behozatal korlátozása mellett csak a produkció fokozása, illetőleg produktív jegykibocsátás mellett lehetséges; az export nagyarányú fokozásának is ez az alapja, a búza áremelkedésének megállítása is csak a produktivitás fokozódásával kapcsolatos olcsóbbodás alapján lehetséges. A produktivitás korlátlan fokozása viszont — minden más téren való korlátozás alapfeltétele —: a produktív jegy-kibocsátás korlátlan lehetősége mellett — amint láttuk — akadálytalanul végrehajtható. Minden anyagi jólétnek alapja pedig éppen ez: a termelés fokozása!

Az aranyár megállapításával az utolsó tényezőt is meghatároztuk, amely a papírvaluta rendszerében az egyetemes gazdasági élet fokozódó és mind teljesebbé váló felvirágzását, az emberek anyagi helyzetének mind kedvezőbbre válását biztosítja.

Ám miért e szokatlan szabályok, a korlátozások különböző neme, a világpiaci paritás alatt való maradás szükségszerűsége, — miért nem lehet ama korlátlan szabadságban élni, mint azelőtt s viszont miért nem lehetett azelőtt hasonló módon eljárni, a termelést fokozni?

E kérdésre a megnyugtató feleletet csak az aranyvaluta rendszerének analizésén keresztül érjük el.

Az arany-valuta és törvényei.

X. Az első fölöslegek.

Hogy tisztán megérthessük az aranyvaluta mibenlétét: létrejövetelének folyamatát kell megfigyelnünk. E célból térjünk vissza a fejtegetéseink során már említett B. közülethez, ahol öt földműves és öt cipész élelmiszerfelesleggel rendelkezik, míg a többi tíz ember élelmiszer szűkében szenved.

Az öt földműves és öt cipész feleslegei folyó termelésükből, munkájukból származnak, tehát eredetileg minimális mértékűek. Ezek a feleslegek kerülnek a kereslet és kínálat alapján elcserélésre, azzal a cézzal, hogy a felesleggel rendelkező a csere útján miagnövelje feleslegét

Vegyük pontosabb vizsgálat alá e feleslegeket: kiderül, hogy e feleslegek nem abszolútak. Úgy a földművesek, mint a cipészek — igényeik növekedvén⁶²⁾ — nagyon is fölhasználhatnák e „föls“ termelvényeiket is és ez csak lemondásuk, takarékoskodásuk folytán szere-

⁶²⁾ Az igények növekedését, mint egyszerű ténymegállapítást kezelte mindezzideig a közgazdaságtan. Valójában ez egyszerű tény mögött a legmélyebb proHémák rejtőznek. Miért növekednek az igények? Mert a termelés növekedett? Dehog is! A termelés növekedése már az igények fejlődésének az eredménye. A termelés növekedése legelső mozzanatában is már ama fellépett igényt elégti ki, hogy az esetlegességekkel és bizonytalanságokkal szemben élelmiszerfeleslegében biztosítást találjon az ember. Ez első igény jelentkezése azonban éppen úgy, mint a többi más sorozatosan fellépő: az ember *autonóm szellemi fejlődésének* következménye. Min alapszik az ember autonóm szellemi fejlődése?! E centrális probléma tárgyalása már a történetfilozófia körébe vág.

pel felesleg gyanánt. A földművesek takarékoskodnak a búzával, hogy feleslegük útján új cipőhöz juthassanak; a cipészek viseltes cipőben járnak, hogy fölös cipőjük útján nagyobb karaj kenyérhez jussanak. A földműves nem cserélheti el búzáját a felhasználatlan aranyra, hiszen cipőre van szüksége. A cipész sem cserélheti el cipőjét az elfogyaszthatatlan aranyra, hiszen búzára van szüksége. Ily körülmények között tehát — megfelelően annak a ténynek, hogy a feleslegek nem abszolútak, csupán relatívak s kölcsönösen a közvetlen szükséglet, a közvetlen fogyasztás kielégítésére szolgálnak — az árucseré csak közvetlenül mehet végbe, az arany nem szerepelhet. Nem is adhatna — magától értetődőleg — egyik földműves, vagy cipész sem, akarva sem aranyat, hiszen termelvényeiből, mint tényleges felesleget egyik sem cserélhetett el semmit sem aranyra, tehát egyiknek sincs aranya. Aminthogy e feleslegek, éppen, mert csupán relatív feleslegek, csak helyet cserélve, de a közületen belül el is fogynak, teljesen felhasználásra kerülnek: tehát megsemmisülnek, világos bizonyságául annak, hogy végeredményben nincs is semmi, ami aranyban testesülhetett volna meg. Tehát: *abban a közületben, ahol a feleslegek felgyülemlett mennyisége nem lépi át a szükségletek mennyiségét: az árúk cseréi csak in natura (természetben) mehet végbe, az arany szereplése az árucseré lebonyolításánál szükségszerűleg lehetetlen. Ez a tiszta natural gazdaság korszaka, ami tehát nem az emberek kultúrátlanságán, hanem szegénységén alapul.* A relatív felesleget képező árúk e közvetlen cseréjénél a csere alapja a kereslet és kínálat viszonya, mértéke pedig az árúkból rejlő munka. Ha több munkatartalmú árúért került elcserélésre a fölösleg-tulajdonos árúi: akkor a fölösleg megnövekedett.⁶³⁾ (A termelés I. fázisa.)

⁶³⁾ Könnyű átlátni, hogy mikor a feleslegek még csak takarékoságon alapulnak és az emberek főként a saját környezetük termelésére szorítkoznak: csere szükségése esetén meglehetősen kiszolgáltattak a kereskedőnek, aki távoli piacok termékeit ajánlja. Nyilvánvaló, hogy a tőle nyert és

Könnyű átlátni, hogy a natural gazdálkodás helyzete áll fenn akkor is, ha a cipész élelmiszerfeleslegét megóvni, sőt növelni akarván: kitartó szívóssággal még tovább, még jobban takarékoskodik, „a fölös cipőieért kapott búzának csak egy töredékét használja fel életstandardja javítására, a többit pedig elcseréli állatért, hogy bőrhöz juthasson, s így még több cipőt készíthessen azon felül, ami életfenntartása szükségletét fedezi. Minthogy a megtakarításból származó feleslegek cseréje minden oldalról és oldalra tovább is az igények, a tényleges szükségletek kielégítését szolgálja: az arany továbbra sem szerepelhet e közületben az árucseré lebonyolításánál. Ha azonban a cipész (aki folytonos árucseré-beréléseivel hovatovább a kereskedő jellegét ölti magára) tovább is folyó termeléséből él, és részben az ennél elért évi megtakarítását, részben régebbi feleslegeinek forgatásával élelmiszerfeleslegét folyton növeli: akkor idővel feleslege egy részét aranyra cserélheti el. Azért csak idővel, mert közületben az aranyat — amint látjuk — nem cserélheti el, az arany forgatásával nem szaporíthatja tovább feleslegeit, ezeknek aranyra konvertált része tehát kamatoztatlanul, terméketlenül fekszik ládafiókjában, — ennél fogva feleslege egy részét csak akkor és csak oly mértékben válthatja aranyra, amikor és amennyiben a felesleg többi részének mennyisége biztosítja számára a lehetőséget az árucseré további lebonyolíthatására. Vagyis aranyra ez esetben tulajdonképpen csak az az árú-

az ennek fejében ellenszolgáltatásul követelt árú munkaértéke között egyáltalában nincs semmi arány, sokkal több munkát magában foglaló árút követel, mint amilyent ad. Ezért, hogy ennek az időnek a kereskedőjét azzal jellemzik, hogy Mercur a kereskedők és a — tolvajok istene. — A korai középkor, amely gazdaságilag is, pszichológiailag is az ókor korai idejének a mása: hasonló körülmények között hasonlóan ítéli meg a kereskedelmet. Az egyházatyák súlyos szavakkal rójják meg a nyerészkedést s hangsúlyozzák a munkáért egyenlő munka elvét. Innét ez időnek a zsidókkal és izmaelitákkal szemben való ellenszenve, amely *azután* a ghetto létesítésére vezet.

mennyiség konvertálódik, amit fokozott takarékoskodásával életstandardja javításától von el cipészünk. Ez az arany a felesleg nélküli, illetőleg csupán relatív felesleggel rendelkező emberek közepette kincs, még pedig, mint-hogy el nem cserélhető s ily módon a cipész feleslege tovább nem gyarapítható: holt kincs s nem élő áru. Ha ezt az arany mennyiséget cipészünk ismét hasznosítani akarja: akkor túl kell adnia rajta egy más közületben, valamely a saját közületében — a belföldön — gyakorlatilag tényleg felhasználható, a szükségleteket tényleg kielégítő áruért, ami tehát ismét felhasználható csere lebonyolítására. Függetlenül azonban ettől, világos, hogy az az árumennyiség, amit cipészünk feleslegéből — igényeit ki nem elégítve, fokozott takarékoskodással — aranyra konvertált, olyan árumennyiség, amely seim a cipész, sem a közület többi tagja szükségleteinek kielégítésére nem szolgál, tehát olyan árumennyiség, ami de facto a közület szükségletein *túlmenőleg* szerepel. Világos tehát, hogy *valamely közületben az arany, mint az illető közület abszolút élelmiszerfeleslege jelentkezik.*

Igen, de hogy jutott cipészünk egyáltalában aranyhoz? Hiszen a saját közületében nincs! — De van a szomszéd közületben, ahol a föld elfoglalói szolgásgba hajtották a föld művelőit, akik a termelt élelem (vagy egyéb áru) jelentékeny részét uraiknak adják át.⁶⁴⁾ Ily módon egyes nagy földesurak (király stb.) kezén jelentékeny, ezúttal már abszolút élelmiszer- (áru-)felesleg halmozódik fel, ami mármost tényleg arany ellenébe kerül elcserélésre, ismét más közület (idegen országok)

⁶⁴⁾ Ez — tehát az erőszak — az élelmiszerfelesleg létrejöttének legősibb és legeredetibb formája. De ez csupán mechanikai és mélyebb jelentőség nélküli volt (egy sereg ember élelmiszerének elvétele egy másik javára), ha maga a termelés nem fokozódott. A kifosztott jobbágy mellett azonban a hódító is pusztulásra ítélt. (Kun és tatár birodalmak; ezzel szemben: a római birodalom.) Az élelmiszerfeleslegek tényleges szaporodásának az alapja: a fokozott munka és a takarékoság. (Az állattenyésztő és földművelő kultúra különbségének rendkívüli jelentősége e szempontból!)

kalmárai révén. Minthogy pedig éppen felette ritka még, aki abszolút feleslegeikkel rendelkezik és általában másoknak nincs árújuk, amit az aranyért elcserélhetnének: az ilymódon felgyülemlett arany dísz tárgyak (áldozati edények, ékszerek) formájában kerül megőrzésre s ilyen formában szolgál az esetleges csere eszközül is.

Amikor azonban lassanként az egyes embereknél szaporodni kezdenek a feleslegek, s azok részben elcserelésre is kerülnek arany ellenében: akkor e nagy földesurak számára akár az árúcsere lebonyolítása, akár a személyi szolgálatok honorálása szempontjából az arannyal való fizetés mind nagyobb mértékben mutatkozik egyrészt célszerűnek, másrészt lehetségesnek. Az egész folyamat végmeneteléből világos, hogy *az arany, mint cseretárgy (csere-eszköz) csak feleslegek kölcsönös jelenléte mellett, éppen és kizárólag csak e feleslegeknek cseréje esetén, kerülhet forgalomba.* Magától értetődőleg e stádiumban már ékszer vagy edény formájában egyik fél szempontjából sem megfelelő csere-tárgy az arany, annál inkább azonban a kisebb és meghatározott súlyú arany darabok. A fejedelem tehát aranyát *érmévé* vereti s ez érme formájában, amely speciálisan alkalmas az árúcsere lebonyolítására, megjelenik a *pénz*. Tehát: *a pénz az a forma, amelyben az arany a közületben az árú-fölöslegek cseréjének lebonyolítása végett cirkulál.* Minthogy pedig az aranyban is a közület élelmiszerfeleslege jelentkezik, az élelmiszerieilesleg pedig a közület termelésének végső eredménye, 'ennélfogva *a pénz kollektív — társadalmi — jelenség, az a felesleg, amely a közösség termelésének eredményeként jelentkezik. Mint ilyen: az arany a munka eredménye. A pénz tehát létrejövetelében nem a termeléstől függetlenül, kedv és tetszés szerint önkényesen megválasztható mechanikus csereeszköz, hanem a termelés egy bizonyos fokával — a feleslegek létrejöttével kapcsolatosan — jelentkező eredmény. Éppen ezért: a pénz mennyisége a feleslegek bőségének mértéke.*

XI. Tőke és munka.

A pénz — az arany — tehát megjelenik, de még kincsszerű.⁶⁵⁾ A király ugyan azzal fizet a vitézeinek, mert vannak már egyesek, akik tényleges feleslegekkel rendelkeznek s így adhatnak árút arany ellenében; az emberek túlnyomó többsége azonban nem rendelkezik aranyra elcserélhető abszolút feleslegekkel. Így az adózás is teljesein vagy főként, terményekben, naturáliákban megy végbe. Lássuk, mi történik tovább cipészünkkel?

Minthogy tovább akarja növelni éldmiszerfeleslegét: nem cseréli el annak egy hányadát sem a szűkebb közületében még mindig holt kincsre, aranyra (pénzre), hanem munkájával, folyó termelésével továbbra is mindezek előtt existenciáját biztosítva feleslegeivel tovább operál. Végül is azonban az ily módon kedvezően beszerzett nyersanyag feldolgozását napi folyó munkája keretében nem győzi cipészünk. Maga mellé veszi tehát a közület valamelyik élelmiszerszűkében szenvedő tagját segítségül. Ugyanez történik a növekvő közület más hasonlóan meggyarapodott s immár abszolút felesleggel rendelkező tagjai — a szabó, a kovács, az asztalos, a földműves, stb. — részéről. (A termelés II. fázisa.)

A feleslegekkel rendelkezőkkel cipészünk feleslegét a konjunktúra alapján cseréli. Az élelmiszer szűkében szenvedőnek rendszerint nincs elcserélni való árúja, ez csak munkaerejét adhatja cserébe az árúért. Minthogy a felesleggel rendelkező feleslegét szaporítani óhajtja, nem ad annyi árút a rendelkezésre bocsátott munkaerőért, mint amennyi árút ennek felhasználása útján nyer, (hiszen ez esetben teljesen céltalan volna a számára a munkáltatás), sőt érdeke, hogy minél kevesebb árút adjon ellenszolgáltatásul. Így tehát *a felesleggel rendelkező*

⁶⁵⁾ Világos, hogy (most is, később is) két érme közül az lesz a nagyobb kincs, az kerül nagyobb mértékben thesaurálásra, amelyikben több az arany (ezüst) tartalom. Vagyis „a rossz pénz kiszorítja a forgalomból a jó pénzt“. (Gresham törvénye.)

részéről a munkaerő kihasználása s ennek következtében a munkás és munkáltató kiegyenlíthetetlen ellentéte áll elő. Viszont ugyanekkor az is világos, hogy amiként csak cipészünk feleslegeinek megszorodása tette lehetővé, hogy az élelmiszerszükében szenvedők munkarejét egyáltalában igénybe vegye, úgy — elvileg — e feleslegek további szaporodásától függ, hogy a munkaerő ellenében egyáltalában több árumennyiséget adhasson. Cipészünk feleslegei azonban csak az esetben szaporodhatnak, ha termelése fokozódik, termelése csak úgy fokozódhatik, ha saját és munkása termeivényeit minél gyorsabb ütemben cserélheti el, vagyis ha minél többem lesznek mások is, akik feleslegekkel rendelkeznek s ha ezek a feleslegek minél erősebben növekednek. Semmiből nem lehet semmit sem adni. Tehát: *a proletár helyzetjavulásának előfeltétele a munkáltató feleslegeinek szaporodása.* Amiből világos, hogy: *a munkáltató és munkás örök ellentéte megett egy örök érdekközösség húzódik meg: a produktivitás fokozódása, amely mindkettőre nézve hasznot hajt.*

Az élelmiszerszükében szenvedő, éppen, mert nincs egyéb árúja, munkarejét cseréli el áruval. De a munkaerő maga még nem árú, csak lesz belőle árú: a proletár tehát munkáltatójával csupán *virtuális* cserét bonyolít le, igazában nem árút ad neki, csak az árútermelés lehetőségét biztosítja számára rendelkezésére bocsátott munkájával. E munka fejében a cipésztől búzát kap. Igen, de a proletárnak ruhára van szüksége, tehát a búza egy részét ruháért cseréli el a szabóval, kalapossal, stb. A proletár tehát a másik kapitalistától abból az árumennyi s égből vásárol, (cserél), abból él, amit munkáltatójától kap. A munkáltató ahelyett hogy közvetlenül adná a különböző nemű árút: csak egynemű árút ad és rábízza a proletárra, hogy tetszése szerint ossza be szükségleteit. De ha a proletár a saját munkáltatójának nem ad árút, a másik kapitalistának meg csak abból az árúból ad, amit maga is a munkáltatótól kap, akkor nyilvánvaló, hogy *a termelésnek a feleslegek cseréjére alapozott rendjénél lényegében az árúcsere csupán a kapitalisták*

*között, a feleslegekkel rendelkezők között folyik le, mint akik tényleg rendelkeznek áruval, — a proletárnak pedig csak közbeiktatott szerepe van a két cserélő fél között*⁶⁶⁾ Világos, hogy, ha a proletár vásárló (cserélő) képessége munkabére nagyságától függ, akkor a szabó, kalapos, stb. érdekében áll, hogy a cipész proletárja minél nagyobb bért kapjon, hogy tőlük minél többet vásárolhasson. Minthogy ez körbe megy, állítható, hogy: *a munkáltatók érdeke a munkabérek emelkedése*. Azonban ez az érdek, amely mindig „a másik“ munkáltató érdeke, csak akkor teljesülhet, amint láttuk, ha az érdekelt munkáltató termelése fokozódik. Minthogy pedig valamennyi munkáltató egyben érdekelt is, meg „a másik“ is: ennél fogva *a munkabérek általános emelkedése csak a termelés, a produktivitás, általános fejlődése mellett lehetséges*. A termelés, a produktivitás általános fejlődésének, azonban előfeltétele a közület feleslegeinek legalább is csorbítatlan megőrzése. Akár a közület termőföldjéből (bányájából stb.) vész el, akár a szabómester az ő feleslegeivel a közületből való elszakításra kerül: csökken a visszamaradottak feleslegmennyisége, tehát csökken a csere lehetősége, tehát csökken a termelés, a produktivitás fokozódásának lehetősége, tehát romlik a munkáltatók helyzete, s ezzel együtt a munkás helyzete is. Minthogy a proletárt ez magától értetődőleg sokkal súlyosabban érinti, — mert úgyis élelmiszerszükében szenved, — ennél fogva: *mindenek előtt a proletár mindenek felett*

⁶⁶⁾ Ez egészen világosan látható a mezőgazdaságban, amely a natural gazdaság formáját — részben, mert egy évben csak egyszer termel és így feleslegei csak igen lassan szaporodnak, részben, mert termelése mindig bizonytalan, végül, részben a földműves proletariátus rendkívül szűkös voltán — napjainkig megőrizte. Minthogy a földműves proletár — éppen szűkös voltán — hátrányos helyzetbe kerülne búzája további cseréjénél a különböző kapitalistákkal (mesterembekkel) szemben: búza helyett mindjárt a birtokostól kéri egyes szükségleteit (fejlés-csizma, stb.): a csere tehát tulajdonképpen közvetlenül a két kapitalista közt megy végbe.

való és legégetőbb érdeke legalább is az ország csorbítatlanságának és egyetemes gazdasági jólétének életével és vérével való megőrzése. Megfordítva: a feleslegek szaporodása, növekvése lehetővé teszi a proletárok számára a munkabérek növekvését, ezáltal a proletár számára is lehetővé válik feleslegek félretétele, megtakarítás és így beállhat annak a lehetősége, hogy a proletársorsból kikerüljön.⁶⁷⁾

Ami mármost az élelmiszerfeleslegekkel rendelkezők egymás közötti cseréjét illeti: a feleslegek birtokosai a cserét ez esetben is olymódon óhajtják lebonyolítani, hogy feleslegeik növekedjenek, vagyis, hogy több munkatartalmú árút kapjanak, mint amennyit adnak. Ám ez a kívánság — kölcsönös. Világos tehát, hogy *A* kapitalista a kezében levő 100 órai munkatartalmú árúért 110 óra munkatartalmú árút csak az esetben fog *B* kapitalistától kapni, ha ennek valamely okból okvetlenül szüksége van az illető árúra s az illető árúból a piacon elégtelen a mennyiség, vagyis az illető árú cseréje szempontjából a konjunktúra jó. Általában azonban a

⁶⁷⁾ Ez természetesen sohasem volt kétséges az angol proletár előtt — ha csupán ösztönszerűleg is érezte ez igazságot — aki éppen ezért teljes erővel támogatta az angol imperializmust is, viselte a gyarmati háborúkat. Az angolnál — ugye?! — összehasonlíthatatlanul kulturáltabb és felvilágosodottabb magyar munkás azonban a „szocializmus nevében“ természetesen fölborította a frontot, kiszolgáltatotta az országot az ellenségnek s miután darabokra szakították az országot: beszélni is mer, sőt a világba kiabálni, hogy „nem akar több háborút“. — E derék és felvilágosult kultúrájú, önérdékeiket oly kitűnően ösmerő lények még arra sem jöttek rá, hogy a kapitalista és munkás közt éppen az utóbbinak van „fokozott“ mértékben hazája. A kapitalista ugyanis fölöslegei révén végül is mindenütt megélhet, — a proletár azonban az ország pusztulásával magától értetődőleg az ebek harmincadára jut. A kapitalista és a munkáltató közötti érdeke ellentét az osztályharcban, a közöttük fennálló érdekközösség — a produktivitás növekedése — végső soron a közös haza érdekének közös és féltő istápolásában nyilvánul.

csere lehetetlen lenne, mert ha egyszer A is, meg B is felesleggel rendelkezik, akkor okvetlen szükség nélkül egyik sem fog kisebb munkaértékű árut a másiktól elfogadni, illetőleg nagyobb munkaértékű árut a másiktól felajánlani, holott enélkül egyik sem lehet hajlamos a cserére, mert hiszen, ha nem ily módon bonyolítják le kölcsönösen a cserét, akkor nem növelhetik a feleslegüket, pedig mindegyiknek ez a célja.

Ennélfogva a csere a termelésnek a fölöslegekre alapozott rendjénél csak a munkaerő kihasználása alapján jöhet létre, amennyiben a fölösleggel rendelkezők kölcsönösen így számítanak:

— Ebben a pár cipőben ugyan 90 óra, az én munkámmal együtt 100 órai munka rejlik, — azonban én a munkásnak csak 60 órai munkát magában rejlő búzamennyiséget adok, úgy, hogy én mindenesetre 30 munkaóra profitot érek el, — akkor is, ha e cipőt egy másik áruért, amelyekben ugyancsak 100 óra munkatartalom rejlik, cserélem el. Több mint 100 óra munkát tartalmazó árut csakis abban az esetben kaphatok, ha a piacomban szükség honol, illetőleg, ha esetleg valamennyi társam velem megegyezést — kartellt⁶⁸⁾ — köt, hogy árunkat nem cseréljük át másra, csak olyanra, amelyek több mint 100 óra munkatartalommal rendelkeznek. Ez esetben a profiton kívül még hasznunk is lesz, minthogy a konjunktúra kihasználása, vagy a mesterségesen támasztott szükség által nagyobb munkatartalmú árúkat nyerünk, mint amilyeneket rendelkezésre bocsájtunk.

Ha tehát élelmiszerfeleslegek kerülnek egymással való kicserélésre, akkor az árúk ára mindenesetre úgy

⁶⁸⁾ Ez nem jelenti sem azt, hogy a kartell okvetlenül „árdrágító“, még kevésbé azt, hogy okvetlenül „kóros kinövés a termelésnek“. S ha általában elég sokszor tisztán nyereszkedési célok vezetnek is a kartell megkötéséhez: egyetemes gazdasági szempontból soha nem mondható, hogy kárt okoznak, abból az egyszerű okból, mert a fokozott nyereség is végeredményben valami módon ismét felhasználásra kerül és a termelést, tehát a feleslegek szaporodását, az egyetemes jólétét szolgálja. (Németország!)

alakul, hogy az több lesz, mint amennyi munkatartalmú árú — ez a munkabér! — az árú elkészítéseért cserébe adatott (profit-ráta) s az eladási ár, amennyiben lehetséges, több lesz, mint amennyi munkatartalom az illető árúban valóban — tehát a profit-ráta beszámításával — benne rejlik (haszon-ráta). Általában: az árúk ára (csere-értéke) a tényleg fizetett munkatartalom felett az egymással szemben álló feleslegek egymáshoz való viszonyától fog függni: a piac helyzete, a verseny többé vagy kevésbé fokozott volta fogja megszabni a profit- és a haszon-ráta érvényesülésének mértékét. Tehát: *feleslegek cseréjénél az árúk ára (csere-értéke) lehetőleg mindig több (a haszon-ráta mennyiségével), mint amennyi az árú valószínű értéke (tényleges munkatartalma).*⁶⁹⁾

Ha a munkáltató nyereségét mindenek előtt a profit-ráta biztosítja: akkor világos, hogy a versenyben előnyösebb helyzetbe kerül az alacsonyabb munkabérrel dolgoztató s ilyenformán a verseny a munkáltatót a bérek lenyomására készíti, ha versenytársa alacsonyabb munkabérekkel dolgozik.⁷⁰⁾ Tehát: *nemcsak a proletárnak, de a munkáltatónak is érdeke a munkások szervezettsége, amely a bérlenymást megakadályozza.* Ugyanez a szervezettség segíti a proletárokat a magasabb munkabérekhez is.

Amint láttuk: a proletár csak a már termelt feles-

⁶⁹⁾ Ezért mondjuk, ha nincs kereslet valamely sok (vagy művészi) munkát rejtő árú után: nagy az értéke, de nincsen ára!

⁷⁰⁾ Ez az alapvető fontosságú tény egész független attól, hogy egyénileg milyen ember a munkáltató. Ha a legjobb szívé és akarató is, egyébként azonos feltételek mellett megszűnik a verseny- és ezzel a termelési képessége, ha a másik kapitalista alacsonyabb munkabérrel dolgozik. Tehát bezárhatja üzemét, szélnek eresztheti munkásait, ezek azt a száraz kenyeret is elvesztik, amijök volt. A kapitalisták „lelketlensége“, „kizsákmányolási dühe“ s hasonló címek vagy gondolatok alapul vétele mellett elemezni közgazdasági jelenségeket: nagyon téves és hamis kiindulópont, ami további súlyos tévedésekre vezet.

legeből részesülhet, s részesülésének lehető mérvé a legszorosabb összefüggésben van a munkáltató feleslegeinek mennyiségével. Mert a munkáltató feleslegeit termézszerűleg növelni igyekszik a proletár munkájával: innét a merev ellentét közöttük; mert e feleslegek növekedésétől függ a proletár munkabér-lehetősége: innét a szoros érdekközösség közöttük. A munkáltató feleslegének növekvése azonban a többi kapitalista feleslegeinek mennyiségétől függ. Mármost mindenekelőtt: kevesebb azok száma, akik egyáltalában feleslegekkel rendelkeznek, mint akik szűkölködnek, avagy más szóval: sokkal kevesebb a feleslegek mennyisége, mint amennyi a szűkölködők szükséglete: ennél fogva a szűkölködők egy része állandóan munka nélkül van. Továbbá, ha akár több cipőt készít, illetőleg készített cipészünk, mint amennyire szükség van, (abszolút túltermelés), akár valamely okból a többi felesleg tulajdonosának feleslege megcsappan (pl. rossz termés, stb.): a termelt árú nem vehető át (relatív túltermelés), a munkáltató nem dolgoztathatja tovább a proletárt, tehát a dolgozó proletár is elveszti kereseti lehetőségét. így egy időszakos, széleskörű munkanélküliség is fellép, a kapitalisták elcserélhető feleslegeinek megcsökkenése a proletároknak a munkanélküliség folytán megcsökkendő vásárlóképességén keresztül is manifesztálódik. Az. egész jelenség együtt: az időszakos ipari válság, amely tart mindaddig, míg akár a túltermelt árumennyiség elfogyasztásra kerül, akár az elcserélhető feleslegek ismét megnövekednek.

XII. A fölöslegek növekvése. — A pénzgazdálkodás feltépte.

A feleslegek szaporodásával, illetőleg az első emberrel, aki munkabérért teljesít szolgálatot,⁷¹⁾ megszületnek

⁷¹⁾ Az első a rabszolga, pendantjaképpen az első élelmszerfelesleg — erőszakos úton történő — létrejvetelének. Az, hogy milyen jogi formák között részesül a szűkölködő a felesleggel rendelkező feleslegeiből: a kapitalista hatalmi helyzetétől és a termelés természetétől függ. A néger az

tehát mindazok a problémák, amelyek később a legnagyobb lobot vetik. Csak később, egyelőre az ellentétek a tőke és a munka között észrevehetetlenek. Cipészünk, aki folyó termeléséből él: napestig dolgozik. A felesleg, kis tőkéje, amire szert tett és amit immáron egy proletár munkájának felhasználásával növel, csekély és további szaporítást igényel, hogy idővel majd egyáltalában számba jöhessen: tehát nem kerül elfogyasztásra, felhasználásra, abból éppen csak a legszükségesebbet veszi el a mester, ami a mindennapi legegyszerűbb létfenntartáshoz kell. Ez a szó szoros értelmében értendő: mint-hogy az emberek javarészt szegények, tovább is főként árucseré folyik s a mester, aki csak mutatóba lát aranyat, főként természetbeni szolgáltatás ellenében dolgozik. Ebből vesz igénybe a legnagyobb takarékossgal a maga számára s munkásának, segédjének is fizetést csupán így: természetben (házi ellátás formájában) adhat; — ez tehát családtag módjára él a mesternél. Munkájuk, életsorsuk egyforma tehát, a mester egész feleslege jó, ha majd leánya számára a legszükségesebbeket biztosítja (akit talán a segéd fog elvenni). Mester és munkása között tehát az életsorban nincs különbség, ezért ellentét sem ütközik ki köztük. A piac is könnyen áttekinthető még, túltermelésről szó sem lehet: így tehát ipari válság sem állhat be.

A feleslegek szaporodásával azonban cipészünk fokozatosan öt proletárt állít munkába. Ha feltesszük, hogy mindegyik munkaerőn 20%-ot nyer: akkor a segédek útján már annyit keres, mint folyó munkájával. Most, amikor a tőke kamatoztatásával ugyanazon jövedelemhez jut, mint amennyit a saját munkája biztosít a számára, azt hihetnők, hogy immár bőséges feleslegekkel rendelkezik. De nem így van. Világos ugyanis, hogy

európaik között még a XIX. század második felében is rab-szolga volt. A hódítók kisebb száma és a föld megművelése mellett fejlődött ki a jobbagység. Az ipari élet fejlődése és munkásszükséglete szükségszerűleg a jobbagyrendszer megszüntetésére kellett, hogy vezessen.

cipészünk és családja létfenntartása a cipész betegsége, munkaképtelensége, halála esetén tartósan csak akkor lesz biztosított, ha létfenntartása függetlenné válik a saját — magának a cipésznek — a munkájától és ennek helyébe abszolút fölöslegeinek vagyis tőkéjének jövedelme lép, ha létfenntartását erre alapítja. Igen ám, csak-hogy maga a munkáltatásból eredő jövedelem egyelőre nem több, mint amennyit cipészünk saját munkájával elért, ami pedig igényeit sem elégítette ki. A tőkejövédelmet tehát pillanatnyilag ki kell egészíteni (hogy legalább cipészünk igényei fedezetet nyerjenek) s e mellett magát a tőkét növelni kell, hogy annak a jövedelme idővel majd tényleg biztosíthassa az igényeket. Cipészünk tehát folytatja a munkáját, látszólag változatlan marad minden, valójában azonban kis tőkéje, amely azelőtt pusztán a felesleg szerepét játszotta, már a termelés alapvető eszközévé vált: *cipészünk létfenntartása a saját termelésről áttolódik a munkáltatás által való termelésre*. De éppen, mert tőkéje a termelés eszközévé vált és megerősítése, nagyobbra növelése — ami fokozott nyersanyag beszerzést, a műhely fenntartását, az eszközök hibátlanul funkcionáló voltát, végül a munkások rendszeres munkájának biztosítását, vagyis a konjunktúra esélyein való felülemelkedést jelenti — cipészünk legnagyobb érdeke: a saját maga folytatott munkájának eredményéből életstandardja javítására csak minél kevesebbet, tőkéje növelésére minél többet fordít s minthogy e tőke most már a termelés eszköze, felesleggel tulajdonképpen ekkor sem rendelkezik. De éppen a feleslegek lehető szaporításának érdekében egyesül szakmabeli társaival a csere (az árak) szabályozása céljából, s így megkezdődik a céhek szervezkedése. Világos azonban, hogy miután az igények növekvése lassúbb folyamat s miután viszont ily módon az idők folyamán fokozatosan mégis csak javult cipészünk életstandardja minden takarékosága mellett is: lehetővé válik neki is, többi hasonló helyzetbe jutott társának is régi takarékoságuk megőrzése mellett valami aranyra szert tenni. Az arany gyakoribb lett, de még mindig ritka jószág.

Lassanként és fokozatosan cipészünk újabb öt munkást állít be műhelyébe. Már most tízen dolgoznak. Az ily módon elért nyereség már most biztosítja az üzem fenntartását, a konjunktúra minden változóságával szemben. Ez azt jelenti, hogy a kedvezőbb konjunktúra feleslegei biztosítékul szolgálnak a kedvezőtlen konjunktúra hiányai esetére. Hogyan őriztetnek meg azonban e feleslegek a bizonytalan időkre? Megfelelően annak a ténynek, hogy a termelés fokozódásával már mind nagyobb mértékben jelentkeznek abszolút feleslegek: arany formájában. A cipőért kapott búzát, stb. azon a mennyiségen túl, amennyit háztartási és üzemi nyersanyagbeszerzési szükséglete igénybe vesz: aranyért *pénzért*, cseréli el cipészünk, hogy rá ne dohosodjék a búza vagy baja ne essék a sok felhalmozott bőrnek. Aranyért most már könnyen juthat akár búzához, akár bőrhöz, amikor majd szüksége lesz rá. Ezzel megkezdődik a *pénzgazdálkodás*. (A termelés III. fázisa.)

Ha már most az aranyért való cserét elemezzük, szemben a természetbeni cserével: akkor a következőkre jövünk rá:

Láttuk, hogy két teljesen szűkölködő között a csere csak az azonos munkatartalom alapján (nyereség kizárásával) mehet végbe; két fél között, akik relativ felesleggel rendelkeznek, szintén a munkatartalom szolgál a csere alapjául (a nyereség lehetőségével). Mindkét esetben szükségszerűleg szolgál az árúban rejlő munkatartalom a csere alapjául, mert hiszen a cserélők egyéni szükségletének, fogyasztásának kielégítésére szolgál úgy a kapott, mint az adott tárgy; egyformán szüksége van mindkét félnek a csere tárgyára (a második esetben mindkét félnek van némi ideje várni) s minthogy mindkét felet személyes szükségletének kielégítése kényszeríti a cserére, tehát mindkettőnek parancsoló érdeke, hogy legalább annyi munkatartalmat kapjon, mint amennyit ad.

Lényegesen megváltozik azonban a helyzet, amidőn a

cserélő fél abszolút felesleggel rendelkezik. Ezt az abszolút felesleget nem használja fel, nem fogyasztja el és így ha könnyebb megőrzés végett más áru-ra cseréli: akkor egyáltalában nem merül fel számára annak a szüksége, hogy az illető — a kapott — áru munkatartékát vizsgálja, csak az a fontos a számára, hogy emez újabb áru további elcserélésénél, amit majd *tényleg* föl fog használni, ugyanannyi vagy több munkatartalmú árút kapjon majd, mint amennyit eredetileg ő adott ezért Amikor tehát az abszolút felesleggel rendelkező ezt a felesleg árúját „a felhasználhatatlan, elfogyaszthatatlan aranyra (pénzre), mint a felesleg legjobb megőrzési formájára elcseréli, annak munkatartalmával nem törődik (aminthogy az arany (ezüst, drágakő) mivoltának elemzésénél rá is mutattunk, hogy elfogyaszthatatlansága, felhasználhatatlansága folytán ez a kérdés nem játszik, nem is játszhatik szerepet az emberek számára, mint-hogy csak az abszolút feleslegek testesíthetők meg bennük), a fontos csak az a felesleggel rendelkező számára, hogyha egy pár cipőért kapott egy aranyat, egy aranyért ismét beszerezhesse majd egy pár, illetőleg 1½ pár új cipőt, stb. Ahhoz tehát, hogy a cipőt a cipész egy aranyért elcseréli-e vagy nem: semmi köze az arany munkatartalmának, hanem tisztára azon múlik, hogy az aranyat hogy tudja a cipész tovább elcserélni? Ezzel azonban, kapcsolatban azzal a ténnyel, hogy az arany a legkönnyebben forgatható, a legáltalánosabb áru: a gazdasági árucseré forgalom igen nevezetes átalakulása indul meg. *Amikor a fölöslegek oly mértéket értek el, hogy akár aranyra, akár viszont ez ismét áru-ra könnyen átkonvertálhatók, akkor a csere végrehajtásánál kezdenek eltekinteni az emberek az árúk munkatartalmának közvetlen összehasonlításától: ennek helyébe az árért adott s annak elcserélésével ismét nyert arany - mennyiség (pénzösszeg) összehasonlítása lép. Az áru — (arany) — áru viszonyának szemlélete helyébe a pénz — áru — pénz viszonyának szemlélete kerül így és ekkor válik csak tulajdonképen — az árúk munkatartalmi összehasonlításának háttérbe szorulásával, de nem megsemmi-*

sütésével! — az arany csere-eszközzé. Minthogy viszont az arany is abszolút felesleg, meg az áru is, amely aranyra elcserélendő, abszolút felesleg s az aragnál a munka-tartalom nem vizsgálható: *az abszolút feleslegeknek arany ellenében való cseréjénél, az aragnak csere eszközzé való válásánál, a csere mértékeként a munka-tartalom helyébe tisztán a kereslet és a kínálat viszonya lép.* Világos, hogy, ha egyiktől kevesebb van a piacon, a másiktól többet adnak érte: a pénzsűke tehát olcsóbbodással, a pénz-bőve drágulással jár.

Ha a ősei e két szűkölködő között megy végbe, akkor a csere alapja a kölcsönösen egyenlő munka-szolgáltatás: tehát egyik sem nyerhet a cserénél, egyik sem adhatja a másikhöz viszonyítva az árúját drágábban. Már a relatív feleslegek cseréjénél lehetséges a nyereség, minthogy a felek egy bizonyos ideig nem kényszerülnek a cserét végrehajtani, várhatnak s amíg várhatnak, árújukért többet is követelhetnek, mint amennyi a munkatartalma, tehát viszonylag drágább árat szabhatnak érte. Az áru eme drágább mivoltának azonban korlátot szab éppen az, hogy csupán relatív a felesleg s így egy bizonyos idő múlva tulajdonosa kénytelen túladni rajta.

Egészen más a helyzet az abszolút feleslegnél, amelyen — éppen abszolút felesleg mivolta folytán — tulajdonosa nem kénytelen túladni, hanem általa feltétlenül feleslegét szaporítani, azt nyereséggel elcserélni akarja. Minthogy abszolút felesleg van a kezében és semmi sem kényszeríti rá, hogy túladjon rajta: várhat is megfelelő konjunktúrára és így árúját mindig viszonylag drágábban cserélheti el. A felesleg tulajdonosát is fenyegeti azonban veszély: nem akad megfelelő természetbeni csere, az áru megromolhat, stb. — ennél fogva aranyra igyekszik azt tulajdonosa elcserélni. Minthogy azonban az arany csak más árúfelesleg alapján kerül forgalomba: tulajdonképen mindig kevesebb az arany, mint az áru, tulajdonképen mindig az arany iránt áll fenn nagyobb kereslet: ezért az arany a legdrágább áru. Viszont ha az arany a legdrágább áru is, de felhasználhatatlan, elfogyaszthatatlan s így, akik aranyra cserélték el árúju-

kat, szükségszerűleg mindig kénytelenek azt árúra visszacsereélni. Minthogy azonban az aranyért árút csak a felesleg-tulajdonostól kaphatnak (más nem tud mit csinálni az arannyal, nem fogyaszthatja azt el, nem használhatja fel) ennél fogva a felesleg tulajdonosa számára ismét megvan a lehetőség felesleg-árúját drágán eladni. Látnivaló ily módon: a feleslegek két csoportban testesülnek meg: az aranyban és egyéb árúban. A kereslet és kínálat ezek között folyik, ha az egyikből kevesebb van a piacon, a másiból többet adnak érte. Mindez azonban amaz alapvető tényállás épségben tartása mellett megy végbe, hogy az abszolút feleslegekkel való rendelkezés biztosítja a drágább csere lehetőségét. Minthogy pedig a feleslegek jelentkezésével megjelenik az arany is és a feleslegek cseréje mindig az arany felhasználásával nyer lebonyolítást, ennél fogva mondható: *a feleslegek cseréjével, az arany megjelenésével, a pénzgazdálkodás megindulásával az árszint emelkedik.* Ebből önként következük: *a feleslegek növekvésével, az arany, a pénz szaporodásával, az árszint folyton emelkedő tendenciát mutat.* ⁷²⁾

*

Mind e jelenség a pénzgazdálkodással válik világosan észlelhetővé, mert hiszen a feleslegek szaporodása éppen a pénzgazdálkodás jelentkezésében tükröződik: az

⁷²⁾ Lásd már a békében Angliát, Amerikát, ahol az árszint sokkal magasabb volt, mint mindenütt másutt. Ez a jelenség ugyanaz nagyban, mint kicsiben ama tény, hogy a gazdag, előkelő üzlet drágább, mint a szegényes bolt. Ez tulajdonképen csak természetes és kiegészítő része annak a ténynek, hogy ahol sok az arany, ott drága az árú. A produktivitás növekedése csak az ily módon teremtett árszint felett hat olcsóbbítólag. — Történetileg e jelenség abban tükröződik, hogy minél jobban visszamegyünk a naturálgazdálkodás kora felé, annál olcsóbb volt az élet, annál többet lehetett az aranyért kapni. (A „rég, jó idők!“)

árúcsere arannyal való lebonyolítása csak akkor léphet fel, midőn a közületben többen rendelkeznek abszolút feleslegekkel.

Azonban, ha végignézzünk a gazdasági fejlődés eddigi menetén, akkor látjuk, hogy míg az első öt proletár munkájával szerzett nyereség a mester munkáját helyettesítette, addig a második öt proletár munkájával szerzett nyereség még mindig csak a műhely fenntarthatását biztosítja a konjunktúra változásaival szemben. Vagyis azt a nyereséget, melyet a második öt proletár munkája biztosít: a mester nem költheti el, nem használhatja fel saját céljaira, nem vonhatja el az üzemtől, mert különben veszedelembe kerül az első öt ember tartása is (például válság esetén) s ezzel az egész műhely, ami pedig a mester és családja létfenntartását biztosíthatná, minden eventualitás esetére. Tehát a felesleg, ami mutatkozik (s ami éppen aranyban testesül meg) csupán csak kölcsön adható (biztos helyre, kamat ellenében) vagy esetleg valami másfajta árú vásárlása és eladása útján forgatható, — szóval csupán kereskedelmileg, gyorsan mobilizálhatólag használható fel. így az *alaptőke* mellett szükség esetén mindig rendelkezésre van a *tartaléktőke*. Elvonni tulajdonképpen csak ennek a kamatait lehet. Aminthogy ilyen módon, az ezáltal nyert feleslegekből csurran-cseppen a gazdának is és jut a proletárnak is némi készpénz a természetbeni javadalmazáson kívül. Szóval az arany, a pénz, igazában még csak a szorosán vett kereskedelmi forgalomban szerepel, a magánéletben még alig s akkor is csak a kivirágzott céhek fészkeiben: a kialakulóban levő városokban (részben még itt is, a vidéken meg teljesen a természetbeni csere járja). Tehát a *korai pénzgazdálkodás* kora ez. Látnivaló: a feleslegek gyűlnek, de az emberek még általában szegényesen élnek, a saját személyes céljaikra felhasználható feleslegük, aranyuk még kevés. A művész számára ez az idő még nem nyújthat megélhetést: az embereknek még nincs annyi feleslegük, hogy azt művészi termékekre konvertálhassák, hogy a művészt honorálhassák. A művészi alkotó erő azonban él s ha létfenntartását a művész csak asz-

talos vagy egyéb mesterséggel biztosíthatja: a remekbe készült bútorból vagy egyéb ipari alkotásból éli ki művészetét s Hans Sachs, a poéta, a kapta-fia mellett dalol . . .

Éppen azért azonban, mert a felesleg még teljes egészében a tőkének, mint termelő eszköznek tartozéka, mert ennek elvonása magát a termelő eszközt semmisítené meg: távolabbi igényei kielégítésének céljából — ami lehet házépítés, fogat-tartás vagy bármi egyéb — cipészünknek tovább kell dolgoznia, illetőleg további öt emberrel kell üzeme munkásainak számát szaporítani. Immár tizenötön dolgoznak, a manufaktúr korszaka kopogtat (A termelés IV. fázisa.) Az ilymódon elért nyereséget már teljes egészében felhasználhatja a cipész saját céljaira és így állandóan magasabb életstandardot biztosíthat magának és családjának, üzeme minden veszélyeztetése nélkül. Ez az az idő, amikor a tőkés és munkása életsora észrevehető élességgel elválik egymástól. Ez az idő egyben a városi élet teljes kifejlődésének, felvirágzásának, a pénzgazdálkodás teljes erővel kezdő érvényesülésének a korszaka. Könnyű azonban átlátni, hogy egyrészt az emberek általában fokozódó jóléte, vagyonosodása megadja már a megélhetés lehetőségét anélkül, hogy az iparúzés mesterségét korlátozni kellene s anélkül, hogy kartellszerű megegyezéssel kellene az árak emelésére igyekezni, ami mind a cég-<szervezet útján történt; másrészt az árak egységes megállapítása a munkaszervezet és a technika fejlődésével különben is a lehetetlenséggel határossá válik. Így a fejlettebb munkaszervezettel dolgozók számára mind kívánatosabb lesz a cég-rendszer felbontása, a szabad verseny lehetősége. Ugyanekkor a feleslegek megnövekedésével már módjukban van az embereknek a tudós és a művész munkáját honorálni s ilymódon megadatik annak a lehetősége, hogy a tudós és a művész a legteljesebb mértékben tanulmányainak szentelje életét, kiélje ebbeni képességeit s fokozott mértékben alkotasson. Így bontakozik ki a renaissance.

XIII. *A fölöslegek további növekvése. — A tőkés
gazdálkodás kezdetei.*

Idáig jutva a gazdasági fejlődés: tulajdonképen teljesebbé ment az ember eredetileg kitűzött célja; létfenntartása biztosítottá vált feleslegei, tőkéje alapján, amelyeknek a munkáltatás útján való forgatása kényelmes megélhetést biztosít a számára.

De most — és ezért jelent a gazdasági fejlődés szempontjából is hatalmas caesurát a renaissance ideje — ráeszmél az ember, hogy ily módon tulajdonképen még egyáltalában nincs biztosítva a sors eshetőségeivel szemben. Mert ha a tőkés existenciája csupán üzemén alapul, akkor ha az leég, avagy a munkások nem dolgoznak, avagy valamely okból a konjunktúra végleg megszűnik: cipészünk számára ismét nem marad egyéb, mint amit saját munkájával teremt elő (hiszen az utolsó öt ember munkáján szerzett nyereség folytonos felhasználásra kerül). Világos: ahhoz, hogy cipészünk tényleg biztosságban érezhesse magát: termelő tőkétől egészen független, másik tőkét kell magának teremtenie. Magát az egész termelő tőkét kell tartalékolnia.⁷³⁾

⁷³⁾ Ennek a ténynek a felismerése csak magasabb kultúra mellett mehet végbe. Alacsonyabb kultúr-fejlődés mellett a jövedelem feleslege egyszerűen elfogyasztásra, esetleg kincsekben (műkincsekben) való felhalmozásra kerül. így volt ez az ókorban; és így volt a nyugati népek ókorában: a középkorban is. A feleslegek felélésének egyik tünete volt az a féktelen tobzódás, amely Görögországban is, Rómában is bonolt; ugyanez ismétlődik a renaissanceban is, amely részben a fejlődés egy szakának befejezéseként jelentkezik (amennyire t. i. a lelki fejlődésben az ókori népek is eljutottak). Az az egészen hihetetlen mértékű áldozatkészség a művészettel szemben, ami ezidőben (s megfelelően az ókorban is) tapasztalható: sokkal kevésbé a művészetért való tiszta és odaadó rajongásból, de sokkal inkább a feleslegek két kézzel való pazar szétszórásából származott. — Ezért jelentkeznek ez időkbén csak nagy jövedelmek; de sohasem lesz belőlük igazán nagy vagyon. Ezért az is, hogy egy-egy konjunktúra végleges elmúlása — például egy város kikap-

Cipészünk tehát tovább dolgozik, illetőleg fokozatosan újabb öt — összesen húsz — embert állít be üzemébe és az a munkaeredmény, amit ily módon elért: az már nem kerül szükségszerűleg fölhasználásra üzeme vagy családja részéről, ez már termelő tőkéjén túl jelentkező abszolút felesleg lesz.

Mi történik ezzel a felesleggel? Világos, hogy cipészünk ennek szaporítására törekszik, mert ily módon válhatik létfenntartásában üzemétől függetlenné. E felesleg szaporításának pedig két módja van.

Az egyik az, hogy e felesleget befekteti üzemébe, hogy az még többet jövedelmezzon.

csolódása a tengeri forgalomból stb. — végzetesen hat a tőkésekre (s ezzel az egész városra): minthogy a tőkefeleslegek mindig elfogyasztásra kerültek, a konjunktúra végleges elmúlása rögtön a termelő tőke sorvadását idézi fel. Ugyanez a lelki habitus ma is szemlélhető a meggazdagodott parasztnál és a parvenue-nél, aki napokon keresztül tartó dáridót, illetőleg „Lucullusi“ (!) lakomát rendez és összevásárol minden „módis“ dolgot, illetőleg műtárgyakat komoly esztétikai szükségérzet nélkül, mert *tényleg* gyönyörködni még mindig csak az aranyban, illetőleg az ékszerben — azokban a bizonyos boutonokban, stb.! — tud. A fő csak a megélhetés bőséges biztosítottága, ezen túlmenőleg nem is törekszik a paraszt, ezt egész fölöslegesnek véli. A feleslegek birtokában való szorgalmas tovább dolgozás, a tulajdonképeni vagyonszerzés csak sokkal szélesebb horizontú és messzebb néző perspektíva mellett jelentkezik (itt a különbség a meggazdagodott paraszt és az intelligensebb parvenue között!), mikor már nem a nyers természettel, hanem a társadalmi élet által teremtett eshetőségekkel és lehetőségekkel szemben akarja magát biztosítani az ember s nemcsak magát, de utódai sorsát is. Éppen ezért, hogy ugyanekkor az igények bizonyos mértékű dematerializálódása jelentkezik s a feleslegek további fokozásának igazi célja: a rang, a cím, vagy a tiszteletet gerjesztő kitűnésnek bármely módja (pl. jótékonyág), amik végeredményben mind egyet jelentenek: tekintélyt, prestíget, hatalmat — fokozott biztosságot egyrészt, a fölösleg tovább növelésének fokozott lehetőségét másrészt.

Hogyan fokozható az üzem jövedelme? A konjunktúra növelésével. Hogyan növelheti cipészünk üzeme konjunktúráját? Úgy, hogy olcsóbbítja árúját.

Hogyan olcsóbbíthatja árúját?

Akár úgy, hogy tényleg olcsóbban adja, mint konkurrencsei, akár úgy, hogy hitelt nyújt.

Olcsóbban csak úgy adhatja árúját, ha ugyanazon erő kifejtéssel többet termel, mint versenytársai. Ennek a lehetőségét éppen az adja meg, hogy, mint láttuk, a tudósok munkája ez időben már honorálhatóvá válik, ezek teljes erővel szentelbetik magukat kutatásaiknak, s így mind gyorsabb ütemben és fokozott mértékben jelentkeznek a különböző *találmányok*. Csakhogy ezek realizálásra kerülve: a gépek, az ezek elhelyezésre szükséges épületek — szóval az egész gyári berendezés — nem képezik az árucseré-forgalom tárgyát, csak a produktumaik lesznek azokká. Az a felesleg tehát, ami mind e felszerelésben nyer elhelyezést: holt tőkévé válik: tehát éppen csak az üzem fenntartásától független új tőkével — az előbb említett felesleggel — létesíthető. Világos, hogy miután a gyár (a föld) maga nem tárgya az árucseré-forgalomnak, csak produktumaik, e holt tőke értéke mindig a termelt árúk értékétől függ. (A terméketlen föld, az idejét múlt gyári berendezés értéktelen.) További fölösleg, arany (élő tőke) nélkül tehát, amely a földet megművelje, a gyárat munkában tartsa: a holt tőke értéktelen. — Látnivaló, hogy feleslegei befektetésével a tőkés eredeti üzemét tulajdonképpen megkettőzi, megháromszorozza, stb. De hiszen ha gyára leég: akkor ismét csak koldusbotra jut. De nem! A feleslegek egy része éppen a gyár (szóval a tartalékul szolgáló második tőke) *biztosítására jut*. Holt tőkék és biztosítás létrejöttének tehát a tőkefelesleg képződése az előföltétele.⁷⁴⁾

⁷⁴⁾ Az ősi földbirtoknál ezt a tőke-felesleget a jobbágság munkacereje szolgáltatta. Éppen ezért: megfelelő váltság nélkül a jobbágy-felszabadítás a birtokos romlásba jutására, vezet. A birtokos romlása viszont — mint minden kapitalista

Az áru olcsóbbóságát jelenti a *kivitelezés* is. Azonban ehhez is tőkefelesleg szükséges. Ha ugyanis egyebet nem is, de a munkabért — hiszen a proletár élelmiszerszükében szenvedő! — feltétlenül ki kell fizetni, holott az üzemi tőke ezt az összeget sem nélkülözheti. Ugyanakkor azonban az is világos, hogy azok az árufeleslegek, amelyek éppen a tőkefeleslegnek a gyárba való befektetésével állnak elő, az üzem fenntartásától független, abszolút biztos és könnyen mobilizálható fedezetet nyújtanak hitel igénybevételére, amelynek szükségessége elsősorban éppen a munkabérek kifizetése okából következik be, hiszen a pillanatnyilag eladhatatlan áru máskülönben felemésztené az egész felesleget, a gyártást tehát nem lehetne folytatni, a munkásokat el kellene bocsátani, stb. A gyáros tehát hitelnyújtás mellett, hitelt is vesz igénybe — és ez képezi a másik módját az elért fölösleg szaporításának: a felesleg, aranyra konvertálva, kamat ellenében kölcsönbe adásra kerül.

Látnivaló, hogy *a növekvő abszolút feleslegek mellett az ezek növelésére való törekvés folytán úgy a kivitelezés, (az áruk kedvezőbb felkínálása céljából), mint a hitel igénybevétele (a termelés fenntartása és fokozása céljából) egyrészt szükségszerűvé, másrészt lehetségessé válik. így épül a növekvő vagyonosodáson — az első pillanatban látszólag paradox ellentétképpen — a hitelgazdaság.* Egyben világos az is, hogy az arany befektetése az árútermelésre nagyobb, kölcsönbe adása árúfedezet ellenében sokkal kisebb kockázatú, az előbbi formájú felhasználása a tőkének tehát természetesen nagyobb, az utóbbi kisebb kamatozással jár.

Akármelyik módon is kamatoztatja azonban cipészünk feleslegét, végül is eljut oda, hogy a felszaporodott tőke, illetőleg annak a további kamatja biztosítja a megélhetését, egészen függetlenül eredeti üzemétől, sőt gyártótól. Tehát egészen új tőke képződött, amely cipészünk

romlása — mindazoknak az anyagi romlásával jár, akik a kapitalista fölöslegeiből élnek.

megélhetése alapjául szolgál, szemben a régi (az üzemi) tőkével, amely a termelést szolgálja. *Míg tehát cipészünk eredetileg folyó munkájából, majd termelő tőkéje hozadékából (munkásai és a saját munkájából) élt, most már kizárólag és teljesen a munkáltatás által való létfenntartás állapotába jutott át s többé nem folyó termeléséből, hanem feleslegeivel termelve, feleslegeiből él. Az arany, eredetileg a munka, a termelés eredménye, így a munka, a termelés eszközévé lesz. Ezt a vagyoni helyzetet nevezük közönségesen kapitalizmusnak, nagytőkének, magát a termelésnek e módját pedig tőkés-gazdálkodásnak. Cipészünknek e helyzetben már nem kell dolgoznia: a kétkezi munkában nem is vesz már részt. Annál intenzívebb munkát ró rá feleslegei elhelyezésének és forgatásának kellő ellenőrzése és irányítása. A kétkézimunka helyébe az ennél sokkal magasabb rendű organizatorikus munka lép. Más eset, ha feleslegeit egyszerűen csak kölcsönadással szaporítja, aminek egyik módja részt venni vállalatok létesítésében. így megjelenik a részvény, a járadék, kifejlődik az értékpapír-piac, a tőzsde. De ez esetben a jövedelem lényegesen kisebb lesz.*

Amíg a feleslegek mennyisége kevés, illetőleg a munkáltató termelőtőkéjének hozadékából él: a munkabér is csak kevés s csak a termelő tőke hozadékának megfelelő lehet: natural gazdálkodás mellett tehát a munkabér is természetbeni. Annak megfelelően, ahogy a termelő tőkén túl halmozódnak fel a feleslegek: az ennek megfelelően ugyancsak növekvő munkabérek mindnagyobb része aranyban, pénzben kerül kifizetésre s ez kizárólagossá válik akkor, mikor a munkáltató a termelési folyamat fenntartásában termelő tőkéje hozadékától függetlenül válva, tehát árúja értékesítésétől függetlenül, feleslegeiből fizeti ki a munkabért (ami egyben azt is jelenti, hogy „előre“ fizeti azt, mielőtt az árút értékesíthette volna, a naturálgazdaság korszakával ellentétesen).⁷⁵⁾

⁷⁵⁾ Az extensív földbirtoknál, ahol a felesleg képződése lassú: a pénzzel való bérfizetés csak minimális mértékben lehetséges. Mind nagyobb mértékben lép azonban ez a föld-

Milliók közöttben, egy országban, a gazdasági fejlődés természetesen nem homogén, hanem heterogén. Az élelmiszerszükében szenvedők közül egyesek minden időben részben fokozott munkájukkal, részben takarékoságukkal kis tőkét teremtettek és teremtenek maguknak és e kis tőkét azután különböző ügyességgel és szerencsével forgatták és forgatják. így azután tarka egyvelegben egymás mellett találjuk mind az előbb felsorolt fokozatokat. Vannak, akik pillanatnyilag is abszolút élelmiszerszükében szenvednek: a proletárok. Vannak, akik folyó termelésükből élnek (kis paraszt, kismester). Vannak, akik üzemük jövedelméből szépen megélve s szorgalmasan tovább dolgozva, tovább szaporítják vagyonyukat (kisebb birtokosok, műhelytulajdonosok) s végül vannak, akik tőkés gazdaságot folytatva: organizálják, irányítják, ellenőrzik a munkát (gyárosok, nagybirtokosok). Általában, de nem okvetlenül, a fejlődés sorrendjének megfelelően az alsóbb fokozatokba több, a felsőbbe mind kevesebb számú ember tartozik.

Azonban világos, hogy a tőkés gazdálkodás folytatásával, ami a kedvezőbb nyersanyagbeszerzés lehetőségét, nagyobb számú munkás dolgoztatását, majd a gépek alkalmazását biztosítja: a feleslegek gyorsabb ütemben és nagyobb mértékben szaporíthatók, mint ahogyan arra a nem-tőkés gazdálkodók képesek. Ennélfogva a tőkés gazdálkodás felléptével az eme fokozatba tartozók feleslegei gyorsabban és nagyobb mértékben szaporodnak, mint a többieké.

E feleslegek szaporodása azonban a termelés növelése útján megy végbe, ami viszont a proletárok (hivatalnokok) mind nagyobb tömegű dolgoztatásával, folyton nagyobb tömegű nyersanyag igénybevételével történik. Minthogy a tőkés termelés lényegéhez tartozik, hogy a

birtoknál előtérbe intenzív gazdálkodás mellett, amelynél a termés hozama önmagában is nagyobb, az időjárás rendkívüli befolyása is erősen csökken és így a feleslegek szaporodása meggyorsul.

feleslegek javarésze újabb árú termelésére használtasák fel: ily módon a tőkés-termeléssel kapcsolatosan egyrészt folyton növekszik a munkások és a hivatalnokok száma, folyton növekszik a nyersanyag szükséglet, másrészt a tőkés termelő feleslegeinek — az arany — javarésze munkabér, hivatalnoki fizetés, nyersanyagbeszerzés stb. formájában időlegesen a nem-kapitalisták kezébe kerül. Ezek az aranyat ismét elcserélik: vásárolnak vele a másik tőkés termelőnél is, de vásárolnak a nem-tőkés termelőnél, a kismesternél (a cipésznél, a szabónál, az asztalosnál) is. Ily módon azonban a nem-tőkés termelők, sőt az egészen nincstelének is aranyhoz jutnak s minthogy az árú bősége folytán ez mindig átváltható a szükségelt cikkekre, a nem-tőkés termelő is ilyen formában őrzi árúfeleslegét egyrészt, ő is arannyal fizeti a munkabért másrészt, amint hogy a nincstelének is aranyért szerzik be szükségleteiket, — szóval általában: arannyal fizetnek az emberek.⁷⁶⁾ Vagyis: *a tőkés termelők mind nagyobb mértékben növekvő, aranyban megtestesülő feleslegei mint munkabér és nyersanyag-ellenérték a gazdasági életbe jutván: a pillanatnyi, a relatív feleslegek mind szélesebb körben testesülnek meg aranyban és így mind fokozottabb mértékben szűnik meg a*

⁷⁶⁾ Nincs kenyérem, de van finom szattyánbőröm, a földművesnek van egy métermázsa búzája, de nincs cipője. Köztem és a földműves között csak természetbeni csere jöhetne létre: én adok cipőt neki, ő ad búzát nekem, abszolút feleslegről, aranyról egyikünkénél sem lehet szó sem. Ám cipőm nincs; a szattyánbőrt tehát a cipőgyárhoz viszem, akitől kapok egy aranyat, az aranyért megkapom a búzát a földművestől, a földműves az aranyért cipőt vesz a gyárostól. A kapitalista aranyával nyer tehát lebonyolítást az árúcsere azok között is, akik egyáltalában nem rendelkeznek abszolút felesleggel, de így — pillanatnyilag — aranyra konvertálták relatív feleslegüket. Ugyanígy kerül az arany a munkás kezébe is és általa a másokéba, — csak a munkás nem tényleges árút, hanem munkaerejét adja a munkáltatónak.

természetbeni csere és lép helyébe az árucserének arannyal való lebonyolítása. Ily módon kurrens árává válik az arany, noha az emberek javarészének nincs abszolút feleslege.

XIV. *A fölöslegek további növekvése. — A tőkés gazdálkodás ténylegesítése.*

Ama tény, hogy a tőkés gazdálkodás mellett gyorsabb ütemben és nagyobb mérvben nőnek a feleslegek: fokozott mértékben teszi lehetővé a proletárok számára, hogy a feleslegekből nagyobb részt kapjanak. S miután a nagytőkés feleslegeivel dolgoztat, (tehát a munkabér nem függ közvetlenül az árú termelésétől, t. i. nem annak értékesítéséből nyer kifizetést, hanem, amint láttuk, ez „előre“ fizettetik): a ténylegesen nagyobb bér követeléséhez most már a munkaidő csökkentésére való törekvés (ami szintén béremelést jelent) is hozzájárulhat. Amint-hogy tényleg a kapitalizmus kifejlődésével a munkaidő fokozatos csökkenése jár karöltve, nem egyszerűen azért, mert a munkások követelik, hanem elsősorban azért, mert ezzel — a fokozott feleslegekkel kapcsolatban — áll csak elő ennek a lehetősége és pedig annál nagyobb mértékben, minél nagyobb mérvű lesz a feleslegek felhalmozódása. A kapitalisztikusan fejlettebb országokban tehát rövidebb lesz a munkaidő, mint a kapitalisztikusan fejletlenebbekben. — Ugyanez áll természetesen az összes szociálpolitikai követelményekre: mindezek csak akkor és oly mértékben valósíthatók meg, amikor és amennyiben a fölöslegek növekvése életbeléptetésüket lehetővé teszi. Hogy a munkás egyáltalában fizethessen járulékot a munkásbiztosító pénztárnak: az munka-bérétől, ez pedig a munkáltató feleslegeitől függ. Hogy a munkáltató a maga részéről mennyivel járulhat a munkásbiztosításhoz: ez ismét feleslegeitől függ, stb. Éppen ezért a legnagyobb naivitások közé tartozik szociálpolitikai követelményekkel fellépni pl. Magyarországon egyszerűen azon az alapon, hogy az már megvan —

Angliában! A szociálpolitika sohasem a törvényhozás, hanem elsősorban mindig a fölöslegek mérvének a kérdése.⁷⁷⁾

Ugyanekkor az is világos, hogy amikor a kapitalisták növekvő számú alkalmazottai munkabérüket más kapitalistáknál és nem kapitalistáknál (a szabónál, stb.) elcserélik más árukra: ezek forgalma, kereseti lehetősége növekszik, s ők is többet fizethetnek munkásaiknak. S minthogy végeredményben valamennyien a kapitalisták árúit (például a cipővétel útján a börgyárosokét) fogyasztják fokozott mértékben s így a kapitalisták forgalma, feleslege növekszik: a kapitalisták munkásai is jobb munkabérekhez juthatnak. Ezzel az egész körforgás előlről kezdődik: most ismét többet költhetnek a munkások, növekszenek a többiek feleslegei, stb., — tehát *a kapitalizmus mind szélesebb körre kihatóan a feleslegek egyetemes növekvésére, az általános jómód fokozatos emelkedésére vezet.*

Így tehát a tőkés termelés mellett a nem-tőkés termelők is gyarapodnak. Minthogy azonban a tőkés termelők a gazdasági versenyben előnyben vannak a nem-tőkés termelők felett: ez utóbbiak

⁷⁷⁾ Ebből azután rögtön az is következik, hogy alapvető Levédés a választói jog nagymérvű kiterjesztésétől lényegesebb tényleges eredményeket várni ott, ahol az anyagi előfeltételek nem állnak fenn. Anyagi kérdések nem intézhetők el egyszerűen szavazással. Kultúrátlan tömegek mellett azonban éppen az ilyen tendencia érvényesülése fenyeget, ami a termelés tönkremenetelére s ezzel — mindenekelőtt a proletariátust sújtó — katasztrófára vezet. Ebből megint az következik, hogy a választójog mindig csak megfelelő műveltségi cenzus — minimálisan az írni-olvasni tudás — alapján terjeszthető ki. — Magyarországon az általános választói jog azonnal a „föld-reformot“ vonta maga után: a legsúlyosabb csapások egyikét, amely a termelést és ezzel a proletariátust érthette. S e „jog-kiterjesztés“ eredménye gyanánt a szocialista párt, amelynek a legteljesebb erővel kellett volna e szörnyűség ellen állást foglalnia, amely első-sorban a proletariátust sújtja: támogatja azt!

csak a saját termelési körükön és lehetőségükön belül gyarapodhatnak kis tőkékkel, ellenben a versenyt a nagytőkével nem vehetik fel. (A műasztalos kis tőkékével igen jól prosperálhat, de nem kezdhet versenyt a bútorgyárral.) Mít csinál tehát a cipész, a szabó, stb., akik a maguk üzemében felesleget is tudnak elérni, de kis-méretű feleslegeikkel meg se kísérelhetik, hogy tovább fejlesszék üzemüket, mert a gyárüzem keretében már képtelenek volnának a versenyt állani? Mindezek felhasználva azt a helyzetet, hogy a tőkés gazdálkodás számára életszükséglet a hitel egyrészt, s viszont gond nélkül nyújtható hitel másrészt: aranyukat kamat ellenében a tőkés gazdálkodóknak kölcsön adják, ami az utóbbiak további fejlődési lehetőségét jelenti. Ilymódon a kör bezárul. A tőkés termelőktől kiinduló arany oda teljes összegében visszatér és a tőkés termelés további fejlődését szolgálja.

Ha azonban a tőkés gazdálkodás a jólét általános növekvésére vezet, akkor miből táplálkozik a vád, hogy a kapitalizmus existenciák ezreit teszi tönkre s hogy árnyékában a legnagyobb nyomor dúl? Ami az első vádat illeti: ez igen lényegesen túlzott, igazában nem is veendő komolyan. A gyári üzem ugyanis általában egé-
 “ szén másfajtájú árút szolgáltat, mint a kisüzem. (Tömeg-
 » cipő s mérték szerint készült cipők, stb.) Ennélfogva ezek tulajdonképpen és lényegében nem is versenyeznek sohasem egymással. A helyzet rendszeresen úgy alakul, hogy az olcsóbb gyári portéka hozzáférhetővé válik a szegényebb tömegek számára is, míg a kézműves tovább és még jobban prosperál éppen a vagyonosodó, a kapitalista körökre támaszkodva. Látnivaló a tévedés forrása: az emberek mindig a különböző tőke-nagyság alapján ítélik meg a vállalatok versenyképességét („a kis hal megeszi a nagy halat“), pedig ez csak azonos minőségű áru-produkció mellett áll, — ha azonban az árúk különbözők, akkor ezek minősége s nem a tőke-erők nagysága szabja meg a verseny lehetőségét. Éppen ezért nem volt és szó sincs arról a bizonyos elproletari-

zálódásról, ami a gyáripár következtében lépne fel.⁷⁸⁾ A legnagyobb ritkaságok közé tartozik, hogy a gyári árú azonos legyen a kézműárúval és így csakugyan azonos feltételek mellett kerüljön versenyre a sor, de ez még az ily esetben is általában lassú folyamat szokott lenni. (Például a takácsmesterség megszűnése.) Tényleg és komolyan a kapitalizmus csak az által teremt nehéz helyzetet a kisüzemek számára, mert a munkabérek erős emelkedését idézi elő és a kis cipész egyáltalában nem vagy csak igen nehezen képes a cipőgyárak számára elfogadható feltételeket teljesíteni. A proletárok tömegének növekvése nem is a kisemberek pusztulásán, hanem a falusi nép bevándorlásán alapszik, ez a tömeg pedig — és ez egyben felelet a második vádra — éppen azért áramlik a városokba, mert a kapitalizmus jobb életlehetőséget biztosít. Ha az immigráció nagyobb mértékű, mint a kapitalista termelés folyamatának fejlődése: akkor természetesen nagy munkanélküliség és nyomorúság jelentkezhetik, annál is inkább, mert a termelésnek a kapitalizmusig eljutott fejlődésével a piac teljesen áttekinthetetlené vált, a válságok jelentkezése elkerülhetetlen. Az ily módon föllépő nyomorúság ríktó ellenében áll a kapitalista jólétével, — azonban demagógiánál nem egyéb a két egyidejű jelenséget egymással okozati kapcsolatba hozni.

Ugyanakkor azonban, mikor a kis- és nagyüzem közt a termelt árúk különbözősége folytán a legtöbb esetben tulajdonképpen nincs verseny, — ez, szükségszerűleg, a legnagyobb erővel lép fel a nagytőkések azonos versenyfeltételű üzemei között.⁷⁹⁾ E verseny

⁷⁸⁾ Mennyire nincs ez így: arra beszédes példa Magyarország, ahol 1867-től a kapitalizmus igen gyors és igen heves térfoglalása ment végbe, anélkül, hogy — tudtunkkal — egyetlen műhelytulajdonos is proletársorsra került volna.

⁷⁹⁾ A tömegárút produkáló műbútorgyár nem jelent versenyt az egyéni tervek alapján dolgozó műasztalosra, de két bútorgyár között a legerősebb harc indulhat meg. Azonos versenyfeltétel van azonban például a kis- és nagy-

kartellra vezet a tőkeerők egyenlősége, frustre (a többi vállalat felszívására) a tőkeerők egyenlőtlensége esetén. Ez a folyamat azonban — magától értetődőleg — mindig csak a szóbanforgó szakmabeli nagytőkére terjed ki s teljesen érintetlenül hagyja általában a többi tőkét.⁸⁰⁾ Végeredményben tehát elmondható, hogy *kapitalista gazdálkodás mellett a nagytőkék erős gyarapodása — akkumulációja — megy végbe, a tőkék általános és egyetlen kézbe való szükségszerű felszívásáról — koncentrációjáról — azonban szó sincs, éppen ellenkezőleg: szükségszerűé g új tőkék keletkeznek éppen a nagytőkék fokozott termelése következtében.*

A tőkés termelés tehát érezhető visszahatást gyakorolván általában a termelésre, rendkívüli erővel fejlődik tovább s minthogy a tőkés termelőtől függenek mindazok, akik, mint munkások, hivatalnokok, szállítók, stb. vele összeköttetésben vannak, a tőkés termelők aránylag kis-számú osztályától mind több ember válik függővé. Ily módon ez osztály mindjobban fokozódó gazdasági és ezzel politikai túlsúlyra jut és az egész gazdasági élet mind fokozottabb mértékben a tőkés termelés jellegét ölti magára. Miben nyilvánul ez? Abban, hogy mind nagyobb fontosságot nyer az árútermelésben és cserében az abszolút feleslegek mérve, tehát a kapitalista rendelkezésére álló arany mennyiség, a tőkeerő egyrészt s ezzel kapcsolatban a hitelkészség és a hitel igénylés másrészt. Akinek nincs a viszonyokhoz mért (a verseny sikeréhez elegendő) tőkéje, illetőleg hitele, az legfeljebb csupán mint kisebb mester existálhat. A tőkés termelés erősebb fejlettsége mellett azonban ez úgy gazdaságilag, mint politikailag keveset jelent.

üzemű petróleum-kút vagy szénbánya tulajdonosa, továbbá a búzát termelő kis- és nagybirtok között is: mindegyik ugyanazt az árút produkálja.

⁸⁰⁾ L. Amerikában: petróleum-király, acél-király, vasut-király stb., — ezek mellett azonban tömegével keletkeznek és szaporodnak el a kisebb tőkések is.

XV. *A tőkés gazdálkodás térfoglalásának külső ismérve:
az arany-valuta.*

Láttuk, hogy a tőkés abszolút feleslegekhez jutván: ezt (egészben vagy részben) aranyban őrzi és ez arannyal (pénzzel) fizet az árúért, a munkaszolgáltatásért, arannyal fizeti az adóját, stb. Viszont mindazok, akik ez aranyakhoz jutottak (az árú-tulajdonosok, a munkások, az állam): ismét ez arannyal fizetnek az árúért, a munkaszolgáltatásért, stb. Az arany tehát ily módon kurrens — a közforgalomban keringő — áruvá válik.

Azt az állapotot, midőn az arany kurrens áruvá válik s arannyal kerül lebonyolításra minden fizetési kötelezettség és az egész árúcsere forgalom: arany-valutának nevezzük. Minthogy, amint láttuk, e helyzet azáltal következik be, hogy a kapitalisták feleslegeiből élnek és ezzel dolgoztatnak s a kapitalisták ez abszolút feleslege jut munkabér és hivatalnoki fizetés formájában a proletárok kezébe, akik tehát szintén feleslegekből — a kapitalisták feleslegeiből! — élnek: az arany-valuta bekövetkezte azt az állapotot jelzi, midőn az ország lakosságának egyeteme többé nem az ország folyó termeléséből, hanem az országban felgyülemlett feleslegekből él.

Az aranyvaluta tehát a termelés fejlődésének, a feleslegek felhalmozódásának eredményeként lép fel és így fejlődési kategóriát képez. Abból, hogy az aranyvaluta a gazdasági fejlődés eredménye, következik, hogy az arany-valutára nem lehet tetszésszerűleg, egyszerű és önkéntes elhatározással „áttérni“, — abból pedig, hogy a feleslegek felhalmozódásának eredménye, következik, hogy — ha a feleslegek alapján kerül az árú-csere lebonyolításra — nem lehet előle kitérni. Végül: mint-hogy az arany-valuta a gazdasági fejlődésnek, a termelés növekvésének eredménye s minthogy a feleslegek szaporodása, az arany jelentkezése a szabad testi vagy

lelki erő kifejtés eredménye, mondható, hogy: az *aranyvaluta természetes (naturalis) rendszer*.

Az aranyvaluta rendszerének jellemző vonása, hogy benne az áthárítódás folyamata elvileg ismeretlen. Munkabéremelés esetén ugyanis bár a munkáltató részéről mindig jelentkezhetik a törekvés, hogy a megcsökkent profit-rátát a haszon-ráta növelésével pótolja — a munkabéremelést a fogyasztóra áthárítsa —: de ezt a szabad verseny (ha nincs kartell) éppen, mert felesleg van, mert így nagyobb a kínálat, mint a kereslet, lehetetlenné teszi mindaddig, míg kellő nyereség mutatkozik a termelés folytatására. Ugyanez áll minden egyéb megterhelés (adók, szállítási díjak emelése, stb.) esetén, amelyek mind a nyereséget terhelik és így tényleges áldozatot rónak a felesleg tulajdonosára, amit az a verseny folytán ugyancsak az áthárítódás lehetősége nélkül kényszerül viselni s visel is mindaddig, míg pl. az adó a nyereséget nem veszi oly mértékben igénybe, hogy a további termelést lehetetlenné nem teszi. A nyereség megcsökkenését, ami ily módon éri a kapitalistát ez egyébként szükségszerűleg a produktivitás fokozásával, a forgalom növelésével igyekszik eltüntetni. A termelésnek a fölöslegek cseréjére alapított rendjénél tehát az áthárítódás jelensége csak kivételesen, a verseny hiánya vagy a nyereségnek a termelés további fenntartását lehetetlenné tevő megcsökkenése esetén következik be.

Aranyvalutánál tehát az árúknak — például a búzáknak — a drágulása, a felesleg tulajdonosa számára tényleges és maradandó nyereséget jelent (nem csupán konjunkturálisát, mint a papírvalutánál láttuk); épp így az adójövedelem növekvése is több jövedelmet jelent az államkincstár számára. Maga a drágulás vagy olcsóbbodás pedig — eltekintve az áthárítódásnak fentebb jelzett abszolút szórványos eseteitől — kizárólag a kereslet és kínálat egymástól való viszonyától függ. Az ipari termelés azonban, amely mechanikus és pusztán az emberi munkától függ, azonnal fokozódik, ha hiány, a kereslet

fokozódása érezhető. A drágulás vagy olcsóbbodás alapoka nem is itt, hanem az embertől jelentékeny mértékben független nyersanyag (mezőgazdasági és ásványi anyag) termelésében rejlik. Rossz termés esetén a búza drágulása nem a munkabérek emelkedése folytán idéző elő további drágulást, (mert az áthárítódást, amint láttuk, a verseny megakadályozza), hanem a rossz termésrel kapcsolatosan a nyersanyag legtöbbször általánosan esőkként kínálata, ami a másik árutulajdonos nyereségét jelentős mérvben csökkentheti. Gyakorlatilag azonban a behozatal folytán ez is kevésbé érvényesül s ezért aranyvalutánál az árak meglehetősen stabilak.

Az arany-valuta érvényesülése a lakosság, illetőleg az ország egyeteme szempontjából azt jelenti, hogy végeredményben az ország abszolút felesleggel rendelkezik. Amint láttuk: az ember az abszolút felesleg erejéig gazdaságilag szabad, a feleslegekkel azt teheti, amit akar, hiszem életfenntartása biztosított. Ugyanez áll a sok egyes lakos egyetemességére: az államra is. Tehát: arany-valuta mellett a behozatal elvileg szabad. Igen ám, de a gazdasági szabadság csak a felesleg erejéig terjed. Hogyan nyer mármint az árúcsere forgalom csupán a feleslegekre korlátozást? Úgy, hogy a felesleg aranyban testesül meg s arany-pénz gyanánt cirkulál. Minthogy pedig senkisémet vásárolhat többet, mint amennyi aranya — pénze — van: elvileg szó sem lehet több árú behozataláról, mint amennyi felesleg az országban tényleg van. így tehát a behozatal észrevehetetlenül, de automatikusan arra a fölösleg- (arany-) mennyiségre korlátozott, amivel az ország rendelkezik. Kézenfekvő azonban a lehetőség, hogy a behozatal teljes szabadsága mellett mind az arany a külföldre szivároghat, amit a hitelbe vétel is elősegíthetne. Ahol azonban kevesbedik az arany, ott olcsóbb lesz az árú; a belföldi árú tehát akár a nyersanyag, akár a munkabér olcsósága folytán versenyképes lesz a külföldivel, tehát megindul a gyártás folyamata s minthogy a belföldön több árút kapni ugyanannyi aranyért, mint a külföldön, a behozat-

tal már most a feleslegek keretén belül is automatikusain korlátozódik. Másrészt az arany-valutás országból — ez ipso facto feleslegekkel rendelkezvén —: a kivitel is szabad, természetesen ismét a feleslegek erejéig. Ha a feleslegeknél többet visznek ki: akkor rögtön drágulási folyamat áll be, még pedig oly mérvben, hogy az illető árúért több aranyat kapni a belföldön, mint a világpiacra. Ez ismét automatikusain gátolja a kivitel s így közvetve ismét az arany (illetőleg az egyéb árúkból való feleslegek) megóvásához vezet. Tehát: *arany-valutánál a kereskedelem elvileg teljesen szabad volta mellett is úgy a kivitel, mint a behozatal észrevehetetlenül az abszolút feleslegek erejéig nyer korlátozást az árak útján.*

A fentiekből egyben következik, hogy: az aranyvalutás államban az árak normálisan mindig a világpiaci szint körül ingadoznak abból az egyszerű okból, mert a termelés a feleslegekre való támaszkodással és a feleslegek felhasználásával történik, aki pedig feleslegekkel rendelkezik, az gazdasági szabadsággal rendelkezik; tehát ott és úgy értékesíti árúját, ahol és ahogyan a legjobban képes erre. A feleslegekkel (arannyal) rendelkező tehát, aki feleslegekkel rendelkezvén: várhat — az árúkat onnan, ahol a világpiaci szintnél alacsonyabb az árú, mindig oda fogja küldeni, ahol a világpiacinál magasabbak az árak, ami az említett kiegyenlítődéshoz vezet. A világpiaci árak tehát elvileg automatikusan maximálják az árakat.⁸¹⁾

Ha azonban minden arany valutás országban világpiaci árak vannak, akkor hogy lehetséges a kivitel? Két módon. Akár úgy, hogy az ország saját élelmiszer ellátása folytán a munkabér, — vagy a telephely birtokában a nyersanyag, — avagy, végül, szabadalmak

⁸¹⁾ Fontosnak tartjuk rámutatni, hogy a „teljes gazdasági szabadságot“ jelentő aranyvaluta mellett épp úgy fennállnak ugyanazon korlátozások — csakhogy automatikusan —, amelyeknek a gondolata ellen is papír-valuta mellett oly hevesen szokás tiltakozni.

birtokában (a munkások régi kitanultsága is idetartozik!) a produkció olcsóbb s így a profit-ráta is alacsonyabban alakul, tehát a haszon is alacsonyabb ár mellett jelentkezik. Ilymódon lép fel a közvetlen ipari export lehetősége: az olcsóbb áru a világgpiacra tör. Megfordítva: a magasabb haszonráta biztosítja a kivitel lehetőségét, amikor az árumennyiség megcsökken a világgpiacon és így esetleg többet adnak érte, mint a belföldön. Ez esetben a világgpiac vonzza az árút a piacra. Ez utóbbi funkciót szolgálja a világgpiaci konjunktúrákat figyelő kereskedelem.

XVI. *A kereskedelmi és a fizetési mérleg.*

Az arany-valutában az ország feleslegei testesülnek meg: ezeket a feleslegeket adja cserébe az ország más országoknak az onnan beszerzett árúért, vagyis arannyal fizet s megfordítva: árúért ő is aranyat kap. A kiadott és bevételezett arany mennyiség szembeállítása — ami részlegesen, az árucseré forgalmat illetően a kereskedelmi, az összes kiadásokat és bevételeket illetően a fizetési mérlegben történik — hozzávetőleges képet nyújt arra vonatkozólag, hogy a feleslegek apadnak-e, avagy növekednek-e? A kép csak hozzávetőleges lehet, mert sem az nem állapítható meg számszerűleg, hoigy az egyes emberek aranya — amiből az ország arany-valutája összetevődik — mennyi, sem pedig az arany-kiadás, illetőleg arany-bevétel teljes összegében nem tartható számon (láthatatlan, ellenőrizhetetlen kiadások és bevételek). Világos csak az, hogy a gazdag ember házatája állandóan is mutathat passzív kereskedelmi mérleget, mert árúkat (élelmiszert, ruhát stb.) mindig hoznak hozzá, ezeket mindig vásárolja, ellenben házából esetleg semmit sem visznek ki, nem ad el semmit. Honnét hát az aranya? Ez származhat üzeméből is s ez a jövedelme megállapítható, de származhatik külföldön elhelyezett pénze kamatából (részvények osztalé-

kából, stb.) s ez már ellenőrizhetetlen. Az is világos továbbá, hogy a gazdag ember üzeme veszteséggel is zárhatja az évet, sőt egyéb jövedelmei is elmaradhatnak: azért még mindig lehet feleslege, aranya. Nagyban ez azt jelenti, hogy egy ország kereskedelmi mérlegének állandóan passzív volta mellett fizetési mérlege állandóan aktív lehet, vagyis az aranyvalutás országnál a fizetési mérleg aktivitása egyáltalában nem függ okvetlenül a kereskedelmi mérleg aktivitásától; továbbá, hogy még fizetési mérlegének időleges passzivitása sem jelenti azt, hogy az országnak elfogyott az aranya. A feleslegek, az arany tényleges növekvésére vagy csökkenésére valójában csak a kamatlábról lehet következtetni.

Látnivaló ily módon, hogy *az arany-valutás országok kereskedelmi és fizetési mérlege, ami az arany-bevételt és kiadást tárja elénk: mindig a feleslegeknek a mérlege*, mindig csak erre vonatkozik, mindig csak ennek alakulását, szaporodását vagy csökkenését mutatja. Ezt az alapvető fontosságú ténytet nem szabad szem elöl téveszteni. Világos ugyanis, hogy egészein másról van szó Rockefeller ménlegének aktív vagy passzív voltánál, amikor mindig csupán a feleslegek csökkenése vagy növekvése képezi a kérdés tárgyát, anélkül, hogy magáról a létfenntartásról lenne szó — és egészen mást jelent a mérleg aktivitása vagy passzivitása a proletár esetében, aki tenmértéséből él s akinél a mérleg passzivitása végzetes jelentőségű. Rockefeller — az arany-valutás ország — ha vesztett, fölöslegeiből vesztett és azért folytathatja régi életét. A proletár — a proletár állam — nem fölöslegeiből, hanem folyó termeléséből él s ha hiány mutatkozik: szükségleteinek megszorításával kell ezt kiegyensúlyoznia. Maga a mérleg formailag mindkét esetben azonos: kiadásokról és bevételekről szól, de a külsőleg azonos forma mellett a lényeg belső különbözőségét nem látni: katasztrófális tévedésekre vezet, amint ezt majd látni fogjuk.

XVII. *A fölöslegek további növekvése. — A kapitalistává váló állam és ennek jelentkezési formája: a Jegybank.*

Könnyű átlátni, hogy az ország, a maga egészében, egy nagy családdal azonos.⁸²⁾ E nagy családban vannak egyesek, akik feleslegekkel rendelkeznek s vannak sokan, akik feleslegekből élnek, dolgozva ezért a feleslegekkel rendelkezőknek. Az aranyvaluta úgy állott elő, hogy a feleslegekkel rendelkezők feleslegeinek egy része aranyban testesült meg s ezt adták a nincsteleneknek munkájuk fejében s ezek viszont megint az aranyak fejében szerzik be szükségleteiket. Világos már mo.st, hogy, ha akár a nincstelenek, akár a fölöslegekkel rendelkezők szükségleteiket e családi körön belül — vagyis a belföldön — fedezik: a család — az ország — összesített arany mennyisége — amihez a kivétel útján jutnak — növekedik; szaporodik az egyes fölösleg-birtokosok aranya s így végeredményében növekszik az egyes prole-

⁸²⁾ Ha az állami gazdasági fölépülését tekintjük, amely milliányi állampolgár közreműködésén alapszik: altkor ezek közreműködése egy nagy család egyes tagjainak tevékenységével azonos. Ez egyesek tevékenységének összesített eredménye dönti el a családi birtok sorsát, kicsiben is, nagyban is. — Kifele, másokkal szemben való vonatkozásban a családi birtok — tekintet nélkül a közreműködők számára — az érdekek szempontjából osztatlan egységet képez, mint egyetlen (jogi) személy szerepel. Más állammal szemben való viszonylatában tehát az állam, az egyesek vagyoni helyzete alapján kialakuló végeredménynek megfelelően, mint *egyetlen*, megszemélyesített fél (szegény állam = szegény ember, stb.) szerepeltethető. A könnyebb érthetőség kedvéért e leegyszerűsítéssel majd élni fogunk. — Minthogy az állam vagyona az egyes emberek összesített vagyonával egyenlő: az állami költségvetés csak, azt a részt képezi az egész vagyontól, amit bizonyos célokra az állam alkotói, az egyes emberek összeadnak. A költségvetés tételeiből természetesen csak a külföldre fizetendő összegek vesznek el az összesség (az állam) szempontjából; a többi megmarad, csak helyet cserél.

tárok kezébe jutó arany-mennyiség is. Ha ellenben akár a proletárok, akár a fölösleg-birtokosok szükségleteiket e családi körön kívül — vagyis a külföldről — szerzik be, tehát az aranyat véglegesen kiadják: csökken az ország összesített arany-mennyisége, végeredményben tehát csökkenn (vagy lassabban növekszik) e nagy család egyes fölösleg-birtokosainak aránya s így nem növekedhetik (avagy csak lassan nőhet) az egyes proletároknak jutó arany-mennyiség is. Az viszont, hogy akár a proletár, akár a kapitalista a belföldön vásárolja meg a maga szükségletét: elsősorban attól függ, hogy egyáltalában rendelkezésre álljon a belföldön az illető áru kellő mennyiségben. Végeredményben tehát az egész család — az egész ország — arany-mennyisége csak akkor növekedhet, ha a család — az ország — összesített fölöslege növekszik. Ennek hiányában egyesek ugyan rendelkezhetnek arannyal, de ez az arany azután munkabér, hivatalnoki fizetés stb. gyanánt a közforgalomba jutva: javarészt nem kerül többé a család egyes tagjaihoz — az ország kapitalistáihoz — vissza, hanem a külföldre vándorol, tehát az ország arany-mennyisége csökken, habár egyesek arany-mennyisége esetleg növekszik is. A fejlődés folyamata azonban lassú és csak fokozatosan érvényesülhet. Az országok arany- valutássá válván, kezdetben a következő képet mutatják: a termelés ugyan az egyes emberek részéről már a feleslegek segítségével kerül lebonyolításra, vannak már egyesek, akik tőkés gazdálkodást folytatnak — de az ily módon felhalmozódott és forgalomba került arany jóformán teljes összegében ismét és ismét a külföldre kerül: akár (a sorozatosan fellépő kapitalista vállalatok részéről) a feldolgozandó és az export célját szolgáló nyersanyag-bevásárlás, akár (a munkabérben részesültek s a többiek részéről, ugyancsak a kapitalisták közvetítésével) a belföldi fogyasztás céljából. Az az arany-mennyiség, ami ez utóbbi célt szolgálja, természetesen elvész az országra, nem anélkül azonban, hogy a kapitalista, akinek közvetítésével történik a behozatal, ne nyerne emellett

vakmit. S ha föltételezzük, hogy a behozatal korlátlan lehet, akkor önként adódik a következés, hogy az ország arany-mennyisége folyton csökkenhet, miközben az importot lebonyolító kapitalista arany-mennyisége növekedhetik.⁸³⁾ Világos, hogy a munka-béreknek ez a kiszivár-

⁸³⁾ Ez természetesen csak addig tarthatna, amíg az emberek aranya el nem fogy, ami azután a kapitalistát is elpusztítaná, mert akkor egyedül az ő aranyából kerülne fedezésre minden szükséglete az országnak (minden adó) és minden külföldre teljesítendő fizetés, — Ily végső következetességgel ez természetesen sohasem jelentkezett a gazdasági életben, azért, mert a kapitalistáktól meg az állami fizetések útján mindig került némi arany a proletárokhoz. Ha azonban ugyanekkor az adózást is a proletárookra hárítják: ez azután a legsúlyosabb következményekkel jár. Erre eleven példával szolgál hazánk története. A török hódoltság után lassan fejlődő országból a XVIII. század második és a XIX. század első felében az arany — iparcikkekért — állandóan kiszivárog Ausztriába. A kereskedők így gyarapodnak ugyan, de az egész ország arany-mennyisége, amely a kivitel által évenként növekedne, végeredményben csökken, így tehát a közforgalomban ritka az arany, az emberek thesaurálják, mindenki a saját termelvényéből igyekszik megélni. Kiváltképp áll ez a jobbágyra, aki a kereskedőn kívül egyedül fizeti az adót és akinek így minden aranyat, ami a kezébe kerül, az államnak kell beszolgáltatnia. A jobbágy így egyáltalában nem képes kibontakozni a naturál-gazdaság rendszeréből s fogyasztóképtelensége folytán általában nem fejlődhetik az ipar, kereskedelem, egyáltalában nem fejlődhetik ki a sajátlagos kapitalizmus. Ennek következtében viszont lehetetlenné válik az adózás fejlesztése annyira, hogy útépitésre telne belőle. Ennek azután az lón az eredménye, hogy azt a termés-fölöslegeket sem lehetett kivitel útján értékesíteni, ami megvolt és így a birtokos nemesség s vele együtt az egész ország (hiszen tulajdonképen csak ez a termésfölösleg állt rendelkezésre!) a „saját zsírába fúlt“. Világos, hogy ily körülmények között a birtokos nemesség hitelhez sem juthatott, de még csak az a fogyasztó sem lehetett, akin — egyéb híjján — az ország iparának, kereskedelmének fejlődése (amit úgylis megnehezített a már gazdagabb

gása, amely kezdettől fogva végbemegy, azzal a következménnyel jár, hogy a hitelre szorult kapitalista nem találkozik kellő arany-kínálattal, tehát csak igen magas kamatláb mellett juthat kölcsönhöz — leginkább csak kapitalistáktól — árúi lekötése ellenében. Ilymódon tehát körülbelül az az egész arany-mennyiség, ami az országnak tényleg fennmarad, mint termelőtőke kerül megforgatásra a külföldi bevásárlás útján, — vagyis a kapitalizmus már bontogatja a szárnyait bent az országban, de maga az egész ország, más államokkal szembeni

Ausztria versenye!) épülhetett volna. Látnivaló, hogy hatáiban és visszahatásában az egyes osztályok helyzete mennyire befolyásolja a többit is, mily végzetesen hat vissza végeredményében a kiinduló pontra — ez esetben a nemességre — ha a többiek rovására jogosulatlan előnyöket élvez. A török hódoltság megszűnésétől 1848-ig tartó gyászos gazdasági stagnálás szinte teljes mérvében a nemesség adómentességén alapult. — Ha a földbirtok csak az utak megépítése és fenntartása erejéig adózik: egészen más képet nyer Magyarország gazdasági fejlődése, aminthogy az abszolutizmus útépitése volt az alapja Magyarország ezután hamarosan bekövetkező fellendülésének. Az eddig jórészt elszállítbataűan fölöslegek, amelyeknek a fokozott kitermelésére éppen azért nem is igyekeztek, most egyszerre eleven értékekké váltak s az általában alacsony igények mellett az ország kereskedelmi és fizetési mérlege a 00-as években már valószínűleg aktív képet mutatott. (A kiegyezés politikai ténye már inkább következménye volt a végbement gazdasági fejlődésnek s egyáltalában nem tekinthető a folytatódó gazdasági fejlődés alapjának.) Ebből is látható, hogy szimbolikus és nagyon mélyértelmű jelentősége volt annak, hogy Széchenyi éppen a Lánchíd — tehát útépités — címén és céljából ütött rést a nemesség adómentességén. — Mint-hogy az útépitések hatása csak idővel és fokozatosan jelentkezhetett, a jobbágy-felszabadítás ellenben azonnali súlyos anyagi következményekkel járt a birtokosokra: ama rész — a középbirtokosok — amely éppen az előző idők rendszere folytán tőkét nem gyűjthetett: eladósodott, majd birtokát is elvesztette.

viszonylatban, még a pénzgazdálkodás korában van, megfelelően annak a helyzetnek, hogy az egész ország összesített arany-mennyisége — mint annak idején az egyes ember aránya — még csak a termelésre elég, azt teljes egészében mint termelő tőkét kell felhasználni, sőt a nyereség javarészét is e termelőtőke növelésére kell fordítani, ennek csak egy elenyésző hányada használható fel saját, egyéni célokra (költhető el). Ebben az állapotban az ország tőkéjét még teljes egészében a termelésre használva fel: épp úgy *kistőkés*, mint az egyes ember volt, tőkéjének jövedelme még épp *úgy* nem szolgál a megélhetésre, mint ahogy az egyes embernél nem ez az eset. Mint ahogy az egyes *kistőkés* embernél a megélhetés alapja egyéni, saját munkája, takarékos életmódja, úgy a *kistőkés* állam is szűkösen fedezvén belső fogyasztását (vagyis, hogy lakói keveset fogyasztanak, alacsony munkabéren élnek): a kapitalizáció előrehaladásával, az arany-mennyiség növekedésével kapcsolatban nem biztosít azonnal aránylagos jobb módot lakosainak, mert hiszen a növekvő arany-mennyiséget lehetőleg teljes egészében termelőtőke gyanánt kell felhasználni, abból csak minimális részt — csupán a nyereség tört részét — lehet „*egyéni*“ célokra juttatni. Vagyis — mindaddig, míg az ország egész arany-mennyisége termelő tőke gyanánt szolgál — a kapitalizáció előrehaladása ellenére a munkabérek alig emelkednek, amint hogy a kapitalista is csak minél kevesebbet vehet igénybe nyereségéből. (Ezek az arany-mennyiségek fordítatnak „*saját célokra*“, minthogy a fogyasztást szolgálják.) Úgy az alacsony munkabért, mint a kapitalistának saját magával szemben való takarékoskodását pedig parancsolólag kényszeríti ki az a körülmény, hogy a kamatok rendkívül magasak, a kapitalistának tehát, akinek a forgalmi lehetőségét az általános szegénység közepette ez rendkívül bénítja, rajta kell lennie, hogy ezt a terhet csökkentse, amit a legjobban úgy valósíthat meg, hogy a fenti módon a saját termelő tőkéjét növeli, ami által a magas kamatok

nagyobb forgalmi felületen oszlanak el. (Korai kapitalizmus.)⁸⁴⁾

*

Ily módon növekszik lassankint az ország arany-mennyisége és ez a folyamat fokozódó ütemet nyer azáltal, hogy a tőkék egy része automatikusan is a belföldi fogyasztás kielégítését célzó termelés szolgálatába áll, majd pedig, hogy az arany-kiszivárgást behozatali vámokkal is megakadályozni igyekeznek, ami a belföldi termelés számára egészen új lehetőségeket nyújt. Az

⁸⁴⁾ Marx szereti uzsora-kapitalizmusnak nevezni ezt az időt, ami könnyen azt a hitet keltheti, hogy tisztára a kapitalisták nyereség-vágya volt — a munkások szervezetlensége mellett — az alacsony bérek oka. Amint azonban látható: a munkások szervezetlensége és a „profit-éhség“ e helyzetben egészen minimális szerepet játszott. — Az Angliában már vagy 150 esztendővel ezelőtt bekövetkezett korai kapitalizmus állapota nálunk csak a XIX. sz. harmadik harmadában lép föl, az Ausztriával való közösség folytán lényegesen enyhébb formában. A század végén, hogy az ipari fejlődés erősebb lendületet vesz, tele is van a közgazdasági élet panasszal a bankok „uzsora-politikája“ miatt. Világos azonban, hogy ez nem a zabolátlan nyereszkeségi vágy eredménye volt, hiszen ezt könnyen letörte volna a verseny. A verseny azonban nem segíthetett, mert az „uzsora-politika“ igazi oka a tőkehiány volt. A szervezkedő munkások ugyanekkor aránylag igen jelentékeny munkabéremelést voltak képesek elérni. De, annak ellenére, hogy mégis csak alacsonyak voltak a bérek, nem volt alaptalan a kapitalisták panasza, hogy azok túl magasak, a termelés megbénulására vezetnek, aminthogy tényleg képtelen is volt az ipar a fogyasztópiac mérvéhez képest jelentékenyen fejlődni. Az elfogulatlan szemlélő ez esetben közvetlen tapasztalásból is megállapíthatta, hogy a „profit-éhségnek“ a béremelésekkel szemben való ellenálláshoz vajmi kevés köze volt. A külföldi és hazai bérek összehasonlítása teljesen felületes és hamis okoskodás volt: egészen más volt a termelés fejlődésének szintje még Németországban is, mint nálunk, hát még Angliában, Amerikában!

arany-kiszivárgás tehát folyton csökken, az arany-beözönlés ellenben — a kivétel fokozódásával — folyton növekszik. Ily módon tehát az ország összesített arany-mennyiségének — termelő-tőkéjének — forгатása oda-vezet, hogy az összes fizetési kötelezettségek kielégítést nyerve: már most az egész ország szempontjából is — termelő tőkéjén túl — feleslegek kezdenek jelentkezni. Ha azonban az ország termelőtőkéje hozadékából fedezheti összes fizetési kötelezettségeit és még ezenfelül feleslege is marad, ami abban nyilvánul, hogy az aktív fizetési mérleg mellett a belföldön arany (árú) bőven van (elszaporodnak a takarékpénztárak, felhalmozódik bennük az arany, csökkenő irányzatú lesz a kamatláb!): akkor ez azt jelenti, hogy az ország, a maga egészében is nagytőkésé, kapitalistává kezd válni. Most már az egész ország egyetemességére is be fog következni, hogy nemcsak tőkéjével termel, de tőkéjéből él is — mint ahogy ezt az egyes embernél is láttuk.

Az egyes ember tőkéjéből úgy élt, hogy azt vagy ismét vállalatába fektette, vagy kölcsön adta kamat ellenében. Az ország egyetemének feleslegénél az előbbiről természetesen nem lehet szó, hiszen az ország fölöslege az egyes emberek aranyából (betéteiből) tevődik össze, — tehát csak arról lehet szó, hogy az ország ezt kölcsönadja, illetőleg ennek a tőkének kamatoztatásával fokozza nemzeti jövedelmét s ahhoz mértein, amely nagy e tőke, ebből a jövedelemből éljen. Hogy történik ez gyakorlatilag?

A jólét fokozódásával, az arany-mennyiségnek az egyes embereknél — köztük a proletároknál — való fokozódásával ezek a takarékpénztárakon keresztül ajánlják fel tőkéjüket a kapitalistáknak. Az egyes emberek azonban tőkéjüket csak azokra az intézetekre bízhatják, amelyek termelő tőkéjükön túlmenőleg, attól függetlenül is rendelkeznek arannyal, hiszen csak ez esetben lehetnek a betevők biztosak afelől, hogy az egyébként legjobban kihelyezett (de nem minden pillanatban mobilizálható) takarékbetétük minden pillanatban rendelkezé-

sükre állhat, az intézet mindig solvens. Azonban a betevők betétjeért kamat jár, viszont jelentékeny betétösszegnél az ily módon biztosítékul szolgáló arany-mennyiség is jelentékeny összegre rúgna, ami kamatoztatlanul nem maradhat. Mi történik tehát? Az intézetek e fölös aranyakkal bankot alapítanak, melyben az arany letéteményezésre kerül. S minthogy ez az arany a különben jól kihelyezett betétek mellett csak a fizetőképesség iránt való hit biztosítékául szolgál (vagyis lekötöttsége nem tényleges, csak morális jellegű!) — ez arany-mennyiség alapján bank-jegyek bocsáthatók ki, amelyek ugyanez arany által biztosítottan a közforgalomban az aranyat helyettesítik s így kölcsönképen, kamat ellenében igénybevételekre kerülnek, vagyis így a fölös arany-mennyiség is kamatozást nyer. Ezzel eljutotunk a Jegybankhoz. Látnivaló, hogy *a Jegybank az egyes emberek fölöslegein túl, az ország abszolút fölöslegein alapul, az ország termelő tőkéiént tál képződött tőkét⁸⁵) foglalja magában.* Minthogy pedig a Jegybank által kibocsátott bank-jegyek aranyként cirkulálnak s így a termelés fokozására felhasználhatók: a Jegybank bankjegy-kibocsátásaival az ország a saját fölös tőkéjét bocsátja az ország termelvényeinek rendelkezésére a termelés fokozására. Minthogy pedig a termelés fokozásával fokozódik az ország arany-mennyisége s így — amint láttuk — mind fokozódóbb mértékben jut a kapitalistákon keresztül arany a proletárok kezébe: mind fokozódóbb mértékben él az egész ország egyetemessége az ország tőkéjéből, a feleslegből.

⁸⁵) Pontosabban: annak csak egy részét. Egy része ennek az arany-mennyiségnek thesaurálásra kerül, a külföldnek adatik kölcsönbe, stb. És éppen azért, mert érezték azt aényt, hogy Magyarország még nem jutott ennyire, hogy még termelő tőkéje is kevés, nem hogy tőke-felesleggel rendelkezne: utasította el a gazdasági élet a háború előtt az önálló Jegybank gondolatát. „A világ legkitünőbb szakértői“ azután ráoktrojálták azt az országra — a háború után, amikor összes termelő tőkéje is elveszett.

A Jegybank aranya eszerint az ország termelő tőkén túl való abszolút fölöslege, de ez az arany velejében a pénzüintézetek betéteinek biztosítékául szolgál. Éppen ezért: habár ez arany alapján kibocsáthatók bankjegyek, másrészt azonban e bank-jegyek kikölcsönzése a legkisebb kockázatot sem túri meg. Ha a bank-jegyek biztosítéka a bankok aranya, akkor viszont az adós vagyona tökéletes garanciát kell, hogy nyújtson a pénzüintézetek fedezetével szemben. A Jegybank hitel-nyújtásában tehát az üzleti szelleminek a legnagyobb fokú morális felelősség-érzettel kell párosulnia; éppen ezért a Jegybank vezetésének jellegzetes vonása: az óvatos üzlet-politika. A bankjegy tehát a Jegybank részéről csak az abszolút fizetőképes félnek kölcsönözhető ki. Mi az azonban, ami abszolút biztosságot szolgáltat a kikölcsönzött bankjegy illetőleg az ezt fedező arany fejében? Egyedül és kizárólag az árú, még pedig csakis az üzem-vitel fenntarthatásától független árú, vagyis az az árumennyiség, amelyben nem rejlik a 'termelő tőke, (pl. nem annak eladásából kerül ki a munkabér, stb.), hanem ezen túl való, vagyis abszolút fölösleget képez. A Jegybank tehát csakis és kizárólag árú-váltóra, még pedig csakis és kizárólag nagytőkések árú-váltóira, föld-birtok esetén csakis és kizárólag a közraktárban tárolt gabonára (warransra⁸⁶) hitelezhet. Minthogy pedig egyse) Hihetetlen naivitással (avagy felületességgel és tudatlansággal) nálunk ebből is „politikumot“ csinálnak és „az ipari körök animozitásának“ tulajdonítják, hogy a Jegybank nem nyújt agrár-hitelt! A Jegybank azonban csak árú-fölslegre nyújthatja ezt s ha az iparnak nagyobb hitelt nyújthat: ez csak azért van, mert az iparnak nagyobb a feleslege. — Az azután egészen más lapra tartozik, hogy a tényállásból kiderülőleg nálunk szó sem lehet Jegybankról s így az összes fönt felsorolt hitel-nyújtási föltételek a mi esetünkben illuzóriusak. Jegybank nem adhat termelési (produktív) hitelt (hiszen ez esetben nincs a hitelnek árú-fedezete, az árú még csak a nyújtott hitelből termeltetnék!), viszont a Jegyintézetnek (a mienk csak ez, továbbra is papír-

részt emberileg általában csak 90 napra tekinthető az áruváltó biztos fedezetnek (háború és megszállás jöhet, avagy egy új találmány, amely lényegesen lecsökkenti az áru értékét, stb.), másrészt pedig 90 nap általában a kölcsön megforgatására (a termelésben való felhasználására és a termelt áru eladására) is elég: a Jegybank kizárólag és csakis három hónapos hiteleket nyújthat. E feltételek betartása mellett a Jegybank az emberi előreláthatás keretén belül biztosította, hogy a bank-jegyek fedezettek legyenek a reábízott idegen tőkékkel s ha az adós lejáratkor nem is szolgáltatná vissza a kölcsön kapott bankjegyeket, a Jegybank a megfelelő mértékben kiegészítheti arany-készletét és így a szabadforgalomba került bank-jegyinek megvan a fedezete.

A Jegybank arany-fedezete alapján tehát bank-jegy kerül kibocsátásra, amit azonban szükségszerűleg a hitelt igénybevevő áruval is biztosít. Ez az áru — az áru-váltó — ismét arany. S minthogy ily módon tulajdonképpen második fedezetet nyert a bankjegy: ennek — az áru-váltónak — alapján ismét bocsátható ki bankjegy. Csakhogy ne felejtjük el, hogy arany-fedezet gyanánt csak az az áru-mennyiség (áru-váltó) szolgálhatott, mely az üzemtől független abszolút feleslegként szerepelt s végeredményben, aranyra váltva, az ország tényleges fölöslegének gyarapításául szolgál. Könnyű azonban átlátni, hogy, ha ilyen módon a Jegybank pl. 1 millió aranya alapján 1 millió bankjegy bocsátatott ki 1 millió áruváltó ellenében, — akkor az eme 1 millió bankjeggyel végrehajtott termelés már nem ismét 1 milliányi áru-fölösleget fog eredményezni az ország szempontjából, hanem ennek legalább is 25%-a a fogyasztás szükségletét szolgálja s csupán 75%-a tényleges felesleg, ami (kivétel útján az ország számára) aranyra elcserélhető. Vagyis az 1 milliányi áruváltó fedezete alapján már

valutás ország vagyunk, amint majd látni fogjuk!) egyéb feladata sincs, mint a produktív hitelt nyújtani ipának, földművelésnek egyaránt!

most nem bocsátható ki 1 millió bankjegy, csupán 750.000. Az ennek segítségével végbemenő termelésből, ismét hasonlóan, már csak az eredeti fölösleg-mennyiség 50%-a vehető számításba, mint abszolút felesleg, — tehát csupán 500.000 bankjegy bocsátható ki. Végül az ennek segítségével lebonyolított termelés-fokozásból már csak az eredeti mennyiség 25 %-a számítható abszolút feleslegnek, vagyis ennek alapján csak 250.000 bankjegy kerülhet kibocsátásra — tovább pedig nincs, mert az a termelés, ami e hitel igénybevételével végbemegy, ugyanaz okból, mint előbb, nem fölösleg, nem kerül kivitelre, hanem elfogy a belföldön, illetőleg, amennyiben kivitelre kerül is: az érte kapott arany-mennyiséggel növekszik a behozatal. Így tehát az 1 millió tényleges arany-mennyiség alapján $1,000.000 + 750.000 + 500.000 + 250.000 + 0 = 2,500.000$ bank-jegy került kibocsátásra, vagyis 40%-os a fedezet, ami megfelel a gyakorlat által mutatott amaz aránynak, amely mellett — normálisan — a bank-jegy teljes arany értéként cirkulál. Az elmondottakból világos, hogy a bankjegyek ekkor is teljesen fedezettek: csak a hiányzó 60% árúban fekszik, ami (közvetve vagy közvetlenül) export útján kerül aranyá váló átváltásra. Világos, hogy a fedezet alacsonyabb is lehet, akár, ha a produkció és ily módon a kivitel tényleg nagyobb, akár, ha a behozatal és általában a belfogyasztás korlátozást nyer s ily módon növekszik a felesleg mennyisége, illetőleg csökken az az arany-mennyiség, ami a szükségletek fedezésére a világpiacnak kifizetendő.

*

Most tehát tisztán áll előttünk a kapitalista állam, amely 1 millió aranyfölösleggel rendelkezik (a Jegybank aranykincse formájában) s 1 millió arú-fölösleggel (szétszórva az egyes embereknél). Ez a tőkéje s e 2 millió korrespondeáló felesleg alapján hitelt nyújtván az állam saját tagjainak, a polgároknak: $2\frac{1}{2}$ millió arany-értékű arút termel. A termelés folyamata alatt természetesen

élni kell, a termelőknek — az *egész* népességnek — igényeit ki kell elégíteni egyrészt, a termelés folyamatának fenntartása is megkövetel bizonyos kiadásokat másrészt, végül a holt tőke karbantartása is szükséges harmadrészt. Az első tétel megfelel az egyes tőkés által fizetett munkabéreknek (beleértve a hivatalnokok és a tőkés szükségletére szolgáló összegeket is); a második tétel megfelel az egyes tőkés regie-költségeinek (adózás: amely a bíróság, katonaság, rendőrség által a jogbiztonságot, a vámórség által a termelés bizonyos előfeltételeit, a közoktatás által a megfelelő kulturális szintet biztosítja, stb.); *végül* a harmadik tétel azonos az egyes tőkés ama kiadásával, amit üzeme épségben tartására (biztosításra, tatarozásra, elromlott géprészek pótlására) kell fordítania. Mindez fogyatkozást jelent az állam egészének vagyonában is, mert mindez vagy csökkenti a kivihető felesleget (pl. az adóba elfizetett arany nem használható fel a termelésre, illetőleg a bíró fizetésének felhasználása mértékéig csökken az az élelmiszer és ipari áru-mennyiség, amely a külföldre volna szállítható⁸⁷⁾ vagy egyenesen kiadásokat követel *mes* (pl. külföldről beszerzendő géprészek, külföldi viszontbiztosítás, stb.). Szóval: miként az egyes tőkésnél is a feleslegek, a tőke időközben való felhasználásával, elfogyasztásával, megy végbe a termelés és a régi tőke poraiból támad mindig a megnövekedett új tőke: ugyanígy történik ez nagyban az *egész* állam tőkéjével is, amelynek forgatása közben, ugyancsak mint az egyes tőkésnél, az eredeti tőkénél nagyobb összeg kerül elfogyasztásra (1. az 1 millió arany-értéket, ami éppen ezért a bankjegy-kibocsátásnál levonásba került!), hogy azután végeredményben épségben megőriztessék az egész eredeti

⁸⁷⁾ Ha tehát jelentékeny tőkeveszteség éri az országot, akkor a „regie-kiadásokat“ csökkenteni kell: azért is, mert a termelés nem szolgáltathat elég aranyat (adót) e célokra s azért is, mert szükségessé válik, hogy minél több ember folytasson termelő munkát. (Franciaország, Anglia.)

— 2 milliónyi — tőke, sőt $\frac{1}{2}$ millióval meg is növekedjék. Ez a $\frac{1}{2}$ millió — 25% — az ország tiszta nyeresége, ami a Jegybank mérlegében természetesen csak bruttó jelentkezhetik s csak kisebb mértékben, mert a nyereség nagyobb részben a megszaporodott áru-fölöslegben rejlik. Részben az ország e tiszta nyereségének egy hányada, részben pedig beszivárgó külföldi tőke alakul át holt tőkévé (gyárrá, mezőgazdasági beruházássá, stb.).

*

A bank-jegy tehát *hitel-jegy*. Kibocsátmány, amely arany, illetőleg áru-feleslegén alapul s amely éppen ezért csakis ezek alapján bocsátható ki. És éppen, mert ezek alapján történik a kibocsátásuk: a gazdasági élet szemében, érzésében, ösztönében a bank-jegyek mint *árúk* szerepelnek: aranyat, árút helyettesítenek. Szóval: mint ahogy a kapitalista „bon“-jának értéke azon alapul, hogy feleslege van, amire a bon átváltható, ugyanúgy a bankjegy sem egyéb, mint a feleslegekkel (Jegybankkal) rendelkező kapitalista állam bonja, amelyiknek az aranyra való átváltása éppen azért nem okvetlenül szükséges, mert köztudomású, hogy a bont fedező feleslegek megvannak (ha esetleg nem is állnak arany formájában rendelkezésre).

Ugyanakkor azonban, midőn az emberek ily módon „fedezett“-nek látták a bankjegyeket: a gazdasági élet bonyolódottságában és áttekinthetlenségében észrevétlenné vált a számukra, hogy e fedezettség csak az *abszolút* fölöslegek mellett lehetséges, illetőleg nem vették észre, hogy e bankjegyek neim az összes, a szemük előtt a közforgalomban cirkuláló árúkkal állnak viszonylatban, hanem csak azok egy részével. Nem vették észre» hogy a forgalomban lévő arany és áru javarésze nem fölösleg, hanem szükséglet, ami elfogyasztásra vagy felhasználásra kerül, tehát nem vették észre, hogy a bankjegyek nem ezzel az *egész* arany- és árutömeggel állnak viszonylatban, hanem ennek csak egy részével.

Elmosódott az emberek előtt az a tény, hogy a bankjegy csak azt az aranyat (árút) helyettesítheti, a bankjegyet csak az az arany- (árú) mennyiség fedezheti, ami az általában cirkuláló tömegeből tényleg abszolút felesleg: mert hiszen az az árú, amit elfogyasztanak, felhasználnak az emberek, vagy az az arany, amit e célból ki keli adniok az embereknek, az országnak: az nem fölösleg, azt nem „helyettesítheti“ a bankjegy, hiszen az igénybevételre kerül és a bankjegy mögött — semmi sem maradna! Ez az elmosódás könnyen érthető: hiszen a gazdasági életben együtt cirkulálnak a szükségletek és a fölöslegek s nincs külön megjelölve az az arany, az az árú, amelyik már az abszolút fölöslegek csoportjába tartozik. Csakhogy ily módon bekövetkezett az, hogy az emberek nem vették észre, hogy a bankjegyek viszont az általában keringő aranyakból és árúkból csak ezekkel állnak viszonylatban, még pedig természetesen a lehető legszigorúbb matematikai viszonylatban (ha ezt egyébként, gyakorlatilag, természetesen nem is tudjuk éppen a minuciózus kimutathatóság hijján beigazolni). Ez azonban azután rendkívüli tévedésekhez vezetett. Az emberek például tapasztalhatták, hogy az infláció — a bankjegyek szaporítása — azok értékcsökkenéséhez, a defláció — a bankjegyek számának apasztása — azok értékemelkedéséhez vezetett. Természetesen, mert hiszen a többi árú között elkeveredett fölöslegekből kevesebb vagy több jutott ily módon az egyes bankjegyekre. Ha precízen megkülönböztethették volna az emberek a fölöslegek mennyiségét minden pillanatban, akkor látták volna, hogy hajszál-finom pontossággal változott a bankjegyek értéke, azerint, hogy ezekből mennyi volt forgalomban és viszont, hogy a fölöslegek mennyisége hogy alakult. Csakhogy ez utóbbit nem figyelhették meg s így nem láthatták, hogy néha ugyanekkor más okokból a fölöslegek — az infláció mellett is — növekedtek, vagy — a defláció mellett is — csökkentek, ami végeredményben oda vezetett, hogy ha egyébként, általában, csökkent is a bankjegyek

értéke az infláció s növekedett az értékük a defláció mellett: a bankjegyek értékváltozása sohasem mutatott pontos parallellát azok számával. Ez a látszólagos pontatlanság azután valami olyan hitre vezetett az emberek között, hogy a bankjegynek valami önmagában való, a fedezettől független értéke is van (okosabb híjján „a bizalom“ frázisával intézték el ezt a problémát). Ez az egészen téves irányú szemlélése a dolgoknak ijesztő erővel tört elő a háború után, amikor az elméleti és gyakorlati szakférfiak a valutaromlás okait kutatva és elhárítására törekedve, minden lehető s lehetlent felkutatottak és megkíséreltek, éppen csak egy, egyetlenegy kérdés mindent felülmúló fontossága nem merült fel előttünk: az abszolút felesleg kérdése. Nem látták (genuai, stb. conferentia!) hogy ez a kérdés lényege, hogy a bankjegyek egész mivolta ezen alapszik, hogy abszolút felesleg nélkül nincs bankjegy s a bankjegyek szabályait akarták alkalmazni azokra a „bankjegyekre“, amelyek mögül eltűnt a felesleg, tehát megszűntek bankjegyeknek lenni, ha egyébként meg is őrizték régi nevüket és formájukat . . .

A bank-jegy: hitel-jegy. Értéke nem valami ábrándos és kézzelfoghatatlan „bizalomban“, hanem abban a nagyon is reális tényben gyökeredzik, hogy a kapitalista ország, mivoltánál fogva, abszolút feleslegekkel rendelkezik. S mert ennek tudata eleven erővel él: a bankjegy-kibocsátás egyáltalában nem foglalja magában a készfizetői szükségszerűséget. Aminthogy a bankjegyek készpénz aranyra való beváltása nem is történhetik meg előbb, csak, ha a Jegybank a rábizott tőke forgatásával megfelelő saját tőkét tudott teremteni magának, ami nagy sor, igen hosszú folyamat s csak az ország abszolút fölöslegeinek igen nagy mértékben való szaporodásával következhetnek be.

Ha a Jegybank készfizető, akkor ez a tény magától értetődőleg automatikusan szabályozza a bankjegy értékét. Ha azonban a Jegybank nem készfizető (amiként a legtöbb Jegybank nem az): akkor miképpen történik ez?

A folyamat világos. A 10 aranyról szóló bank-jegy mint ennyi aranyat helyettesítő hitel-jegy kerül a forgalomba, mint ennyi arany helyettesítője nyer elcserélést más árára. Ha azonban aranyra akarom beváltani, akkor — a Jegybank nem váltván be — a közforgalomban kell ezt végrehajtani, a közforgalomban pedig e hitel-jegy áru és az arany-árú (köztük a külföldi valuták, devizák) ára mindig a kölcsönös kereslet és kínálat viszonya szerint fog alakulni. Az azonban, hogy a közforgalomban szereplő arany (valuták, devizák) mennyisége csökken-e avagy növekszik: a fizetési mérlegtől függ. Ha valamely okból megcsökken a kiviteli fölösleg mennyisége (pl. rossz a termés): akkor mindjárt bekövetkezhetik, hogy az arany-kereslet fölülmúlja a kínálatot s arany (valutának) ez esetben bekövetkező ár-emelkedése egyet jelent a bank-jegy érték-devalvációjával. Világos, hogy ez akkor is bekövetkezhetik, ha elegendő ugyan a kiviteli fölösleg-árú, de az nem értékesíthető valamely okból (pl. vám-háború), amely esetben ez a helyzet az ország immobilizáltságával egyértelmű, amin éppen a valuta-esés segít. Szóval annak ellenére, hogy a bank-jegy 40 vagy akár 80%-os fedezettel rendelkezik s az arany a legkínosabb pontossággal betartást nyer: bekövetkezhetik a bank-jegyek érték-csökkenése (amint ez bekövetkezett egyes semleges államoknál, amelyek elvesztették Közép-Európa elszegényedésével kiviteli piacukat). Vagyis a bank-jegyek érték-fluktuációja egyáltalában nem függ szükségszerűleg az (arany) fedezettől. De hiszen viszont az arany-fedezetből indultunk ki, mint ami a bankjegy értékét biztosítja; most pedig tagadjuk ezt! Hát hol az igazság?

Az igazságot rögtön megvilágítja a következő példa. Egy gyárosnak lehet egy Tintoretto-képe vagy egy száz-ezer koronás betétkönyve. Ha a gyár pompásan jövedelmez, akkor ezek mind abszolút fölöslegek s biztosítékkal szolgálhatnának pl. egy váltóra. A gyár azonban egy éjjel leég, a gyáros adósai csődbe kerülnek: a gyárosnak egyebe sem maradt, mint a Tintoretto-kép és a

betét-könyv. Vájjon ugyanazt a fölösleg szerepet játszóak e vagyontárgyak most is, mint ezelőtt? Dehogyan is! Fölösleg jellegük az előbbi helyzethez képest teljesen megváltozott, a gyáros lejáró váltóinak fedezetére sem elegendők! De ime távirat jön, a gyáros örökölt! A kép és a betét-könyv helyzete a fölösleg szempontjából ismét megváltozott, maga a kép vagy a betét-könyv is részben vagy egészben ismét fedezetéül szolgálhat váltó-kibocsátásnak. — E példát szem előtt tartva és alkalmazva, egyszerre nyilvánvalóvá válik, hogy a Jegybank aranykincse és az ország abszolút fölöslege egyáltalában nem okvetlenül és szükségszerűen egymást fedező fogalmak. *Történeti fejlődésükben fedezték egymást*, a Jegybank aranykincse tényleg a fölöslegből alakult. A béke éveiben tehát általában úgy látszott, hogy a fedezet és a bank-jegy értéke közvetlen és szigorú összefüggésben van egymással. A valóság azonban akkor is az volt, hogy a fölösleg a fizetési mérlegtől függött, mint ami a fölösleget, mint ilyet megtartotta s így a közforgalomban mindig megfelelő aranykínálat jelentkezett a bank-jegy árúval szemben. A háború azonban lényegesen megcsökkentette — Amerikában megnövelte — azt az alapot, amin a fölösleg, mint ilyen, épült, — vagyis ama, pl. 1 millió aranyból, ami régebben tényleg abszolút fölöslege volt az országnak, a háború folytán mindössze 100.000 vagy 50.000 aranya maradt az országnak, mint abszolút fölöslege (esetleg — a papír-váltás országokban — semmisen maradt). Ha emellett az 1 millió arany akár télies összegében is megőriztetett a Jegybankban: ez természetesen nem volt fölösleg s a közforgalomban csak annál jobban érződött a termelő tőke megcsökkenése, növekedett az arany kereslete — vagyis emelkedett a külföldi valuták, devizák árfolyama; emelkedett volna akkor is, ha a háború folyamán egyetlen bankjeggyel se bocsátottak volna ki többet. így tehát látható, hogy a fedezeti arány és a bankjegy-kibocsátás közt csak abban az esetben konstruálható összefüggés, ha a fedezet tényleg abszolút fölösleget képez, — egyébként

pedig erről szó sem lehet. Megfordítva: így válik nyilvánvalóvá ama tévedés rendkívül durva volta is, amely a Jegybank számszerűleg esetleg állandóan azonos arany-kincsében mindig azonos fedezetet lát: mindazok beleesnek pedig ebbe a tévedésbe, akik az aranyban egyszerűen csak a fémeket, az „érc-fedezetet“, nem pedig az abszolút fölösleget látják. — így válik érthetővé, hogy az Unióban agiója támadt a 100%-osan fedezett dollár-bankjegynek az odaözönlő devizák folytán (a felesleg több volt, mint a fedezet), — viszont az angol fontnak ugyancsak 100%-os fedezete mellett disagiója volt (a felesleg kevesebb mint a fedezet); ez teszi érthetővé, hogy az utolsó években jóformán teljesen azonos fedezeti arány mellett a francia frank erősen hanyatlott, — természetesen, mert a háborús újjáépítéssel kapcsolatosan a korlátozatlan behozatal mellett a fölöslegek folytonosan csökkentek. Viszont Magyarországon a háború kitörésének első hónapjaiban határozott olcsóbbodás volt észlelhető az azonnal megindult fedezetlen jegy kibocsátás ellenére: mert egyrészt a behozatal megszűnése megszüntette az arany-keresletet s másrészt viszont a kivitel megszűnése fokozta az árúkinálatot. Világos, hogy a fedezetlen jegykibocsátás is csak az arany- vagy az árú-kereslet fokozódása (a fizetési mérleg kedvezőtlenebbé alakulása) útján érezteti hatását; s ha kisebb mértékben is, de ez lenne az eset „produktív jegy kibocsátás“ vagyis termelési (üzemi) hitel nyújtása esetén is — az arany-jegybanknál, amiről éppen ezért, szó sem lehet.

XVIII. *A bankjegy világpiaci érték-alakulása.*

A bank-jegy: hitel-jegy. Értéke azon alapszik, hogy fölösleget, árút reprezentál, *helyettesít*: így tehát maga is árú. Ennélfogva a világpiacon mint önmagában értékes jószág szerepel, amelyet önmagáért — mint aranyat — adnak-vesznek. Éppen ezért a világpiacon való értékelés alapja elsősorban az a tény lesz, hogy a bankjegy mennyi aranyra váltható át, illetőleg, hogy a belföldön mennyi

idegen deviza, valuta kapható érte; s ez alpra épülve: a világszerte kereslet és kínálat fogja ottani végleges ár-alakulását megszabni. Mindezek a tényezők pillanatnyilag változók és a legerősebb kölcsönhatást gyakorolják egymásra: éppen ezért az arany-valuták árfolyama a világszerte pillanatról-pillanatra változó.

A pénz — az arany-pénz, az érme — azért keresettebb, tehát drágább, mint a megfelelő színarany-mennyiség, mert e garantált formában a valódiság szempontjából is nagyobb biztosságot nyújt és az áruért kínált vagy kapott arany-mennyiségnek a piaci árral való összehasonlítása is e formában a legkönnyebb. A bankjegy — végeredményében — ezt az aranyat helyettesíti. Ha már most valamely államtól sok árút vásárolnak vagy jelentékeny mérvű hitel kerül vele szemben visszafizetésre: ez a bankjegy fokozott keresletére és ár-emelkedésére vezet, ha egyébként ennek más körülmények ellent is mondanának. (Pl. a dollárért kevesebb árút kapni, mint más országban az aranyért!) A bankjegy viszonylagos árfolyam-értéke tehát az ország abszolút fölöslegei viszonylagos mérvének hozzávetőleges jellemzője, — vagy egyszerűbben: minél gazdagabb egy ország a másikkal képest, annál „jobb“ a pénze. Mint-hogy pedig a háború óta lényegesen több árút is vásárolnak az Uniótól (pl. az orosz gabona-kivitel elmaradása folytán) és igen nagy mértékben eladósodott is a legtöbb állam az Unióval szemben s viszont az Unió bevásárlási szükséglete — gazdasági előhaladása folytán — visszafejlődött: a dollár állandóan más relációba került a többi bankjeggyel szemben, mint azelőtt volt. A differencia tehát, ami például a svájci frank és a dollár között jelentkezik: szükségszerűleg egyáltalában nem jelenti a svájci frank „rosszabbra válását“, csak a dollár fokozottan keresettebb voltát. Abban, hogy a dollár valamennyi európai valutával szemben agióval rendelkezik: az a tény mutatkozik, hogy Európa, a maga egészében, súlyosan eladósodott az Unióval szemben. Így állt elő az a helyzet, hogy, bár az egyes valuták önmagukban javul-

hatnak, de ugyanakkor a dollárhoz képest eshetnek. A font árfolyama például emelkedhetik s fizethetnek érte 24.82 svájci frankot is, ennél többet is, de mindig fennáll annak a lehetősége, hogy ugyanekkor a dollárért emelkedő árfolyam fizetendő. Más szóval és hozzávetőlegesen: 4.82 dollárért mindig vásárolható egy font, — azonban állandóan kérdéses, hogy egy fontért vásárolható-e 4.82 dollár? Vagyis a gazdasági élet számára a dollár a legbiztosabb áru, aki dollárban nyer, az föltétlenül nyer, a dollárral szemben minden más valuta — a font is! — spekulációs rizikót rejt magában. Éppen ezért a gazdasági élet a háború óta általában dollárban számít, dollárban látja a vagyon megőrzésének legbiztosabb módját, a dollár a valuta-kereskedelem legfontosabb áruja. A fontnak az első helyről való leszorulása mögött tehát Angliának az Unióval szemben való háborús eladósodása, általában: a háború nagy anyagi áldozata, — a dollárnak első helyre kerülte mögött viszont az Uniónak a hadi szállítások és kölcsönök útján elért nagy háborús nyeresége rejlik. Ahogyan az egyes ember bonjának, váltójának, úgy változik az egyes országok bank-jegyének is az értékelése az anyagi helyzet változása szerint.

XIX. *A fölöslegek szaporodásának általános rendje.*

Ha már most visszatekintünk a fölöslegek egyetemes felhalmozódásának folyamatára, akkor azt látjuk, hogy ezek a fölöslegek ugyan a munkaerő kihasználása útján keletkeztek, viszont azonban az így létrejött fölöslegek a maguk összeségükben szétosztódás útján halmozódnak fel. Az első pillanatban ez paradoxszerűen hangzik, pedig nem az: a fölösleg-képződés ősi, primitív formái egyesülten jelentkeznek ebben a tényben; a fölösleg-képződés ősi formái: az erőszak, amely kihasználta a munka-erőt és a takarékoság (illetőleg többtermelés), amely az elért feleslegek felhasználásával (a munkáért való cserébe adásával, tehát szétosztásával) termelt újabb árúkat. Ha ez utóbbi nem történt meg, ha

a fölösleg szétoztása útján nem került sor újabb árúk termelésére: akkor — pusztán az erőszak útján — a fölösleg nem volt tartósan szaporítható (a már egyszer kifosztott emberektől nem volt mit ismét elvenni), ennél fogva végül is a fölöslegek fölélése került sorra, vagyis végeredményben a fölösleg elveszett. (Rabló-gazdálkodás.) Ha már most — mint gyakorlatilag irrelevánsát — figyelmen kívül hagyjuk ama tény ősi okait, hogy egyesek egyáltalában semmivel sem rendelkeznek munkajerejükön kívül (amely tényben egyébként eredetileg kétségtelenül a testileg erősebb vagy szellemileg tehetségesebb érvényesülésének természeti princípiuma érvényesült) s viszont szem előtt tartjuk, hogy maga a munkaerő még nem tényleges árú, hogy az ezzel való rendelkezés önmagában még nem jelent fölösleget, akkor mondhatjuk, hogy: *a fölöslegek fölhalmozódása nem oly módon megy végbe, hogy egyik ember kárára, illetőleg a másik ember javára a fölösleg elvétetik, hanem: az egyik ember javára a másik ember károsodása nélkül, sőt nyeresége mellett (a munka-erő kihasználása folytán!) odaadatik.*

Téves tehát az a fölfogás, amely szerint a növekvő fölöslegek a másoktól való elvételtől származnak: mert semmi sem „volt“, minden a munkából származik és valamennyi java, árúja az embereknek az ugyancsak munkából származó fölöslegek — a tőke — felhasználásával, a fölöslegek szétoztása útján keletkezik (amin nem változtat a munka-erő kihasználásának ténye). Ebből rögtön az is következik, hogy a nyomorúság megszűntének egyáltalában nem az az útja, hogy a javak (termelő eszközök) a tulajdonosaiktól elvétessenek, hanem az, hogy a termelés folytonos fokozódásával mind nagyobb mérvűekké válván a fölöslegek: ezekből mind több osztódják szét a proletárok között, ami — mint ezt munkánk második kötetében ki fogjuk mutatni — idővel a profit-ráta teljes megszűnésére, a munka teljes bérének elérésére s azzal a proletár állapot megszűntére vezet. Egy pillanatra sem szabad szem elől téveszteni, hogy —

mint általában, úgy a proletár számára is — nem a termelő eszközök tulajdonjoga, hanem a fölöslegek szaporodása a fontos. Ha ma az állam kezébe kerülnének az üzemek: ezzel — a legjobb vezetés esetén is — csak annyi következne be, hogy az egyes kapitalisták is proletár-sorba kerülnének, de a proletárok helyzete nem javulna: hiszen ezzel még nem növekedett az a fölöslegmennyiség, ami szétosztásra kerülhet. Erre azzal felelni, hogy „de ez esetben a nyereség nem a kapitalista villaépítésének, autójának luxusát szolgálná!“ — teljes félreösmerése a tényleges helyzetnek: hiszen ez által is a fölöslegek szétosztódása megy végbe, az ezekre kifizetett arany-mennyiségek útján. Ezzel szemben föl volna vehető, hogy akkor az állam közvetlenül cselekedhetnék, míg így ez csak közvetve történik meg. Világos azonban, hogy a bürokratikus szervezet, amely a nyereségben egyáltalában nem vagy kevéssé érdekelt s viszont minden veszteség lehetőségét gondosan kerülnie kell: természetesen óvatosságával végeredményben sokkal kisebb nyereséghez jutna s így végeredményben kisebb béreket fizetne, általában a közjóit érdekében kevesebbet tehetne, mint aminő mértékben az tulajdonképpen a kapitalista egyéni, nagyobb nyereséget biztosító, gazdálkodása útján közvetetten megtörténik. Tisztán kell látni, hogy a baj nem az, hogy egyeseknek van fölöslegük, hanem az, hogy maisoknak nincs; s hogy a nincstelenek nyomorúsága éppen és csakis abban a mértékben csökkenhet, ahogy a felesleggel rendelkezők feleslegei növekednek. Ez állítás igazságát bizonyítja az a gyakorlati tény, hogy a kapitalizáció előrehaladásával növekszik a munka-bér és mind jelentékenyebb mérvű szociálpolitikai intézkedések (rövidebb munka-ido, különböző biztosítások, stb.) érvényesülnek.

*

A kérdés, ami már most fölmerül, ez: honnan származnak tulajdonképpen a folyton fokozódó fölöslegek? Ezt a kérdést azért keld fölvetni, mert a gabona-

termelés és az állattenyésztés — tehát az extensiv mezőgazdaság — az alapja az egész életnek. Minden más árútermelés és felhalmozódás — a fölöslegek felhalmozódása — csak a gabona-termelés és állattenyésztés fölöslegein épülhet. Azonban éppen ennél a kettőnél a fölöslegek szaporodása a leglassúbb és legkisebb mértékű.

A gabona-termelés és állattenyésztés kismérvű fölöslege mindenekelőtt természeti körülményekben gyökeredzik: a termés-hozamnak illetőleg a szaporodásnak évenként csak egyszeri megújulásában, ami mellett a termést az időjárás, az állat-állományt (kivált az évenként többször szaporodót) a ragályos kórság fenyegeti. Az állatok évenkénti egyszeri ellése (számbavéve a fogyasztást is) világossá teszi, hogy ezek szaporodása körülbeül párhuzamosan halad az emberek számának növekedésével. Fölvethető azonban a kérdés, hogy a termőföldnek nagyobb területen való igénybe-vételével mért nem nyer növelést a gabona fölösleg?

Hogy e kérdésre megfelelhessünk, tisztán kell előtünk állnia az igények amaz alapvető különbségének, amely az élelmiszer-cikkek és az egyéb (ipari) árúk fogyasztása szempontjából fennáll.

Könnyű ugyanis átlátni, hogy cipő, ruha vagy bármi egyéb ipari cikk a mainál sokszorozottan nagyobb mértékben nyerhet piacot, ha csak megfelelő árért kerül kínálatra: 1 pár cipő helyett 12 párt, 1 öltözet ruha helyett 12 öltözetet igen jól használhatnak az emberek, sőt többre is lehet szükségük. Tehát: *az ipari cikkek terén a fogyasztás — a fogyasztók fölöslegei által vont határok között — korlátlanul fokozható: olcsóbb termelés lehetősége — pl. egy új találmány — esetén mindig hasznot hajtó lesz nagyobb kínálattal föllépni, mert a nagyobb forgalom az árú olcsósága mellett is biztosítja a nyereséget.* Ezzel szemben világos, hogy, ha a világ gabona- és állat-állománya hirtelen csak a kétszeresére is emelkednék a mainak: az ár-esés ellenére ennek egy része valószínűleg kárba menne, mert egyszerűen elhelyezhetett ennél válna. Az emberek egy része ugyan

könnyű szerrel fogyaszthatná talán a kétszeresét is a mostani gabona- és húsmennyiségnek, de igen sokan a legnagyobb mértékű áresés mellett sem fogyasztanak belőle többet, mint most. Vagyis: *az élelmiszer-árúk fogyasztása — a fogyasztók által vont fölöslegek határain belül is — egy bizonyos maximumon túl nem fokozható: éppen ezért a mezőgazdasági termelés fokozása, még ha az olcsóbban is produkál, egy bizonyos határon túl nem lehetséges, mert az árú olcsósága mellett sem állhat be az a nagyobb forgalom, ami biztosítja a nyereséget.*

Látnivaló: míg az ipari cikkekkel szemben a fogyasztás a korlátlanlás, az élelmi-cikkekkel szemben a korlátozottság felé tendál. Ellenben — élettani okokból — ez utóbbi téren a mennyiség korlátozottsága mellett a változatosság korlátlanlása felé hajlunk.

Ha tehát a természeti adottságok és körülmények a külterjes mezőgazdaság fölöslegeinek szaporodását már eleve meglassították, ugyanerre vezetett az a tény is, hogy a fogyasztó-piac egy bizonyos maximumon túl nem növelhető. Éppen azért a világ gabona-termelése (pontosabban: a termőföld föltörése) meglehetősen szigorú paralilelában halad a világ népességének szaporodásával.

A világ-gazdaság egyetemességében tisztán szemlélhető e törvényszerűségek az egyes országokra vonatkozólag annyiban módosulnak, amennyiben saját helyzetük (hogy t. i. mily mértékben östermelők) és más népekhez, országokhoz való viszonyuk (hogy t. i. exportképesek-e) ezt indokolja.

A külterjes mezőgazdaságnak a természeti adottságok és körülmények folytán csekély fölöslege megnövekedett ott, ahol állandó és könnyű lehetőség kínálkozott e termékeket részben mással pótolni. Ez az eset állt be a tenger-melletti népeknél, ahol a hal-fogyasztás jelentős mértékű gabona és állat megtakarítására vezetett egyrészt s az ily módon változatosabbá, könnyebbé vált táplálkozás (egyáltalában: specifikusan a jelentős hal-

fogyasztás!) a szellemi fejlődés fokozott mérvét biztosította másrészt.⁸⁸⁾ Ez a szellemi fejlődés mutatta meg az utat és a lehetőséget arra, hogy a hal-fogyasztás folytán megszorodó fölöslegek akár a tengeri kereskedelem útján is értékesítést nyerjenek. Az a tény tehát, hogy tenger-melléki népeiknél látjuk a kultúrát és kereskedelmet kifejlődni: magánál „a tengernél“ mélyebb okokra vezetendő vissza. Fölöslegek nélkül hiába a tenger és szellemi fejlődés nélkül hiába a fölösleg. Csak ama szellemi fejlődés mellett, ami a hajóépítést és általában a hajózást (tájékozódást, stb.) lehetővé tette: válhatott a tenger országok összekötő útjává, amelyen át a fölöslegek elcserélhetővé váltak.

Míg a tengermelléki országokban a rendelkezésre álló hal már a korai időkben és közvetlenül segített növelni a fölöslegeket, a kontinentális országokban ez — a vadászat és halászat mellett — csak a baromfi-tenyésztés, a különböző főzelékek (bab, burgonya, kukorica!), majd a cukor-répa elterjedése, vagyis a termelés aktív növekedése — amire éppen a szervezetnek a változatos táplálkozásra való ösztöne vezette az embereket — szaporította a fölöslegeket. Ez a folyamat természetesen sokkal lassúbb volt s minthogy a gabona- és állatfölöslegek megszorodása csak a fogyasztó-piac megfelelő növekvése mellett vált célszerű és egyáltalában lehetséges: ez csak ott következhetett be, ahol a szellemi fejlődés eljutott az út-építés fontosságának fölismeréséhez. A szárazföldi népeknek a hajózás problémái

⁸⁸⁾ A táplálkozás mineműségének — a faj mellett — a legnagyobb fontossága van akár az egyes egyén, akár az egész nép szellemi fejlődésére. A tenger-melléki népek hal és csiga fogyasztásával szemben a szárazföldi népeknél kivált a tojás fogyasztása játszik nagy szerepet. Nem véletlen, hogy a francia — a világ vezető szelleme — 400-féle módon készíti a tojást, amint hogy általában: nem véletlen, hogy a francia konyha a legkülönb. Ha maga e konyhaművészet a kultúrán, de e kultúra maga mindennek előtt az ösztönösen jól választott változatos, könnyű táplálékokon alapult.

helyett a közlekedés lehetőségének fontosságát kellett felismerniük. Ezért, hogy a szárazföldön az útépítő népeknél szemlélhető a gazdasági fejlődés erős felvirágzása; ahol az útépítés fontosságának kellő felismerése a szellemi fejlődés nem jutott el — mint Magyarországon —: ott a fölöslegek természetes növekvésének folyamata is visszafejlődött, illetőleg megállott.

*

A külterjes mezőgazdaság által termelt, az egyetemes világgazdaság szempontjából állandóan kismértékű fölöslegek tehát ama természeti körülmény folytán, hogy a termő földek egyenlőtlenül oszlódnak szét és az egyes népek szellemi fejlődése (koruk szerint) kevésbé vagy jobban előrehaladott: az egyes népeknél különböző mértékben halmozódnak fel. E fölöslegek részben többé-kevésbé maradandó formában (építkezések, műtárgyak), az arany formájában pedig halhatatlanul kerülnek megőrzésre. Ez a tény ivadékról-ivadéokra ismétlődve: az arany felhalmozódására vezetett.

Ez arany-mennyiség egy része ipari árúért került kicserélésre, hogy azután ismét visszaszivárogon élelmicikkekért. Csakhogy az ipari cikkek előállítóinak élelmisszükséglete, miként maguké a föld művelőié is, szintén korlátolt volt, — ellenben más ipari cikkek iránt való igény mindkettőjüknek korlátlan: tehát — miután az élelmisszer-szükséglet kielégítést nyert — már most a mezőgazdasági termeléstől egészen függetlenül, túl ezen: ipari termékek kerültek eloszerelésre aranyért, hogy ez ismét más ipari árúért kerüljön elcserélésre. Vagyis: éppen azért, mert az élelmisszer-szükséglet korlátozott, ennek kielégítése után ipari árúk termelése útján is gyarapíthatóvá vált a fölösleg. Sőt: minthogy az ipari árúk terén a fogyasztás a végtelenség felé tendál egyrészt s az ipari árúk készítése a végtelenségig fokozható másrészt: az élelmisszer-szükséglet kielégítése után a fölöslegek képződése az ipari termelés útján óriási lendületet vett.

Látnivaló: ugyanaz a folyamat ez nagyban, ami az egyes embernél kicsiben. Szegénységükből az egyes népeknek is nélkülözve, takarékoskodva kellett fölküzdeniök magukat. Eredetileg minden az ennivalótól függ, az ennivalóért történik. Gyarapodva, meggazdagodva, a megélhetés biztosíthatósága mellett azután ezen túlemelkedve és ettől függetlenül szolgál az emberek között az (ipari) árútermelés a fölöslegek gyarapítására.

Amit azonban egy ember esetleg teljesen önállóan, a saját erejéből hajt végre, az egy népnél mint ivadékok hosszú seregének munkája jelentkezik. Az aranyban megtestesült és rendelkezésre álló fölösleg egy népnél sohasem kizárólag a saját — a jelenkori ivadék — szerzeménye, hanem, mint egyébként a legtöbb családnál is: ebben az ősök szerzeménye is bent foglaltatik. Egyetemes világgazdasági szempontból pedig a meglévő fölöslegeknek talán még ma is nagyobb része az ősök munkájának eredménye. Ezért a nép, amely nem becsüli tisztos őseit, örökét, amit amazok vére-verejtéke szentel: saját magát gyalázza.

Az extensív mezőgazdaság fölöslegei kivitel útján kerülnek aranyért elcserélésre. Így jelentkezik a kivitel (majd a behozatal) lebonyolító kereskedő — nagyban a kereskedő állam — mint első kapitalista. Az ily módon összegyűlt aranyak ipari cikkekért kerülnek elcserélésre a kevés terménnyel rendelkező állammal: tehát másodszorban az ipari kapitalizmus virágzik föl. Most ennek a szaporodó arany-mennyisége ismét visszaáramlik az agrár-országba a fokozódó élelmiszer-szükséglet kielégítésére: s ily módon egyrészt lehetségessé, másrészt szükségszerűvé válik az intenzív földművelés. Ezzel a kör bezárult, hogy a fölöslegek eme forgása, azonos módon, fokozott mértékben, ismét és azonnal meginduljon.

Az egyes ember az aranyat a másiktól árucseré útján szerzi. A másik ember a kivitel útján a világpiacon. A világpiacon? Az aranybányákból, amelyeknek nyereséges üzeme — mint minden vállalaté — az arany és a többi áru egymással szemben álló megszokott keresleti és kínálati viszonyán alapszik. Az árútermelés növekedésével arányosan növekedett tehát az aranytermelés is. Így az arany ára hozzávetőlegesen stabil maradt. Az arany és a többi árumennyiségnek címe hozzávetőlegesen kiegyensúlyozott állapota azonban időnként megbomlik, így Amerika felfedezésével a benszülöttektől ingyen szerzett arany nagy eltolódást okozott az egyensúlyban, ami súlyos válsággal járt. A későbbi aranymezők felfedezése csak kisebb mértékben érezte hatását, mert éppen az ipari termelés hatalmas fellendülése idejével esett össze. Újabbban azonban ismét nagy eltolódást okozott a háború, amely Közép- és Kelet-Európa aranyát a semlegeseikhez, Angliába, de mindenek felett Amerikába juttatta. Az árak ez országokban ennélfogva rendkívül felszöktek, magasan a háború előtti világpiacon árszint fölé emelkedtek. Nyilvánvaló, hogy ez így is marad mindaddig, míg Közép-Európa termelése teljes erővel meg nem indul és kivitele által a régi aranyeloszlás ismét vissza nem tér.

Kutatásainkból látnivaló, mennyire tévednek azok — ha ugyan vannak még ilyenek — akik különösebb súlyt tulajdonítanak annak, hogy egy ország rendelkezik-e aranybányákkal avagy nem. Az arany ugyanis nem mint ilyen, önmagában, hanem csak mint fölösleg jelent gazdagságot. Az az ország, amely csak aranybányával rendelkezik, éppen olyan szegény, mint amelyik csak szénbányával rendelkezik. Az aranyat ebből az országból ki kell vinni s mindaddig nem lesz kurrens áruvá, amíg az aranybányászat (avagy bármi egyébnek a termelése) annyi jövedelmet nem biztosít az országnak, hogy — fölöslegei maradnak.

Az igazi arany nem a rejtélyesen csillogó sárga fém, hanem a munka.

XX. Összefoglalás.

Minden jólét forrása a munka: mondta Adam Smith s mi kutatásainkban ama folyamatot tettük vizsgálat tárgyává: miként jöhet létre egyáltalában munka-kifejtés? E kutatás eredménye szerint a munka, illetőleg az árucserre keletkezésének *egyik* lehetősége az, hogy a fölösleggel rendelkező ebből részt juttat a munka-teljesítésért annak, akinek semmije sincs, illetőleg szűkölködik. A munka létrejöttének ez a módja érvényesül ős idők óta az életben; ennek gyakorlati rendjében nőttünk fel magunk is; ez az, amit az utolsó év-században aranyvaluta névvel jelöltünk; — és e rendszer, a fölöslegek alapján keletkező munka-szolgáltatás, annyira belénk idegződött, hogy a munka, illetőleg az árucserre keletkezési módjának más lehetősége nem is vált meggondolás tárgyává az emberek számára.

. . . Pedig — kutatásainkból kitűnőleg — a munkafolyamatnak, az árucserének a fölöslegek alapján való keletkezése csak az *egyik* lehetőség. Ebben az esetben a munkafolyamat a fölöslegnek már rendelkezésre álló, már meglévő voltától függ: ha nincs fölösleg, akkor nem indulhat meg a munkafolyamat sem. A munkafolyamat keletkezésének *másik* lehetőségi módja nem függ a feleslegektől. Ez esetben a munkafolyamat alapja az a föltevés, hogy a munka-eredmény kölcsönösen kicserélésre fog kerülni, mert kölcsönösen szükségük van ezekre az embereknek. Míg tehát az előbbi esetben múlt idejű jellege van az árucserének (a fölöslegnek már meg kell lennie, hogy a másik ember munkájáért ez cserébe adható legyen), e másik esetben jövő idejű jellege van az árucserének (nem fölösleg ellenében, hanem a majd elnyerendő másik munka-termék ellenében folyik a munka). A munkafolyamat ez utóbbi módja nyer lebonyolítást a papírvaluta útján, aminek a rendszerében az árúknak az

azonos munka-tartalom alapján történő kicserélése megy végbe. Könnyű átlátni, hogy a munka-folyamat e módja szükségszerűleg lép föl akkor, ha senkinek sincs fölöslege, vagy ha mindenki rendelkezik azzal. Az első esetben azért semmisült meg a lehetőség, hogy a fölösleg legyen a munka-folyamat alapja, mert senki sem rendelkezik vele, hogy ebből a munkáért cserébe adhasson, — második esetben azért, mert, ha mindenki rendelkezik fölösleggel, akkor a szűkölködés nem készíthetvén bárminő feltételek mellett munkára vagy áru-cserére: ez a folyamat csak a kölcsönösen egyenlő munka-szolgáltatás alapján mehet végibe.

A háború folytán a teljes leszegényedés állapota következtetett be a közép- és kelet-európai államokban: az emberek minden fölöslege (tőkéje) elveszett. így váltak ez országok akaratlanul és célzatos tudtukon kívül papírvalutásokká. Hogy ment végbe gyakorlatilag ez az egész átalakulás; hogy vált a helyzetük ez átalakulás tényének fölismerése híján mind súlyosabbá; hogy mit jelent valóban a külföldi kölcsön útján megkísérelt szanálás és hogy mi a szanálás tényleges útja; — végül, hogy a fölöslegek fokozódó növekvésének (amelyet a vámpolitika is szolgál) minő fokozatosan átalakító hatása van a társadalomra: mind e probléma megvilágítását e munka folytatólagos kötetében találja majd az olvasó.

TARTALOMJEGYZÉK

<i>A papír-valuta és törvényei</i>	7—96
I. Áru-csere — papír ellenében!	7
II. A papír-valuták érték-elemzése	11
III. A papír-valuta — a munka-jegy — létrejötte..	16,
IV. A papír-valuta — a munka-jegy — érték- változásai	18
V. Az áthárítódási folyamat	36
VI. A papír-valuta stabilizációja és értékelme- dése a belföldön	40
VII. A papír-valuta értékelése a világ-piacon	57
VIII. A papír-valuta világpiaci stabilizációjának fel- tételi	68
IX. Az arany mivolta és értéke. — Ármegállapítása a papír-valuta rendszerében.....	79
 <i>Az arany-valuta és törvényei</i>	 97—164
X. Az első fölöslegek	97
XI. Tőke és munka	102
XII. A fölöslegek növekvése. — A pénz-gazdálkodás fellépte	108
XIII. A fölöslegek növekvése. — A pénz-gazdálkodás kezdeti	117

XIV.	A fölöslegek további növekvése. — A tőkés gazdálkodás térfoglalása	124
XV.	A tőkés gazdálkodás térfoglalásának külső ismérve: az arany-valuta	129
	XVI. A kereskedelmi és a fizetési mérleg	133
XVII.	A fölöslegek további növekvése. — A kapitalistává váló állam és ennek jelentkezési formája: a Jegybank	135
	XVIII. A bankjegy világpiaci érték-alakulása	152
XIX.	A fölöslegek szaporodásának általános rendje..	154
	XX. összefoglalás	163